

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Навчально-науковий інститут права

**Кафедра земельного та аграрного права
Кафедра екологічного права**

**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
юридичний факультет**

Юридична компанія «BOSSOM GROUP»

Юридична компанія GRECO – Law Company

GRECO
LAW COMPANY

BOSSOM GROUP

ЗБІРНИК

тез наукових доповідей

Всеукраїнської науково-практичної конференції

**«Правові проблеми раціонального
природокористування, охорони природи та
безпечного довкілля в Україні»**

*присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя
Лук'яновича Мунтяна (21 жовтня 2022 року м. Київ)*

За загальною редакцією

ВОЛОДИМИРА НОСІКА

доктора юридичних наук, професора,
член-кореспондента НАПрН України

**м. Київ
2022**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Навчально-науковий інститут права
Кафедра земельного та аграрного права
Кафедра екологічного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
юридичний факультет

Юридична компанія «BOSSOM GROUP»

Юридична компанія GRECO – Law Company

GRECO
LAW COMPANY

BOSSOM GROUP

ЗБІРНИК

тез наукових доповідей

Всеукраїнської науково-практичної конференції

«Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля в Україні»

присвяченої 100-річчю від Дня народження
професора Василя Лук'яновича Мунтяна
(21 жовтня 2022 року м. Київ)

За загальною редакцією
ВОЛОДИМИРА НОСІКА
доктора юридичних наук, професора,
член-кореспондента НАПрН України

м. Київ
2022

УДК 341.231.14

П 68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 7 від 25 листопада 2022 року)*

Упорядники: к.ю.н. І.С. Суйва, к.ю.н. О.В. Бевз

П 68 **Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля:** збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна (м. Київ, 21 жовтня 2022 року) / За заг. ред. Володимира Носіка, д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН : Хмельницький, Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова. 2022. 198 с.

ISBN 978-617-7572-60-1

У збірнику представлені тези наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна, яка відбулась в Україні у онлайн режимі з ініціативи Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка у взаємодії з юридичним факультетом Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 21 жовтня 2022 року. Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої юридичної освіти і науково-дослідних правничих установ, здобувачів освіти за спеціальністю 081 Право, практичних працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, професійних правничих організацій, а також громадськості. У збірнику тези наукових доповідей подано у авторській редакції учасників конференції. Організаційний комітет конференції та відповідальний редактор і видавництво можуть не поділяти викладені думки чи наукові ідеї учасників конференції. Повну відповідальність за достовірність, якість та академічну доброчесність поданих тез наукових доповідей несуть безпосередньо учасники конференції, наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ, які рекомендували тези до друку.

УДК 341.231.14

ISBN 978-617-7572-60-1

© Колектив авторів, 2022
© Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022

МУНТЯН ВАСИЛЬ ЛУК'ЯНОВИЧ
22 .02.1922 – 16.11.2015

ВАСИЛЬ ЛУК'ЯНОВИЧ МУНТЯН

Серед видатних вчених і непересічних особистостей української науки правової охорони природи, колгоспного, земельного, природоресурсного, аграрного, екологічного права радянської епохи і новітньої історії України особливо вирізняється професор Василь Лук'янович Мунтян як Людина з енциклопедичними знаннями, як мудрий, талановитий, інтелігентний, справедливий і великий Вчитель, Педагог і Учений-правознавець із загостреним чуттям нового у юриспруденції, Захисник Вітчизни і Природи, блискучий Лектор і Майстер слова, неперевершений турист-еколог-юрист – підкорювач доступних вершин Паміру і Тянь-Шаню, Кавказу й Криму, Альп і Карпат, краєзнавець та етнограф, закоханий в українську історію та культуру, рідну мову та літературу, великий шанувальник національних традицій та звичаїв Українського народу¹.

Василь Лук'янович Мунтян народився 22 лютого 1922 року у селі Іванівка (тепер село Мирне), Бобринецького району, Кіровоградської області у селянській родині.

У 1939 році закінчив 10 класів Бобринецької СШ № 1, одержав атестат відмінника. З вересня 1940 року служив у 17 окремому батальйоні зв'язку (Дрогобицька і Чернівецька області). Війну 22 червня 1941 року починав курсантом Київського військового училища зв'язку, брав участь у ліквідації диверсійних груп німецьких військ в околицях Києва. Закінчив училище вже в Красноярську і був направлений на Кримський фронт. Взимку 1941–1942 років командував взводом зв'язку 818 стрілецького полку 236 дивізії. Після поранення перебував у госпіталях Кисловодська і Тбілісі.

У 1945–1947 роках навчався в Одеській юридичній школі. Після її закінчення працював народним суддею в м. Чернівці, а пізніше завідуючим юридичними консультаціями адвокатів в Заставнівському, Хотинському і Новоселицькому районах Буковини. Одночасно з 1948 року до 1953 року навчався в Київському філіалі Всесоюзного юридичного заочного інституту. В 1953–1954 роках був секретарем Чернівецької обласної колегії адвокатів.

З 1954 по 1957 рік навчався в стаціонарній аспірантурі юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шев-

¹ Носік В.В. Ювілей професора Василя Лук'яновича Мунтяна. Право України, 2012, № 9. С. 364-

ченка. Після закінчення аспірантури з 1957 по 1962 рік працював науковим співробітником Сектора держави і права АН УРСР (тепер Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України). Під керівництвом проф. П. Д. Індиченка підготував і в 1960 році захистив кандидатську дисертацію з колгоспного права на тему: «Адміністративно-правова охорона колгоспної власності». Опублікував монографії «Правові питання діяльності міжколгоспних об'єднань» (1961 р.), «Адміністративно-правова охорона колгоспної власності» (1961 р.). Працюючи в Секторі держави і права почав досліджувати правові питання охорони природи.

В 1962 році був запрошений на роботу на посаду доцента кафедри державного та адміністративного права юридичного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка; в 1964 році був затверджений у званні доцента за спеціальністю «державне та адміністративне право».

Працюючи на юридичному факультеті, В. Л. Мунтян підготував навчальний курс «Адміністративне право», який читав на денному, заочному і вечірньому відділеннях юридичного факультету. Одночасно вперше в Україні розробив, запровадив і читав навчальний курс «Правова охорона природи в УРСР», на основі якого пізніше було сформовано курс «Екологічне право України». Також читав курси «Колгоспне право», «Земельне право» для студентів факультету всіх форм навчання. Крім того, підготував і читав на факультеті міжнародного права і міжнародних відносин КДУ ім. Т. Г. Шевченка курс «Аграрне право зарубіжних країн».

З 1965–1969 роки В. Л. Мунтян – виконуючий обов'язки завідувача кафедри цивільного права КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Викладацьку роботу поєднує з науковою. Працюючи в університеті, В. Л. Мунтян підготував докторську дисертацію на тему: «Правові проблеми раціонального природокористування», яку захистив у 1975 році. Згодом опублікував у співавторстві з Ю. С. Шемшученком, Б. Г. Розовським монографію «Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды» (1978 р.), довідкові та навчальні посібники «Правові основи охорони природи» (1979 р.), «Правова охорона природи УРСР» (1982 р.).

Наукова спадщина професора В. Л. Мунтяна складає понад 150 наукових праць, з них 10 монографій і навчальних посібників, які охоплюють широку палітру актуальних для кожного історичного

проміжку часу питань правового регулювання адміністративних, майнових, земельних, лісових, водних, природоресурсних, аграрних, екологічних відносин, що виникали в радянський період і тепер, коли Україна реформує земельні і аграрні відносини, здійснює свою екологічну політику в сучасних економічних та державно-правових інтеграційних умовах.

З квітня 1976 року (з деякою перервою) по 1987 рік працював завідуючим кафедрою трудового, колгоспного і земельного права юридичного факультету. У 1978 році доктору юридичних наук Мунтяну В. Л. присвоєно вчене звання професора по кафедрі трудового, колгоспного і земельного права. В цей період В. Л. Мунтян був головою спеціалізованої ради по захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями цивільне право і процес, трудове право, колгоспне право, правова охорона природи, земельне право, природоресурсове право, господарське право.

Проф. Мунтян В. Л. викладацьку і наукову роботу поєднував з виконанням громадських обов'язків. В 60-тих роках ХХ ст. був першим заступником Голови Українського товариства охорони природи. У 1967 році був обраний депутатом Київської міської Ради депутатів трудящих. На початку 70-х років був секретарем парткому юридичного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка, Член Української ради з туризму.

Більше півстоліття В. Л. Мунтян розбурхував юридичну громадськість науковими ідеями, гіпотезами, передбаченнями, прогнозами, висновками, твердженнями з правових проблем охорони природи, земельного права, аграрного права, раціонального природокористування, екологічного права, які вирізнялись своєю новизною, актуальністю, оригінальністю, ґрунтовністю, аргументованістю і спонукають до подальшого вивчення, аналізу і дослідження теоретичних і прикладних правових проблем взаємодії природи і суспільства, розвитку земельного, аграрного, екологічного права в сучасних умовах.

Під керівництвом проф. В. Л. Мунтяна були підготовлені і захищені кандидатські дисертації з питань адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства (Бориславський Л. В.), правових питань екологічної експертизи (Андрейцев В. І.), раціонального використання земель сільськогосподар-

ських підприємства АПК (Носік В. В.), а також був науковим консультантом по докторських дисертаціях В. В. Носіка з проблема права власності на землю Українського народу, О. А. Вівчаренка з проблем правової охорони земель.

З 1987 року працював професором Національного педагогічного університету ім. П. Драгоманова, Національного університету культури, Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України.

Професор В. Л. Мунтян нагороджений орденами Богдана Хмельницького, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної Зірки, медалями. За активну громадську діяльність в галузі охорони природи вручено Почесну грамоту Президії Верховної Ради УРСР. В 1997 році нагороджений знаком «Відмінник освіти України». Член Спілки юристів України.

Помер Василь Лук'янович Мунтян 16 листопада 2015 року, похований на Байковому кладовищі у місті Києві.

Підготував:

В.В. Носік, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

**ПРИВІТАННЯ
УЧАСНИКАМ ТА ОРГАНІЗАТОРАМ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ
100-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА
ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА**

Васильченко Оксана Петрівна – докторка юридичних наук, професорка, директорка Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка

Вдовічен Віталій Анатолійович – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Гетьман Анатолій Павлович – ректор Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

Кузнцова Наталія Семенівна – віце-президент НАПрН України, докторка юридичних наук, професорка, академік НАПрН України

Курко Ярослав Степанович – кандидат історичних наук, доцент, Голова Правління Чернівецької обласної організації Товариства «Знання» України

Сич Емілія Марківна – дружина В.Л. Мунтяна

Сич Альберт Олегович – партнер юридичної фірми Redliff Partner

ЗМІСТ

З АВТОБІОГРАФІЇ В. Л. МУНТЯНА	13
<i>Мунтян В. Л.</i> ГОЛОДОМОР 1922-1923 РОКІВ – ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ	13
ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДИСКУСІЙ	14
ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	15
<i>Гетьман А. П.</i> ІДЕЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ДИСЕРТАЦІЙНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОФЕСОРА В. Л. МУНТЯНА	15
<i>Носік В. В.</i> СВІТОГЛЯДНІ І НАУКОВІ ІДЕЇ ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА ПРО ПРАВОВУ ОХОРОНУ ПРИРОДИ У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	18
<i>Сич Альберт</i> БУТИ ЛЮДИНОЮ. НЕНАУКОВІ ТЕЗИ ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ МУНТЯНА	22
<i>Анісімова Г. В., Донець О. В.</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА.....	25
<i>Балюк Г. І.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	32
<i>Малишева Н. Р.</i> ТАКИМ ЗАЛИШИТЬСЯ НАЗАВЖДИ: ПАМ'ЯТІ ВЧИТЕЛЯ – ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА.....	35
<i>Шульга М.В.</i> ТВОРЧА СПАДЩИНА В.Л МУНТЯНА У СФЕРІ ЕКОЛОГ-ПРАВОВОЇ НАУКИ	38
<i>Ковтун О. М.</i> ВАСИЛЬ ЛУК'ЯНОВИЧ МУНТЯН (1922-2015): ЛЮДИНА, ВЧЕНИЙ, ГРОМАДЯНИН	42
<i>Ковальчук Т. Г.</i> ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В РОБОТІ ПРОФ. МУНТЯНА В.Л. «ПРАВОВА ОХОРОНА ПРИРОДИ УРСР.....	45
<i>Коваленко Т. О.</i> СУЧАСНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА.....	48

Єрмоленко В. М. НАУКОВИЙ ВНЕСОК ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА У РОЗВИТОК АГРАРНОГО ПРАВА	52
Костяшкін І. О. ПРИНЦИП РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ, КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА	56
Шеховцов В. В., Статівка О. О. ДОРОГОВКАЗИ ПРОФЕСОРА В.Л. МУНТЯНА ЩОДО ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ	61
Бондар О. Г. ДО ПИТАННЯ ПРО АКСІОЛОГІЧНУ ФУНКЦІЮ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА	65
Ващишин М. Я. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	69
Власенко Ю. Л. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	74
Гавриш Н. С. ПРАВОВІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ ТА ҐРУНТІВ	79
Гафурова О. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ПЕСТИЦИДАМИ ТА АГРОХІМКАТАМИ	83
Духневич А. В., Карпінська Н. В. АНАЛІЗ РИЗИКІВ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ	87
Кірін Р. С. ПРАВО БЕЗПЕЧНОГО ДОВКІЛЛЯ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ	91
Ковалів О. І. ГЕНЕЗИС ПРОЯВЛЕННЯ СУТНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ – ЯК ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ.....	95
Данілік Д. М. ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ УКРАЇНИ....	101
Дрозд І. В. ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	104

Засць О. І. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ У СФЕРІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРИРОДИ.....	107
Ігнатенко І. В. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МІСТООБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	111
Кравчук В. М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ УКРАЇНИ	115
Курфтирєв П. В. ГРУПОВІ ПОЗОВИ, ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВСТВА ШВЕЦІЇ	118
Лісова Т. В. ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ОХОРОНИ Й ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ.....	122
Мороз Г. В. ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ЯКІСНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	125
Пахолок Ю. П. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ, НА ЯКИХ РОЗТАШОВАНІ МІСЦЯ ЗБЕРІГАННЯ ВІДХОДІВ УРАНОВОГО ВИРОБНИЦТВА, БУДІВЛІ ТА СПОРУДИ, ЗАБРУДНЕНІ ПРИРОДНИМИ РАДІОАКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ	129
Позняк Е. В. ЕКОЛОГО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОХОРОНИ ПРИРОДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	132
Слепченко А. А. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА СКЛАДОВА ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ ОСВІТИ: РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	136
Соколова А. К., Малохліб О. С. ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ	140
Суетнов Є. П. ПРИНЦИП РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ	144
Шульга М. В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ НА ЗЕМЛЯХ ДЕРЖАВНОЇ, КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	149
Федчишин Д. В. СПЕЦІАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ: ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	152

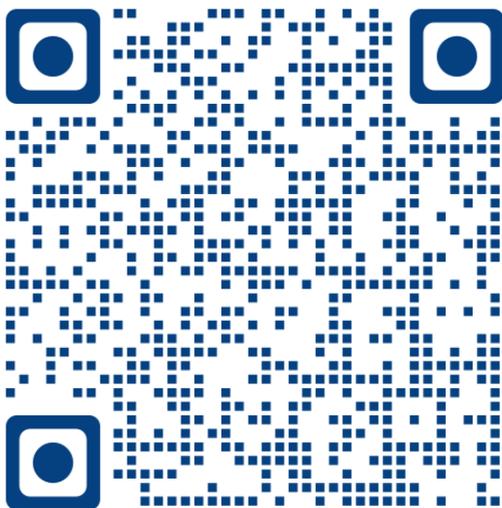
Петлюк Ю. С. РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ.....	156
Троцька М. В., Черкашина М. К. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ СМУГ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ЗАГАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ	160
Шевчук Л. М., Фелонюк Д. Л. ОПТИМІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	164
Шульга Т. М., Чирик А. О. ДО ПИТАННЯ ПРО ПЛАТНЕ З ЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	167
Бевз О. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	171
Гринько С. В. ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ НА ТЕРИТОРІЯХ, ЩО ЗАЗНАЛИ ВПЛИВУ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ	176
Ковалик А. Б. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЛІСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	180
Нестеренко С. М. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ВІД РУЙНУВАНЬ, ЩО УТВОРИЛИСЯ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ	184
Шомпол О. А. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ФАУНІСТИЧНИХ ТА ФЛОРИСТИЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	188
Проскура Г.М. ДОСТУП ЖІНОК ДО ВОДНИХ РЕСУРСІВ В ЗОНАХ КОНФЛІКТУ	192

З АВТОБІОГРАФІЇ В. Л. МУНТЯНА

МУНТЯН В. Л.

ГОЛОДОМОР – ЦЕ ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/25111164.html>

ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДИСКУСІЙ

1. Правові проблеми раціонального природокористування, крізь призму наукової спадщини професора В. Л. Мунтяна: теорія і практика

2. Правові проблеми охорони природи в Україні, крізь призму наукової спадщини професора В. Л. Мунтяна: теорія і практика.

3. Проблеми здійснення і захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля: теорія і практика.

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

ГЕТЬМАН А. П.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ректор, професор кафедри екологічного права,
доктор юридичних наук, академік НАПрН України*

ІДЕЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ДИСЕРТАЦІЙНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОФЕСОРА В. Л. МУНТЯНА

Наукові ідеї професора В. Л. Мунтяна, як, безсумнівно, видатної постаті української юридичної науки, заклали надійний фундамент для становлення та розвитку доктрини екологічного права, яку цеглинка за цеглинкою зміцнює сучасне покоління правників-екологів, орієнтуючись у своїх дослідженнях на творчі здобутки та цінні положення наукової спадщини Василя Лук'яновича.

Сфера наукових пошуків В. Л. Мунтяна охоплювала широку палітру загальнотеоретичних та практичних проблем екологічного, земельного, аграрного та природоресурсного права. Однак в контексті заявленої тематики цієї науково-практичної конференції видається актуальним проведення ретроспективного аналізу теоретико-правових ідей, висновків та пропозицій, отриманих науковцем у докторському дисертаційному дослідженні «Правові проблеми раціонального природокористування» (1975) [5], адже саме його перу належать ґрунтовні науково-правові напрацювання у сфері раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля, які складають наукову скарбницю вітчизняної науки екологічного права.

Праця В. Л. Мунтяна стала підґрунтям для концептуалізації раціонального природокористування як: основоположного принципу природокористування; в науковому плані; як частину системи державного управління; як сферу правового регулювання [5, с. 73].

Заданий Василем Лук'яновичем орієнтир щодо необхідності правового забезпечення раціонального природокористування став потужним імпульсом для подальших наукових пошуків вітчизняних вчених, як-то В. Л. Бредіхіної [1], А. С. Євстігнєєва [2], Н. Р. Кобецької [3], Ю. А. Краснової [4] тощо.

Мунтян В. Л. методологічно інтерпретував нагальність правового забезпечення раціонального природокористування, яке він розглядав крізь призму подолання антагонізму між виробничою діяльністю людини, її негативними наслідками та вимогами щодо збереження природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища в умовах науково-технічної революції. Зазначена гіпотеза вченого особливо затребувана сучасними потребами українського суспільства та держави і корелюється із трансформацією відносин «Природа-Суспільство-Людина» на засадах сталого екологізбалансованого розвитку, як провідної глобалізаційної концепції XXI століття.

Правовим вектором розвитку концепції раціонального природокористування стали положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р., який задекларував раціональне природокористування як невід'ємну умову сталого економічного та соціального розвитку України (преамбула) та основоположним принципом охорони навколишнього природного середовища (ст. 3 зазначеного Закону).

В дисертаційному дослідженні В. Л. Мунтяна викладена важлива наукова гіпотеза про те, що посилення екологічного аспекту в праві є одним з тих нових шляхів, яким буде здійснюватися взаємодія між правовими, природничими і технічними науками [5, с. 56], що, беззаперечно, відповідає й сучасним потребам міждисциплінарного вирішення проблеми нераціонального використання природних ресурсів та вимог забезпечення екологічної безпеки.

Науково-практичну цінність для удосконалення правового забезпечення раціонального природокористування має ідея вченого про високий соціальний та гуманістичний зміст природоохоронного законодавства, що апелює до пріоритету охорони здоров'я населення перед економічними й технічними завданнями [5, с. 62],

адже «вплив права на науково-технічний прогрес повинен бути використаний для того, щоб створювати таку технологію і такий процес праці, які б не вели до погіршення здоров'я людини» [5, с. 67].

Одним із перших, В. Л. Мунтян сформулював важливий для розвитку науки екологічного права постулат права раціонального природо-користування як окремої галузі законодавства [5, 9-10], а також запропонував перебудову структури правового регулювання раціонального природокористування, яка має відбуватися у два етапи: по-перше, кодифікації лісового, гірничого, адміністративного та іншого галузевого законодавства й перегляд в екологічному аспекті норм цивільного, кримінального, процесуального права, а по-друге, інтеграції природоохоронних норм [5, с. 343].

У зазначеній науковій праці викладені доктринальні положення, які залишаються актуальними навіть майже через півсотні років. Професор В. Л. Мунтян звернув увагу на недостатню ефективність заходів юридичної відповідальності за порушення правових вимог раціонального природокористування [5, с. 295], й, аналізуючи проблеми реалізації майнової відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, запропонував встановити спеціальні норми для визначення розміру матеріальних збитків, завданих державі [5, с. 345], що у процесі еволюції правового забезпечення раціонального природокористування знайшло імплементацію у вигляді затвердження методик розрахунку розмірів відшкодування збитків та такс для обчислення розміру шкоди, зумовленої порушенням екологічного законодавства.

Резюмуючи наведене, варто підкреслити неоціненний вклад В. Л. Мунтяна у становлення та розвиток сучасного концепту екологічного права. Дослідження проблематики правового забезпечення раціонального природокористування, ідея якого комплексно віддзеркалена у дисертаційному дослідженні професора Василя Лук'яновича Мунтяна, відповідає й сучасним викликам в контексті перманентного реформування еколога-правової реальності та необхідності гармонізації відносин людини й природи на засадах виваженості та ощадливості використання природних ресурсів, що є вихідною домінантою та індикатором розбудови України як європейської та правової, соціальної й екологічної держави.

Перелік використаних джерел:

1. Бредіхіна В. Л. Розвиток економіко-правового механізму природо-користування та охорони довкілля в рамках формування еколого-правової доктрини. *Економічна теорія та право*. 2021. № 3 (46). С. 108–131.
2. Євстігнєєв А. С. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, 2019. 435 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 424 с.
4. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Національний університет біоресурсів і природо-користування України Міністерства освіти і науки України, Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України, 2018. 490 с.
5. Мунтян В.Л. Правові проблеми раціонального природокористування: дис. ... докт. юрид. наук: Київ, 1975. 347 с.

НОСІК В. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри земельного та аграрного права,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

**СВІТОГЛЯДНІ ТА НАУКОВІ ІДЕЇ ПРОФЕСОРА
В. Л. МУНТЯНА ПРО ПРАВОВУ ОХОРОНУ
ПРИРОДИ У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ**

Упродовж свого професійного життя засновник школи і фундатор наукових правових доктрин сучасного земельного, аграрного

і екологічного права доктор юридичних наук, професор Василь Лук'янович Мунтян завжди залишався на вістрі наукових обговорень і осмислення сутності суспільних процесів і явищ у сфері правового регулювання земельних, аграрних, природоресурсних відносин та шукав відповіді на виклики, які поставали перед українським суспільством до і після проголошення незалежності України у сфері взаємодії людини і природи, бо своє життєве кредо наш Вчитель визначив словами англійського поета Альфреда Тенісона «боротися й шукати, знайти та не здаватися».

Великий життєвий досвід, феноменальна тренувана пам'ять, відмінна освіта після закінчення із золотою медаллю у 1940 році Бобринецької середньої школи у Кіровоградській області, а також з відзнакою Всесоюзного юридичного заочного інституту, набуті енциклопедичні знання з філософії, історії, літератури, релігії, культури, географії, біології та інших наук про природу і людське буття, пережиті страхиття Голодомору 1932-1933 років, важкі поранення на Кримському фронті у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, голодні роки й руйнації після Другої світової війни, навчання у Одеській юридичній школі, у аспірантурі Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, роки наполегливої праці суддею, адвокатом, науковим співробітником, доцентом, професором, завідувачем кафедри КДУ імені Т. Г. Шевченка, інших українських університетів сформували у Василя Лук'яновича світоглядні підходи до розуміння відносин людини і природи крізь призму права, що знайшло своє вираження у його кандидатській і докторській дисертаціях, монографіях, навчальних посібниках, наукових публікаціях й використовувалися ним у освітній діяльності з підготовки правників [5].

В. Л. Мунтян завжди виважено, мудро, толерантно підходив до наукового обговорення тих чи інших ідей, концепцій, теорій з питань правової охорони природи, людини у природі, раціонального використання природних ресурсів, формулював свої філософські та наукові погляди на проблеми взаємодії людини і природи крізь призму права, які й понині розбурхують молодих і досвідчених науковців до наукового пошуку й пізнання сутності предметів земельного, аграрного, природоресурсного, екологічного права як окремих галузей права, навчальних дисциплін, наукових доктрин

на кожному історичному проміжку формування і розвитку правової системи України [1].

Одним з таких викликів стало прийняття Конституції України, у ст.13 і 14 якої закріплені імперативи щодо землі як об'єкта права власності Українського народу і основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави, а також положення щодо гарантування права власності та набуття і реалізації громадянами, юридичними особами і державою права власності на землю виключно відповідно до закону. З великим професійним інтересом, філософською мудрістю, зі справжнім синівським вболіванням за майбутню долю Українського народу, за словами Великого Кобзаря, «на нашій, на своїй землі», В. Л. Мунтян розпочав своє дослідження юридичної і соціальної сутності конституційних положень щодо власності і права власності на землю Українського народу. Зокрема, актуальним й дотепер залишається зроблена Василем Лук'яновичем науково-критична оцінка стану наукових досліджень з питань права власності на землю Українського народу [2].

У наукових підходах до інтерпретації і тлумачення норм статей 13 і 14 Основного закону держави В. Л. Мунтян висловлював своє бачення сутності конституційних імперативів крізь призму комплексного підходу до розуміння землі з її природними ресурсами як об'єкта права власності Українського народу. Водночас В. Л. Мунтян досить обережно підходив до пошуку відповідей на питання щодо можливості купівлі-продажу земельних ділянок, особливо коли мова заходила про землі сільськогосподарського призначення з верхнім родючим шаром ґрунту. Тут давалися взнаки сформовані світоглядні переконання щодо правової охорони ґрунтів, які були науково доведені у його одній з перших у правовій науці монографій з питань правової охорони ґрунтів в Українській РСР [3].

З одного боку, В. Л. Мунтян погоджувався з науковими ідеями М. Д. Руденка про методологічні засади використання сільськогосподарських угідь для прогресивного розвитку суспільства, з іншого – у нього були великі сумніви щодо можливості залучення таких земель до ринкового обігу. Тому у його наукових публікаціях, у виступах у якості офіційного опонента чи члена спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій В. Л. Мунтян застерігав усіх, хто долучався до розробки наукових

концепцій чи проектів законів у необхідності виваженого підходу до запровадження купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення з огляду на можливі негативні наслідки для суспільства і держави. Можна сказати, що В. Л. Мунтян інтерпретував перше речення ст. 13 Конституції України крізь призму виключного права власності Українського народу на землю, у рамках якого кожен громадян може користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону [4].

Висловлені В. Л. Мунтяном світоглядні підходи до тлумачення норм ст. 13 і 14 Конституції України залишаються актуальними для сучасних наукових дискусій з цих питань, оскільки у доктринах земельного, аграрного, екологічного, природоресурсного, цивільного та інших галузей права вчені й досі не сформували узгоджених підходів до розуміння того, що собою являє земля як об'єкт права власності Українського народу, або ж як розуміти конституційну норму, за якою земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, або ж як співвідносяться між собою конституційні імперативи про землю як об'єкт права власності і основне національне багатство Українського народу, чи як розуміти норму ст. 13 Конституції України про здійснення органами державної влади і місцевого самоврядування прав власника на землю від імені Українського, і що робити із чинним ЗК України, у якому не знайшли свого розвитку норми Конституції країни по право власності на землю Українського народу порівняно з тим, як це зроблено у Цивільному, Лісовому, Водному кодексах, у Кодексі про надра тощо.

Резюмуючи викладене, можна зробити загальний висновок про те, що у науковій спадщині професора В. Л. Мунтяна закладені методологічні і філософські основи до розв'язання сучасних наукових задач з питань і проблем взаємодії суспільства і природи крізь призму власності і права власності на землю та інші природні ресурси, охорони ґрунтів і природного середовища, що в кінцевому результаті могло б посприяти у тому аби Конституційний Суд України зміг нарешті прийняти своє рішення і офіційно розтлумачити соціальну, економічну і державно-правову сутність конституційних імперативів щодо права власності Українського народу на землю, у яких закладено код української нації на перемогу у сьогоднішній російсько-українській війні і економіко-правові засади забезпечен-

ня розбудови України як члена ЄС відповідно до ЦСР за Європейськими вимірами.

Перелік використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування. К.: Видавництво Київського університету, 1973. 181 с.; Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР. Київ, Вища школа, 1973. 203 с; Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України*. 2012. № 7. С. 28-32.
2. Мунтян В. Л. Деякі актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в Україні. Что делать? Дайджест левой опозиции. 2001. № 7-8. С. 77-8.
3. Мунтян В. Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР. К. : Наукова думка, 1965. 99 с.
4. Мунтян В. Л. Деякі проблеми права власності на землю в Україні. Антологія української юридичної думки. Т.10. Юридична наука незалежної України. К. : Вид. Дім «Юрид. кн.», 2005. С. 718-737;
5. Носік В. В. Ювілей професора Василя Лук'яновича Мунтяна. *Право України*, 2012, № 9. С. 364-366; Носік В. В. Мунтян Василь Лук'янович. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова), А.П. Гетьман (заст.. голови) та ін.: Нац. акад.. прав. наук України : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім.. Ярослава Мудрого. 2018. С. 513-514.

СИЧ АЛЬБЕРТ

партнер Компанії Redcliffe Partners

**БУТИ ЛЮДИНОЮ.
НЕНАУКОВІ ТЕЗИ ПАМ'ЯТІ
ВАСИЛЯ МУНТЯНА**

Вельмишановні пані та панове! Вдячний вам за можливість бути присутнім та взяти слово у конференції з нагоди 100-річчя від дня народження Василя Лук'яновича Мунтяна.

Університет життя. Це – Василь Лук'янович для мене.

Я не слухав його лекцій, але багато про них чув – від інших: декількох поколінь вчених та викладачів, посадовців та й юристів з приватної практики. Чув як про якогось легендарного та й міфічно-го представника ось тієї «старої школи».

Але він виділявся і навіть із них. Чим? Його справжньою любов'ю до предмета дослідження – природи. Гуманітарним та гуманістичним підходом. Гуманітарним – тому, що поряд із законом та правом завжди йшло слово, література та й мистецтво. Гуманістичним – бо за цим усім завжди була Людина.

Я не був учнем Василя Лук'яновича – у формальному розумінні. Але ще з малого віку я мав можливість, радість і, вже спомином можу сказати, щастя сидіти та говорити з ним на кухні чи за письмовим столом, біля книжкових полиць.

Я переважно слухав і дивився. Красива людина, вишукана й влучна мова. Безупинний захоплюючий вир розповіді, що затягує й підносить тебе до недосяжних інтелектуальних та емоціональних вершин. Це був водограй із історій про навчання та викладання, про суддівську та адвокатську діяльність (які ж там були архетипи, типажі та характери!). Література, мистецтво, право, подорожі... Це все було перемережано влучними цитатами, що були до моменту й шли від серця. Шевченко чи Франко були не недоторканими іконами, а людьми.

Сидів і слухав, а сам більше мовчав. Проте, мабуть, Василю Лук'яновичу було приємно, коли на чергове назване ім'я героя давньогрецької міфології, цитату, алюзію він бачив впізнання в моїх очах та чув продовження теми з мого боку.

Професійне. Так, протягом багатьох років, коли тривали наші розмови з Василем Лук'яновичем, я вже теж був юристом, спочатку студентом, а потім все глибше занурювався у практику, спочатку українську, а потім вже й по всьому світу. З часом вже навіть менше відчував себе юристом, а більше якимось керівником, партнером-співвласником юридичних практик. І так вже більше 20-ти років.

Ми говорили про це все. Ми говорили і про нове законодавство, і нові монографії, разом продивлялися й обговорювали сотні авторефератів та дисертацій.

Втім, те, що я виніс із професійних бесід з Василем Лук'яновичем, було більше за юриспруденцію – менш професійне, але більш загальнолюдське.

Найголовніше. Принциповість і правильність. У самих цих словах легко губиться зміст, особливо коли вже надто часто їх чуєш.

Василь Лук'янович став для мене їх уособленням, їх підтвердженням у житті. Його приклад закарбовує, що таке «принциповість» і «правильність» і не дає вихолоститися їх справжній суті.

Життя створює багато ситуацій, коли легше зробити інший вибір. Заради друзів чи кумів, заради грошей, врешті решт заради себе і власного комфорту. Ніби існує якась неписана суспільна домовленість: ми робимо і ти роби з нами.

Василь Лук'янович показував, що такої домовленості немає – ні в науці, ні в житті. Це – чи не найважливіший для мене урок. Так, саме так, як він вчив, жити легше.

Далєбі, так легше і працювати. Я щасливий від того, що я можу практикувати саме право, а не те, з чим, на жаль, у деяких асоціюється український юрист. Коли мені кажуть, що це не можливо в нашій країні, моя відповідь: можливо!

Важливі «дрібниці». Не менш важливими були й те, що може здатися дрібницями. Та саме в них – суть. Ручка Паркер, яку я отримав у подарунок ще студентом першого курсу, білосніжні носовички, нагадування, що взуття має бути завжди начищеним. Чимось дитяча образа, коли ти запізнюєшся, але після того я завжди вчасно, на будь-яку зустріч. Етикет, реалізований таким чином, що він не видається обтяжливим, зайвим чи старомодним, а навпаки – найбільш природним та доречним. Смачна їжа та напої. Це – не міщанство, бо мірилом смаків є інтелект та внутрішнє багатство людини. І хіба це не личить юристові? Красива людина красива в усьому. Смак до життя в усіх його проявах породжує непереборне прагнення жити і пізнавати світ. Таким був Василь Лук'янович.

Війна. Не знаю, що сказати. Втім: він знав, що таке війна. Він пройшов війну. А я лише згадаю зараз його одні з найбільш цитованих ним слів Шевченка (я скоро прочитаю ще одні):

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!*

Масштаб людини. Життя дарує зустрічі з різними людьми: цікавими, складними, талановитими. Однак є ті, яких мало та котрих вирізняєш відразу. Тих, чий масштаб заповнює собою усе. Таким був і залишається Василь Лук'янович. Василю Лук'яновичу, мої слова пам'яті та слова подяки Вам. Це те, що я виніс із Вашої лекції про життя. І наостанок часто цитовані Вами, знову ж таки, шевченкові слова:

*Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.*

АНІСІМОВА Г. В.

*Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого,
доцентка кафедри екологічного права,
докторка юридичних наук, професорка,*

ДОНЕЦЬ О. В.

*Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого,
доцентка кафедри екологічного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

**АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ
ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ
ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА**

Перечитуючи наукову спадщину Василя Лук'яновича, зупинились на статті «Актуальність екологізації земельного законодавства України» (2012 р.). Звернули увагу на дату написання, вихідні данні. Майже написана вчора, майже й не було цих років. В одній статті згенеровані всі сучасні наративи для розвитку еколого-пра-

вової думки, формування сучасної політики держави, систематизації законодавства. Так, минуло 10 років, а ми все ще обговорюємо проблематику, що після набуття «Україною незалежності (а зараз вже пройшло 30 років) в результаті фундаментальних змін у суспільно-політичному, соціально-економічному розвитку, в процесі формування ринкової економіки, активізації товарно-грошових відносин відбулося переосмислення багатьох цінностей, що зумовлює необхідність екологізації новітнього земельного законодавства» [8, с. 28]. Ми майже застрягли у часі. Час йде, проблеми залишаються, хоча наукова спільнота пропонує багато дієвих правових механізмів для вирішення означеного кола питань. З біллю усвідомлюємо, що всі наші наукові нароби, так і залишаються гаслами, які використовуються здебільш для яскравого забарвлення, але залишаються не реалізованими. Найяскравішим прикладом даного факту є відповідь Міністра освіти та науки України України Сергія Шкарлета (лист МОН України № 1/1964-22 від 04.02.2022 р.) на звернення народного депутата України від 21.01.2022 р. № 81д9/15-2022/17591 щодо недоцільності включення розділу «Екологічне, земельне та аграрне право України» до програми ЄДКІ за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». Разом із тим, зараз реформується Державна екологічна інспекція України, створено Спеціалізовану екологічну прокуратуру [9], необхідні правники для реалізації кліматичної стратегії, обговорюються проекти законів про екологічний контроль, про екологічне страхування та ін., і нам для цього не потрібні спеціалісти з відповідними знаннями й компетенціями? Тоді виникає питання чому ж до крос-секторальних проблем адаптації до зміни клімату в Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р.) знову віднесено саме «нестачу кваліфікованих кадрів для планування у сфері адаптації до зміни клімату на національному та місцевому рівні й недостатня обізнаність громадянського суспільства, бізнесу і центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо проблематики зміни клімату та необхідності впровадження заходів з адаптації до зміни клімату» [13]. І це лише приклад із однієї стратегії, що прийняті за останній час. Крім того, доцільним буде звернути увагу, що 7

років назад, у 2015 році Міністерство освіти і науки України своїм Рішенням «Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку» вже визнало екологізацію вищої освіти в Україні одним із пріоритетних напрямів не тільки своєї діяльності але і всіх навчальних закладів (п. 2) [10]. На жаль, як показує практика, далі декларування й визнання проблеми, окреслення цілей і завдань процес не рухається, а інколи, як ми бачимо, і відкатується назад.

У зв'язку із чим, вважаємо, що в-першу чергу необхідно провести екологізацію освіти, а саме екологізацію вищої правничої освіти про що вже неодноразово проголошувала екологічна спільнота [1; 2; 3; 4; 7]. Крім того дане питання багаторазово обговорювалося на низці наукових конференцій та круглих столів, як то: «Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні» (м. Київ, 12 березня 2021 р.); «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 року); «Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року» (Харків, 21 трав. 2021 р.); «П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природо-ресурсного права та альтернативної енергетики» (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року); «Юридична наука та Цілі Сталого Розвитку України» (м. Суми, 17 травня 2022 року) тощо.

Вважаємо, що екологізація вищої освіти може відбуватися за рахунок реалізації низки навчальних, наукових, організаційно-правових та інших заходів, впроваджуваних як на національному, так і локальному рівнях, тобто у вищих навчальних закладах або органами місцевого самоврядування чи державними адміністраціями. Екологізація вищої освіти повинна базуватися на таких принципах, як комплексність, неперервність освітнього процесу і його поширеність з урахуванням індивідуальних професійних інтересів, стимулів та особливостей соціальних і територіальних груп. При виробленні державної політики у сфері екологічної освіти слід керуватися такими принципами: поширення системи екологічної освіти і виховання на всі верстви населення з урахуванням індивідуальних інтересів, стимулів та особливостей соціальних, територіальних груп та професійних категорій; комплексність екологічної освіти і

виховання; неперервність процесу екологічного навчання в системі освіти, у тому числі підвищення кваліфікації та перепідготовки [1].

Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Стан земельних ресурсів України близький до критичного, а водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території України, понад 12 % території держави зазнають підтоплення (Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: ЗУ від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII [11]). Крім того повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що є найбільшим із часів Другої світової війни нападом у Європі, завдало додаткової згубної, довготривалої, широкомасштабної та серйозної шкоди довкіллю, в тому числі земельним ресурсам. За офіційними даними ЗСУ, за період 24.02.2022–12.10.2022 р. отримано 2141 звернень щодо завданих збитків навколишньому середовищу (верифіковано 2078), а мінімальна сума збитків, яка обчислюється системою автоматично, сягає 441 млрд грн [6]. Додамо, що збитки ґрунтам, за попередніми розрахунками Державної екологічної інспекції (відповідно до затверджених методик) сягають 2 млрд грн, з яких на 2 303 млн грн завдано збитків через забруднення ґрунтів. Фактично, ми знаходимося перед глобальною екологічною катастрофою, яка може розверзнутися на теренах нашої держави. Разом із тим, земля має базове природне значення для вод, лісів, надр та всіх інших об'єктів природи [8, с. 29], а її використання зумовлено вимогами об'єктивних закономірностей існування природи [8, с. 31]. Саме тому екологічне законодавство генетично пов'язане із земельним, починаючи ще з його виникнення. У зв'язку із чим, слушним вбачається твердження щодо потреби активізації екологізації земельного законодавства у сучасних умовах зіткнення екологічних і економічних інтересів суспільства, оскільки це сприятиме підвищенню ефективності правової охорони навколишнього природного середовища, поліпшенню екологічної ситуації в Україні та забезпеченню належних умов життя громадян [8, с. 28].

У сучасних умовах, вважаємо, що зміна світоглядної парадигми розвитку України має все ж таки відбутися. Вона має задовольняти екологічні інтереси та потреби нинішнього покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовільнити свої власні

екологічні потреби та інтереси. Василь Лук'янович слушно наголошував, що «екологічна складова є невід'ємною частиною людського розвитку, тому суть сучасного екологічного підходу у сфері взаємодії суспільства і природи полягає у сприйнятті економіки не виключно як мети розвитку, а як засобу підтримання життя теперішніх і майбутніх поколінь. Екологічні вимоги та нормативи за допомогою екологізації «вписуються» у правову матерію земельного законодавства» [8, с. 29]. Оптимізація процесу екологізації земельного законодавства, на нашу думку, нерозривно пов'язана з Концепцією сталого розвитку, що покликана змінити світоглядні засади і загальнолюдські цінності в ХХІ ст.

Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях до сталого розвитку ще у 1992 році на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро, підписавши Декларацію з навколишнього середовища і розвитку та Порядок денний на ХХІ століття. Із того часу в Україні на виконання рішень Конференції ООН 1992 року вживалися певні заходи, а їх основою стало прийняття УП «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [12]. Крім того, ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також офіційно набувши статусу «кандидата на вступ в ЄС» Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Виконання вимог, а саме Копенгагенських критеріїв- параметрів, яким мають відповідати держави-члени Європейського Союзу, дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі. А це в свою чергу зобов'язує розвивати в Україні екологічні інституції за зразком ЄС. Додамо, що теза щодо екологізації земельного законодавства є одним із найважливіших засобів регулювання суспільних відносин у галузі взаємодії суспільства і землі [8, с. 28], а її метою є поширення екологічних вимог на правила і норми, що регламентують відносини землекористування.

Віддаючи шану видатному науковцю, наведемо власне бачення Василя Лук'яновича юридичної природи екологізації земельного законодавства. Науковець вважав, що екологізацію земельного законодавства слід розглядати як процес юридичного оформлення використання землі в результаті антропогенної діяльності людини

відповідно до сучасних екологічних вимог. Основним же завданням процесу екологізації є гармонізація законів природи і законів права [8, с. 29-31]. Екологізація земельного законодавства має три основні напрями: екологічна правотворчість, що виявляється в розробці та прийнятті компетентними органами державної влади нормативно-правових актів земельно-правового змісту; екологічне коригування земельного законодавства; екологізація правозастосовної діяльності, що виявляється в екологізації земельних правовідносин шляхом використання новітнього земельного законодавства [8, с. 29]. Розширюючи дану тезу, зазначимо, що за сучасних умов (війна в Україні, що спричинила колосальне забруднення ґрунтів, вод та атмосферного повітря; втрату біорізноманіття та ін.; перехід нашої держави до зони надвисоких температур і погодних катаклізмів через кліматичні зміни, що загрожує опустелюванням значних територій вже у найближчі 30-40 років [5]; стратегічний вектор розвитку України на набуття повноправного членства у ЄС та Організації Північноатлантичного договору тощо) екологізація земельного законодавства повинна спиратися на міжнародний досвід та впровадити відповідні міжнародні стандарти і принципи, як-то принципи ЄС щодо екологізації суспільної свідомості; принцип екологічної орієнтованості, який полягає в тому, що будь-ка діяльність здійснюється з урахуванням потреб довкілля (Амстердамський договір, 1997 р.), принцип інтеграції екологічної політики у розробку і проведення інших політик тощо.

Перелік використаних джерел:

1. Анісімова Г. В., Донець О. В. Екологізація вищої освіти як пріоритетний напрям державної екологічної політики: сучасні організаційно-правові аспекти. URL : https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Conf_25.05.16/Conf_25.05.16_2.pdf
2. Анісімова Г. В., Донець О. В. Екологізація вищої освіти як складова національної політики: міфи чи реальність. *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року* : матеріали «круглого столу» (Харків, 21 трав. 2021 р.) / за заг. Ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги ; М-во освіти і науки ; Нац. Акад. прав. Наук Кераїни ; Нац. Юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. Екол. Права, каф. земел. та аграр. Права. Харків: Право, 2021. С. 25-32.

3. Анісімова Г. В., Донець О. В. Сучасні тенденції та проблеми реформування вищої юридичної освіти в Україні. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. Матеріалів XVIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 04-05 червня 20221 року. Луцьк, 2021. С. 20-24.
4. Балюк Г. І., Слєпченко А. А. Міжнародні та вітчизняні правові основи еколого-правової освіти в інтересах сталого розвитку. П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 11-15.
5. Всесвітній день боротьби з опустелюванням та посухами. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Публікація за 17 червня 2021. URL : <https://mepr.gov.ua/news/37618.html>.
6. Дашборд із даними про загрози довкіл्लю. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL : <https://ecozagroza.gov.ua>.
7. Каракаш І. І. Актуалізація еколого-правової освіти як складової екологічної культури. П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 46-49.
8. Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України*. 2012. № 7. С. 28-32.
9. Про затвердження положення про Спеціалізовану екологічну прокуратура (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора : Наказ Офіс Генерального прокурора від 02.08.2021 № 247. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0247905-21#Text>.
10. Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку: рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2015 р. (протокол № 10/5-4). *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2015. Вип. 25.10. С. 5.
11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: ЗУ від 28 лютого 2019 року

№ 2697-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: УП від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
13. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>.

БАЛЮК Г. І.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
професор кафедри екологічного права*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Методологічна база формування і розвитку екологічного права, на відміну від інших проблем в науці екологічного права України, на нашу думку, досліджена недостатньо, а точніше фрагментарно.

Зважаючи на це вітчизняні науковці наголошують на тому, що в цілеспрямованому подальшому формуванні, розвитку і реалізації екологічного права зростає актуальність дослідження питань методології. Пояснити це можна тим, що в сучасних умовах розвитку України, української держави і права з'явилися нові істотні для екологічного права «як галузі» обставини, які потребують врахування їх в теорії методології, розробки нових методологічних підходів до розвитку системи екологічного права, і, головне, їх ефективного застосування.

Згідно з положеннями загальної теорії права законодавство і право мають базуватися на принципі наукової обґрунтованості. Методологія є потенційно потужним науковим інструментом обґрунтування формування і реалізації права.

Які ж фактори є відправними для відповіді на питання щодо методології екологічного права? Вважаємо, що слід визнати, що такими є два елемента:

- перший: розуміння категорії екологічного права і його структури;
- другий: встановлення та усвідомлення взаємозалежності між його структурними елементами, спільного (загального) і особливого між ними.

Вважаємо, що окрім зазначених, є і інші відправні, які надзвичайно актуальні для екологічного права. Зокрема, при напрацюванні і реалізації методологічних засад екологічного права, необхідно брати до уваги об'єктивні умови і стан сучасного суспільного розвитку. При цьому необхідно брати до уваги всю сукупність складових суспільного розвитку сьогодні.

Якщо раніше ми виходили з того, що найбільш вагомими і значимими для суспільного розвитку складовими є, зокрема, економічна, соціальна, екологічна, культурна. При цьому оцінювали кожну з них, як таку, що перебуває в кризовому стані. Сьогодні, на наше переконання, ставить перед нами вимогу додати до таких факторів ще і воєнний, цивілізаційний фактори тощо.

Можна дати наступну характеристику вказаним факторам:

- економічний фактор (оцінка ринкової економіки, оцінка потреб в економічних ресурсів для ефективної реалізації екологічного права, необхідність в реконструкції економіко-правового механізму розвитку, масштаби несприятливих економічних наслідків різноманітних форм деградації природи (природних ресурсів), проведення цілеспрямованої та ефективної екологічної політики;
- соціальний фактор (погіршення здоров'я людей, передчасна смертність людей, скорочення тривалості життя, несприятливі соціальні наслідки деградації природи в процесі суспільного розвитку та інші форми);
- екологічний фактор (з одного боку, всі визнають безальтернативну роль природи як основу життєдіяльності суспільства, а з іншого – йдеться про широкомасштабні форми деградації природи під впливом розвитку суспільства);
- цивілізаційний фактор (потреба формування нового світогляду і цивілізаційних цінностей, втрата здатності значної частини

суспільства розрізняти добро і зло, деградації культури, духовний занепад людства);

– правовий фактор (конституційні основи розвитку суспільства, держави і права, конституційне закріплення екологічних прав громадян, розвиненість екологічного законодавства).

Гостра актуальність дослідження методологічних основ екологічного права диктується сьогодні і іншими факторами, які постали перед Україною в зв'язку з російською агресією, зокрема:

– демографічний фактор (скорочення чисельності населення, деградація інституту сім'ї, тяжкий психоемоційний та соціальний стрес, депопуляція населення);

– воєнний фактор (зміна геополітичного статусу, масові руйнування не лише військової, а й цивільної інфраструктури, великі людські і економічні втрати, втрата в зв'язку з військовими діями багатьох об'єктів природи). І особливий наголос хотілося б зробити на корупційному факторі в екологічній складовій (корупція має бути знищена, так як вона рівнозначна російській агресії за наслідками).

Ще один фактор, який не можна оминати: потрібно зупинити втрачання української землі під виглядом запровадження її ринку. Постає логічне питання: за що сьогодні гинуть наші захисники і захисниці? Люди, які стоять на чужій землі не можуть бути вільними. Також інвестиційний фактор (його особлива роль у післявоєнний період відновлення, захист прав інвесторів).

Теоретична і практична значимість методологічних основ полягає не лише в тому, що вони сприяють подоланню екологічної кризи в процесі їх реалізації, а також дозволяють виявити і врахувати екологічну складову в процесі подолання інших кризових явищ, які супроводжують суспільство. Отже, потенційно важливим і ефективним інструментом прогресивного розвитку і реалізації як самого права, так і його теорії є науково обґрунтована методологія.

Однак на сучасному етапі розвитку відсутні підстави для того, щоб стверджувати, що розвиток екологічного права і законодавства здійснюється методично обґрунтовано і цілеспрямовано, в тому числі в зв'язку з відсутністю детально розробленої в теорії методології.

МАЛИШЕВА Н. Р.

*Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
завідувачка відділу проблем аграрного,
земельного, екологічного та космічного права,
доктокар юридичних наук, професорка,
академік НАПрН України*

ТАКИМ ЗАЛИШИТЬСЯ НАЗАВЖДИ: ПАМ'ЯТІ ВЧИТЕЛЯ – ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА

Він був моїм Учителем. В ті, сьогодні вже далекі 70-ті роки ХХ століття, Василь Лук'янович на юридичному факультеті Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка викладав курс, який називався «Правова охорона природи». Курс, який не належав до основних, таких як теорія чи історія держави та права, конституційне, адміністративне, кримінальне чи цивільне право. Цей курс скоріше можна було віднести до так званих «спецкурсів», і викладався він лише один семестр. Спершу ми, студенти, так до нього і поставились, як до другорядного. Однак це було тільки спочатку, поки до аудиторії не увійшов і не почав говорити високий статний красень у вишиванці – Василь Лук'янович Мунтян. І одразу ж до предмету, який видавався несерйозним, наше ставлення змінилося. Василь Лук'янович, будучи сам «закоханим» у ту предметну сферу, з якою він мав ознайомити студентів, дуже швидко передав слухачам своє внутрішнє переконання й захоплення предметом...

Мабуть, було б перебільшенням стверджувати, що саме цей невеличкий університетський курс і визначив вибір мною подальшого життєвого шляху після закінчення університету. Однак не можна нехтувати й тим, що після розподілу на роботу до Інституту держави і права НАН України, отримавши пропозицію працювати у галузі правової охорони навколишнього середовища, я згадала те, що вкарбувалося в свідомість, дякуючи лекціям Василя Лук'яновича, і, не вагаючись, погодилась.

Далі мої стосунки з В. Л. Мунтяном набули більш цілеспрямованого й регулярного характеру. Звісно, занурившись у сферу дослідження, я насамперед перечитала весь доступний на той час творчий доробок свого Вчителя. А далі почалися особисті контакти: спочатку – на наукових конференціях, вчених радах, захистах дисертацій та інших зібраннях. А наприкінці 1990-х років Василь Лук'янович увійшов до спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій при Інституті держави і права імені В.М. Корецького НАН України, де мені протягом багатьох років довелося працювати пліч-о-пліч з моїм Вчителем. Саме в цей період він для мене повною мірою «розкрився» не тільки як фахівець, але й як Людина й Громадянин.

Без перебільшення Василь Лук'янович став для мене взірцем як у професійному житті, так і в багатьох інших іпостасях: у сумлінному ставленні до будь-якої справи, до якої долучився; у самовідданості любові до Батьківщини; у науковій принциповості, поєднаній із доброзичливістю і готовністю завжди прийти на допомогу творчій молоді.

Мабуть, ніхто з нас так як він не готувався до рецензування дисертаційних робіт, що прилюдно захищалися в нашій спеціалізованій раді. Він завжди приходив на захисти зі стосом авторефератів, книжок, газетних вирізок, які завжди влучно використовував, цитуючи в обґрунтування своєї позиції. І горе було тому здобувачеві, який у своєму дослідженні не згадав когось із правознавців, які до нього вже сказали бодай одне слово у сфері його дослідження. Я вже не кажу про тих, хто переплутав прізвище чи ініціали, або некоректно використав якусь наукову тезу. І ще один момент, який вирізняв ставлення Василя Лук'яновича до наукових досліджень: навіть бездоганні з правничої точки зору роботи, але в яких не проглядала б чітка громадянська позиція автора, або якщо відповідна позиція не вдавалась повною мірою державницькою, піддавалися Василем Лук'яновичем жорсткій критиці.

Пригадую випадок, коли спецрадою розглядалась далеко не безспірна дисертаційна робота з аграрного права. Василь Лук'янович не пішов на конфлікт із своєю совістю, різко розкритикувавши роботу і вголос заявивши, що він голосуватиме «проти», що й підтвердили результати голосування.

А як він знав рідний край... Проживши довге й красиве життя, він до старості захоплювався туризмом і на відміну від багатьох

своїх співвітчизників віддавав перевагу подорожам не за кордон, а по різних куточках рідного краю. Згадую, як завжди, затамувавши подих, ми слухали його розповіді про будь-яку місцину, щодо якої заходила мова. Здавалося, не було жодного регіону, жодного району чи села України, який би не пройшов своїми ногами Василь Лук'янович, про історію та сучасність якого він не зміг би згадати щось цікаве й маловідоме.

Непересічне значення для сьогоденного розвитку науки екологічного права має наукова спадщина В. Л. Мунтяна. Оцінювати її слід з розумінням того, що він фактично був першопрохідцем у царині новітньої на той час вітчизняної правознавчої галузі дослідження. Всі його праці базувались на усвідомленні важливості регулювання відповідних суспільних відносин і створювали підвалини для укріплення їх значення, пошуку місця в системі права України. Становлення Василя Лук'яновича як науковця за часом співпало з початком правотворчих робіт у галузі правової охорони природи (саме таку назву спершу отримала нова галузь права, правової науки та освіти, що тільки зароджувались). 30 червня 1960 року в Радянській Україні було прийнято Закон «Про охорону природи Української РСР». На той час відповідна сфера регулювання в колишній союзній державі ще не набула достатньої гостроти і розуміння її всезагальних масштабів. Саме тому природоохоронне законодавство було «віддане на відкуп» союзним республікам і впродовж довгого часу розвивалось як республіканське, на відміну від більшості союзно-республіканських галузей, де республіки мали досить обмежені можливості для самостійного регулювання, лише частково деталізуючи загальнообов'язкові положення союзних актів. В. Л. Мунтян першим відгукнувся на Закон і доктринально розвинув його позиції. В цей період, після закінчення аспірантури в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, В. Л. Мунтян працює науковим співробітником Сектора держави і права АН УРСР (сьогодні Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України). Результатом його досліджень в цей період стала поява низки монографічних праць, а саме: «Правова охорона лісів Української РСР» (1964 р.), «Правова охорона ґрунтів Української РСР» (1965 р.), «Правове регулювання водних відносин в УРСР» (у співавторстві з Ц. В. Бичковою, 1966 р.), «Право-

ва охорона природи Української РСР» (1966 р.), «Охрана природы и воспитание человека» (1966 р.), «Правова охорона тваринного світу» (1968 р.), Збірник законодавчих актів по охороні природи (1969), «Правові проблеми раціонального природокористування» (1973 р.), «Правова охорона природи УРСР» (1973 р.). У 1975 році В. Л. Мунтян захищає докторську дисертацію на тему «Правові проблеми раціонального природокористування». Згодом, у співавторстві з Ю. С. Шемшученком та Б. Г. Розовським, було видано монографію «Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды» (1978 р.), навчальні посібники «Правові основи охорони природи» (1979 р.), «Правова охорона природи УРСР» (1982 р.). Всього науковий доробок Мунтяна В. Л. нараховує понад 150 наукових праць, з яких 10 монографій і навчальних посібників.

В моїй пам'яті Василь Лук'янович назавжди залишиться справжнім Учителем, з яким я зв'язую своє ставлення до професії, до людей і до життя.

І ще я чомусь впевнена, що якби таких людей – справжніх учених – патріотів України у нас було б більше, нам не були б страшні ніякі світові кризи та військові конфлікти, а наша країна давно була б процвітаючою європейською державою.

ШУЛЬГА М. В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри земельного та аграрного права,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

ТВОРЧА СПАДЩИНА В. Л. МУНТЯНА У СФЕРІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Василь Лук'янович Мунтян – талановитий науковець, який залишив після себе низку важливих та фундаментальних праць, присвячених проблемам правової охорони природи, еколого-правовим

проблемам тощо. Його новаторські ідеї покладені в основу зародження сучасного екологічного права, а також низки правових інститутів суміжних галузей права. Тематика його наукових досліджень завжди вирізнялася актуальністю, науковою новизною та практичною значимістю.

Постать Василя Василья Лук'яновича Мунтяна в сучасній еколого-правовій доктрині займає одне з провідних місць серед представників вітчизняної наукової спільноти, яка стояла у витоків формування окремого напрямку досліджень, пов'язаних з правовою охороною природи в УРСР. Саме Василь Лук'янович на теренах колишнього Радянського Союзу одним із перших «засвітив» проблему правової охорони природи на початку 70-х років минулого століття. Його виступ на всесоюзній науково-практичній конференції в Ленінградському державному університеті, присвячений проблемам правової охорони природи, викликав одночасно подив та нерозуміння присутніх на конференції і відомих уже на той час представників цивільно-правової та загально-теоретичної радянської правової доктрини. Лише підтримка І. В. Павлова (на той час завідувача кафедри Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова), який виступив на захист українця, поставила «все на свої місця». Розповідаючи про цей епізод із свого життя, Василь Лук'янович завжди із вдячністю згадував І. В. Павлова, який фактично благословив молодого науковця на його творчі задуми у галузі правової охорони природи.

Одним із перших Василь Лук'янович почав усвідомлювати необхідність спеціальної уваги та турботи про підтримку сприятливих природних умов для життєдіяльності людини. Червоною ниткою в його монографії «Правова охорона природи Української РСР» (1966 р.) проходить ідея, яка стосується забезпечення поліпшення середовища, що оточує людину. Підкреслимо, що на той час зміст проблеми фактично обмежувався завданнями збереження визначних пам'яток природи – цінних видів тварин і рослин окремих ландшафтів. Поняття охорони природи вживалося у вузькому розумінні. Пізніше воно збагатилося тим, що до нього додалося поняття охорони природних ресурсів, які розглядалися в якості джерел природної сировини, що експлуатуються в інтересах розвитку економіки.

Формування поняття «охорона навколишнього середовища» зумовлене тим, що в ньому більш повно віддзеркалюється першочергове і головне завдання – зберегти планету, покращеною для теперішнього і майбутніх поколінь людей. В сучасному розумінні поняття «охорона навколишнього природного середовища» охоплює і охорону природи (у вузькому значенні), і охорону природних ресурсів.

Його перу належить низка фундаментальних досліджень, які на декілька десятиліть не тільки визначали вектор наукових пошуків у відповідних галузях права законодавства та стали орієнтиром для прийдешніх поколінь науковців, а і заклали фундамент концептуального розвитку теорій та методологій нинішнього екологічного, земельного та природоресурсного права. Серед таких робіт слід назвати передовсім монографію «Правові проблеми раціонального природокористування» (Київ, 1973 р.), в якій автор підкреслював, що «...механістичні погляди на взаємини людини і природи – використовувати чи охороняти – замінено науковими: охороняти природні ресурси в процесі їх використання. Використання природних ресурсів передбачає охорону природи як свою обов'язкову умову». Всебічно досліджуючи категорію «раціонального природо-користування» науковець фактично заклав основи змісту цього оціночного словосполучення. В сучасній еколого-правовій літературі висловлена значна кількість доктринальних визначень раціонального природокористування і в тому числі раціонального використання земель, як окремого різновиду природокористування. Так, на думку А. М. Мірошниченка, раціональне використання земель передбачає встановлення у конкретній ситуації балансу різних інтересів та пріоритетів (екологічних, економічних, естетичних та ін.).

Раціональне використання земель В. Д. Сидор розглядає як експлуатацію земель, у результаті якої забезпечується збереження природних властивостей землі як природного об'єкта і можливість використання її як просторово- операційного базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва в сільському та лісовому господарствах на основі балансу екологічних і економічних інтересів.

Авторка слушно підкреслює, що неможливо раціонально використовувати землю без урахування законів природи і потенційних

можливостей навколишнього природного середовища. Рациональним використанням землі вона вважає таке ефективне, цільове її використання, що здійснюється з дотриманням публічних інтересів, з урахуванням екологічних зв'язків у докiллі і в поєднанні з охороною землі.

В докторській дисертації В. Л. Мунтяна «Правовые проблемы рационального природопользования» (1975 р.) раціональне природо-користування у концептуальному плані вже в ті часи розглядалося як форма і засіб природоохоронної діяльності. В подальшому зазначена концепція виступила фундаментом для об'єднання природоресурсового і природоохоронного права в єдину інтегровану галузь – екологічне право.

Принциповий та обґрунтований підхід В. Л. Мунтяна у докторській дисертації до вирішення проблем раціонального природоко-ристування спонукав одного з його опонентів Ю. О. Вовка, який у 1972 році захистив свою докторську дисертацію на тему «Колхозное трудовое правоотношение», до дослідження проблематики, яка стосувалась відносин між людиною і природою. В основі стосунків двох фронтників лежало не тільки фронтове братство, а і творчі наукові зв'язки. Саме Василь Лук'янович надихнув Юліана Олександровича на написання загальної частини навчального посібника «Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды», що вперше за радянських часів вийшов друком у 1986 році, примірник якого автор з вдячністю подарував своєму товаришу одному із перших.

Василь Лук'янович був талановитим педагогом. В його особистості поєднувалися не тільки талант, плідна працездатність та добросовісність, а й рідкісні душевні якості – дбайливість, зваженість, поважне ставлення до людей, вміння вислухати і зрозуміти свого опонента. Стрижнем його життєвої поведінки були істина, щиросердечність і чесність у стосунках з людьми.

КОВТУН О. М.

*Академія адвокатури України,
доцент кафедри кримінального адміністративного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВАСИЛЬ ЛУК'ЯНОВИЧ МУНТЯН (1922-2015): ЛЮДИНА, ВЧЕНИЙ, ГРОМАДЯНИН

Василь Лук'янович Мунтян – непересічна, багатогранна особистість, один із фундаторів вітчизняного екологічного права. Його наукові праці є еталонами, зразками вітчизняної правової думки. Вони й сьогодні не втратили своєї актуальності. Навпаки, з роками актуальність наукового доробку видатного вченого лише зростає. Це свідчить про те, що людина набагато випередила свій час, передбачивши тенденції та напрями розвитку екологічного, земельного, аграрного та природоресурсного права на далеку перспективу. Це підтверджує кожна з понад 150 наукових праць, автором яких є професор Мунтян. Найбільш ґрунтовними його працями є: «Правові проблеми раціонального природокористування» (1975 р.) [1], «Правова охорона природи УРСР» (1982 р.) [2], «Юридична відповідальність в галузі охорони навколишнього середовища» (у співавторстві) (1978 р.) [3] та інші. Особливо хочу відзначити дослідження В.Л. Мунтяна у царині природоохоронного, зокрема природно-заповідного права. Так, вчений справедливо вважає заповідання охороною природи у вузькому розумінні, у «чистому» вигляді, консервативною охороною, з якої, власне, і розвинувся її інститут [2, с. 189-190].

Василь Лук'янович Мунтян – високопрофесійний викладач. З 1987 по 2003 рік він працював на посаді професора кафедри правознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Я познайомилася з паном професором у 1995 році, будучи студенткою 5 курсу історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Писала під його керівництвом дипломну роботу, потім ми визначилися із темою моєї майбутньої дисертації. Саме завдяки впливу цієї людини я пов'язала свою долю з еколого-правовою наукою. Василь Лук'янович був людиною всебічно обдарованою, талановитою.

Таких людей називають «ходячими енциклопедіями». Я дуже трепетно зберігаю у своїй бібліотеці книги, подаровані мені Василем Лук'яновичем із власної бібліотеки. Пам'ятаю, як він дуже любив повторювати правило туристів (а він був туристом, членом Української ради з туризму; обійшов Карпати, Крим, Памір, Кавказ, Киргизькі гори, Австрійські Альпи і стежки Єгипту): «Більшу частину шляху треба пройти до обіду». З тих пір я намагаюся у всіх своїх життєвих справах керуватися цією настановою і своїм студентам завжди цитую ці слова мудрої людини. Дійсно, яку б справу ми не робили (підготовка до занять, написання наукової роботи, виконання будь-яких фізичних чи розумових завдань тощо) – більшу частину шляху потрібно пройти до обіду, живучи за принципом «не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні». Так, і лише так, оскільки життя швидкоплинне, а людина повинна багато встигнути за відведений їй час. Василь Лук'янович це розумів. І цінував кожен мить на цій Землі, даровану йому Богом. Ніколи не любив і не поважав ледарів, бо сам був трудоголіком. Любив працю, любив життя. І ця любов була взаємною. Йому дивом вдалося вижити за часів голодомору та війни (адже зазнав важкого поранення на фронті). Прожив на цьому світі майже 94 роки (народився 22 лютого 1922 року у с. Іванівка (тепер село Мирне) Бобринецького району Кіровоградської області, помер 16 листопада 2015 року у м. Києві, похований на Байковому кладовищі).

Як справжній турист, Василь Лук'янович завжди любив ходити пішки. Якщо доводилося кудись їхати разом, і відстань була невеликою (кілька зупинок громадського транспорту) – він завжди говорив нам, студентам: «Ви молоді, їдьте транспортом, а я піду пішки». І ми їхали. А він ішов. І в більшості випадків доходив до пункту призначення раніше, аніж ми доїжджали тролейбусом або автобусом. Ми дуже дивувалися, і, якщо чесно, було трішечки соромно. Тепер і я, коли їду кудись зі своїми студентами, кажу їм так само, як колись нам казав професор Мунтян, і його постійно згадую...

Пригадую, як колись, багато років поспіль, 22 лютого ми вітали на кафедрі правознавства історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (очолюваній професором В. П. Пастуховим) Василя Лук'яновича із Днем народження. У ті часи я дуже любила вітати дорогих мені людей віршо-

ваними рядками. Ніколи їх не оприлюднювала, бо були призначені лише конкретному адресатові. Але вже давно вірші не пишуться (чомусь немає натхнення). Лише проза, сувора проза життя. Проте одного вірша я випадково знайшла, коли переглядала деякі матеріали. Він був присвячений іменинникові і вписаний у вітальну листівку (здається, це був 1998 рік). Ці віршовані рядки дуже недосконалі з філологічної точки зору, але написані від щирого серця і з глибокою вдячністю. Дякую Вам, Вчителю, за все...

Василю Лук'яновичу Мунтяну

*Вас прикрашають скромність, простота
Терпіння, такт, глибокий розум,
І мудрість літ, і глибина очей,
Які – душі широкий простір.
Ми вдячні Богові за те,
Що маємо нагоду
Із Вами спілкуватись, вчитись в Вас
Життєвій мудрості, науці, думці.
За те, що Ви завжди в скрутну хвилину
Дотепним жартом, словом добрим, порадою
Підтримуєте нас у скруті.
У ті далекі страхітливі роки,
Коли земля благала допомоги
І все горіло в полум'ї війни
Ви захистили рідну Батьківщину,
Щоб ми сьогодні мали змогу
Кохати, жити і радіть.
За це Вам від нащадків доземний уклін
І щире людяне «спасибі».
І всі свої подальші роки
Ви присвятили захисту Землі –
Планети нашої, всього живого,
Але на іншій ниві – науковій.
Ви стали вченим визначним
Внесли в науку вклад неоціненний
Але залишилися Людиною-Взірцем
З великим серцем, щирою душею.*

*Так дай Вам Бог
Таким, яким Ви є,
На віки вічні залишатись з нами
Зорею мудрості і щирості взірцем.*

Перелік використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природо-користування. К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1973. 182 с.
2. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР: Навч. посібник для студ. вищ. юрид. вузів і фак. К., 1982. 232 с.
3. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. К., 1978. 279 с.

КОВАЛЬЧУК Т. Г.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
завідувачка кафедри екологічного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

**ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА
В РОБОТІ ПРОФЕСОРА МУНТЯНА В.Л.
«Правова охорона природи УРСР»**

Шановні учасники конференції! Щиро вітаю всіх представників різних науково-правових шкіл еколого-правового та земельно-правового спрямування на нашому науковому форумі та дякую за вашу участь у конференції в цей непростий час викликів, пов'язаних з воєнним станом в Україні.

Проведення конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора Мунтяна Василя Лук'яновича є ще однією нагодою згадати про нашого Вчителя як

людину енциклопедичних знань, вченого, науковця, педагога, який любив природу, вболівав за стан навколишнього природного середовища, у тому числі і щодо належного правового регулювання та, володіючи майстерністю слова, під час зустрічей зі студентами та колегами переконливо доводив необхідність його збереження, охорони та раціонального використання.

Хотілось би поділитися спогадами про Василя Лук'яновича: по-перше, це незабутні розповіді Мунтяна В.Л. та його особисті враження про війну 1941-1945 років, яку він оцінював як надскладне випробування для кожної людини, та якими він ділився на зустрічах викладачів-ветеранів юридичного факультету зі студентами. По-друге, виступи Василя Лук'яновича як члена спеціалізованої вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка по захисту кандидатських та докторських дисертацій, і, зокрема, за спеціальністю 12.00.06:земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Василій Лук'янович завжди ґрунтовно вичитував кожний автореферат, під час захисту дисертації завжди задавав питання, а під час обговорення роботи, завжди виступав та давав детальну характеристику дисертаційній роботі, у тому числі положень, які виносяться на захист. Василій Лук'янович звертав особливу увагу на те, щоб у авторефераті були зазначені прізвища всіх вчених, які мали дослідження по темі дисертанта та майже кожного разу під час свого виступу зазначав прізвища вчених та їх роботи, які не були досліджені. Кожного разу в день засідання спецради Василій Лук'янович обов'язково заходив на кафедру трудового, земельного та екологічного права, цікавився науковими доробками викладачів, висловлював свою думку щодо тематики дослідження, давав, за необхідності, поради.

Щодо ролі та значення методологічних підходів в посібнику Мунтяна Василя Лук'яновича «Правова охорона природи УРСР», та їх впливу на формування екологічного права України, доцільно зазначити наступне: по-перше – нове розуміння автором посібника проблем охорони природи, з урахуванням масштабів та способів використання природних ресурсів, які склались у 70-х роках минулого століття. На думку автора проблеми охорони природи можна вирішити шляхом виконання наступних завдань: 1) збереження в недоторканому вигляді заповідників, типових ландшафтів, пам'яток природи, природних

районів і факторів, що сприяють захисту ґрунтів від ерозії, підтримують водний режим тощо; б) раціональне планове і комплексне використання природних ресурсів з метою попередження їх виснаження і підтримання здатності природи до самовідновлювання; в) розширене відтворення і розвиток всіх природних багатств; г) захист середовища, що оточує людину, від псування [1, с. 18]. З урахуванням сьогодення, актуальними були та залишаються позиції Мунтяна В. Л. про те, що охорона природи і її використання не тільки не суперечать одна одній, але й тісно між собою пов'язані як дві сторони одного й того самого явища. Охороняють природу насамперед для того, щоб можна було її використовувати. Останнє передбачає охорону природи як свою необхідну умову і охорону людини, яка є частиною природи [1, с. 18].

Досліджуючи правові проблеми охорони надр вчений звертав увагу на те, що при здійсненні охорони надр заслуговують на увагу такі об'єкти, як геологічні заповідники, печери, гроти, підземні річки, озера та інші рідкісні геологічні утворення, а також корисні копалини, запаси яких обмежені і не можуть бути замінені іншими ресурсами природи [1, с. 104], а при дослідженні правових проблем охорони лісів вчений звертав особливу увагу на охорону лісів, як об'єктів, які є як джерелом задоволення потреб країни в деревній та іншій лісовій продукції, регулюють водний режим річок, захищають ґрунти від водної та вітрової ерозії, служать місцем перебування звірів і птахів, так і поліпшують клімат [1, с. 112]. Зазначений підхід вченого зберігає свою актуальність і натеper. На нашу думку, до ч.2 ст.6 Лісового кодексу України доцільно внести доповнення, зазначивши серед корисних властивостей лісів властивість бути поглиначами парникових газів.

Зберігає актуальність методологічний підхід автора щодо розподілу правових норм, що регулюють охорону водних ресурсів на три великі групи залежно від мети, яку ставить законодавець: охорона вод від забруднення і засмічення; охорона вод від виснаження; попередження і ліквідація шкідливого впливу вод [1, с. 133].

Важливе значення для розвитку науки екологічного права має проведено Василем Лук'яновичем в начальному посібнику *Правова охорона природи УРСР* дослідження правової охорони ґрунтів, надр, лісів і захисних лісонасаджень, правової охорони вод, атмосферного повітря, рибних запасів, правової охорони тваринного світу та регулювання мисливського господарства, правової охорони заповідників

та інших територій, що охороняються державою, по-перше, з точки зору функцій, які виконують ці природні ресурси та природні об'єкти у життєдіяльності людини та розвитку суспільства: економічну, екологічну рекреаційну оздоровчу, та інші функції; по-друге розгляду кожного із зазначених природних ресурсів та природних об'єктів як об'єкту права власності, користування, управління, в частині здійснення контролю, охорони, складовою якої є відповідальність за порушення вимог чинного законодавства. Саме такий методологічний підхід дозволяє системно та комплексно розглядати природні ресурси та природні об'єкти як об'єкти правового регулювання та використовується натеper при викладанні курсу Екологічне право України.

Очевидно, що в навчальному посібнику Правова охорона природи УРСР, виданому у 1973 році, як і в інших роботах вченого, була закладена нова філософія правового регулювання суспільних відносин у галузі використання, відтворення та охорони природних ресурсів та природних об'єктів.

Перелік використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. «Правова охорона природи УРСР». Вид-во «Вища школа», К., 1973 204 с.

КОВАЛЕНКО Т. О.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри земельного та аграрного права,
доктор юридичних наук, професор*

**СУЧАСНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ
ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ
НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ
ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА**

Земельний фонд України налічує 60,4 млн. гектарів, у складі якого близько 70 відсотків становлять сільськогосподарські зем-

лі, близько 4 % – забудовані землі [1]. Земля є особливою соціальною, суспільною цінністю, що задовольняє різноманітні потреби та інтереси людини – економічні, соціальні, естетичні, рекреаційні тощо. У статті 14 Конституції України земля проголошена основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Водночас протягом тридцяти років держава не в повній мірі виконує обов'язок щодо особливої охорони землі, як основного національного багатства, та ґрунтів, як цінного природного ресурсу. В даний час особливо загрозливою є прогресуюча деградація та спад родючості ґрунтів, які є основою біосфери і сільськогосподарського виробництва. Щорічні збитки від основних видів ґрунтової деградації становлять близько 40-50 млрд. гривень, у тому числі за рахунок незбалансованих втрат гумусу і поживних речовин – 23-28 млрд. гривень; від недобору продукції та втрат ґрунту через ерозію – 17-22 млрд. гривень. За рівнем кислотності, засоленості, солонцюватості, переущільнення, забруднення частина земельних ресурсів перебуває у передкризовому, а подекуди у кризовому стані з тенденцією до погіршення. Землеємність основних галузей національної економіки в 2,5-2,7 рази вища, ніж у країнах з високим рівнем соціально-економічного розвитку [1].

Однією із причин кризового стану земельних ресурсів України є юридичні дефекти правового механізму охорони ґрунтів та земель різних категорій. Незважаючи на те, що в Україні майже двадцять років діють спеціальні Закони України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року та «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 року, а також прийняті в їх розвиток підзаконні нормативно-правові акти, правова охорона землі як основного національного багатства здійснюється не достатньо ефективно. Оновлення земельного законодавства переважно стосується розвитку земельного ринку та гарантування земельних прав. Так, протягом останніх п'яти років у сфері земельних відносин в Україні було прийнято чимало законів, спрямованих на врегулювання права колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні, визначення правової долі земельних ділянок,

власники яких померли, встановлення мінімального строку оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, удосконалення правових механізмів проведення земельних торгів та відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, скасування мораторію та запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення та ін.

Виникнення юридичних дефектів правового регулювання охорони земель, як основного національного багатства, можна було б запобігти за умови врахування надбань земельно-правової науки України у практиці нормотворення. Так, ще в шестидесятих роках минулого сторіччя відомий в Україні та світі доктор юридичних наук, професор Василь Лук'янович Мунтян провів одне із перших в науці радянського земельного права спеціальне дослідження правової охорони ґрунтів. Аналізуючи радянське законодавство про охорону ґрунтів він наголошував, що поняття «охорона ґрунтів» треба розглядати, виходячи з загальних принципів охорони природи, що вимагають врахування взаємного зв'язку всіх природних ресурсів, з тим, щоб експлуатація цих ресурсів не завдавала шкоди землі. З метою збереження і раціонального використання ґрунтів у процесі сільсько-господарського виробництва Василь Лук'янович обґрунтував необхідність віднесення всіх земель, які використовуються із сільськогосподарською метою незалежно від того, у чісму віданні вони перебувають і ким вони використовуються, до однієї категорії земель – сільськогосподарського призначення. В монографії «Правова охорона ґрунтів Української РСР» (1965 р.) професор довів необхідність встановити кримінальну відповідальність за злочинно недбале ставлення до охорони і раціонального використання земель, за невжиття заходів до припинення розвитку водної і вітрової ерозії, засолення, заболочування, заростання кущами та інших форм втрати родючості ґрунтів, за введення у сільськогосподарське використання земель, експлуатація яких може привести до згаданих вище шкідливих наслідків, за відведення невинувато великих площ орних земель для несільськогосподарських потреб, за незаконну розробку надр без відповідного дозволу. Вчений також запропонував створити в СРСР спеціальну організацію – Службу охорони ґрунтів [2; 3]. Зазначені пропозиції професора В. Л. Мунтяна залишаються актуальними й сьогодні та знаходять свій розвиток у працях українських вчених [4; 5].

Наприкінці ХХ ст., коли економічний інтерес в експлуатації земель став визначальним фактором у землекористуванні, професор В. Л. Мунтян звернув увагу на невідкладну потребу забезпечити екологізацію земельного законодавства, метою якої є поширення екологічних вимог на правила і норми, що регламентують відносини землекористування. Такі пропозиції вченого є особливо актуальними для сучасної системи сільсько-господарського землекористування України, оскільки в умовах перманентного реформування земельних відносин, багаторічної дії мораторію на відчуження земель товарного сільськогосподарського виробництва, панування орендної форми землекористування у сільському господарстві стан земельних ресурсів нашої держави катастрофічно погіршився.

На думку Василя Лук'яновича, на сучасному етапі розвитку суспільство прийшло до нового розуміння ролі законодавства при вирішенні екологічних проблем. Воно є інструментом, яке забезпечує якісний стан сприятливого для життя та здоров'я людини навколишнього природного середовища, екологічну безпеку та охорону природних ресурсів. Екологізація земельного законодавства спрямована на гармонізацію відносин суспільства і землі та відбувається шляхом впровадження в правову матерію земельно-правових актів екологічного підходу до вирішення антропогенних проблем [6].

Зважаючи на сучасний кризовий стан ґрунтів та земель України, виключної актуальності набувають обґрунтовані майже 60 років тому висновки професора В. Л. Мунтяна про необхідність встановити чіткий і суворий порядок землекористування, адміністративну, матеріальну і кримінальну відповідальність за порушення законодавства про охорону ґрунтів. Можна з певністю сказати, – зазначив Василь Лук'янович, – що без застосування добре продуманих законодавчих норм орні землі і далі скорочуватимуться, а безвідповідальні господарники безкарно руйнуватимуть продуктивні сили землі. Практика, життя ставить вимогу істотно удосконалити законодавство, що регулює цю галузь суспільних відносин [2].

Перелік використаних джерел:

1. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р.

2. Мунтян В. Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР. К. : Наукова думка, 1965. 98 с.
3. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР. К. : Вид-во Київського ун-ту, 1966. 104 с.
4. Гавриш Н. С. Правова охорона ґрунтів в Україні : монографія. Одеса, 2008. 228 с.
5. Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2016. 398 с.
6. Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. Право України. 2012. № 7. С. 28-32.

СРМОЛЕНКО В. М.

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри аграрного, земельного
та екологічного права
ім. академіка В. З. Янчука, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент НАПрН України*

ТВОРЧИЙ ВНЕСОК ПРОФЕСОРА В. Л. МУНТЯНА В РОЗВИТОК АГРАРНОГО ПРАВА

Пристаюючи до розкриття заявленої тематики, передусім варто звернути увагу на її певну незвичність, адже творче амплуа професора В. Л. Мунтяна традиційно пов'язується з питаннями правової охорони природи, завдяки яким він цілком справедливо рахується родоначальником сучасного екологічного права не лише в Україні, а й у цілому на теренах колишнього СРСР. Чітким підтвердженням останньому є дати опублікування його опорних монографій та навчальних посібників. Тим не менш, починав свій шлях в юридичній науці професор В.Л. Мунтян з написання і захисту кандидатської дисертації «Адміністративно-правова охорона колгоспної власнос-

ті» (1961 р.), яка за сьогоденним сприйняттям належить до царини саме аграрного права через комплексний характер інституту аграрно-правової відповідальності, об'єктом якої є власність суб'єкта аграрного (колгоспного) господарювання.

Цього ж року побачила світ однойменна монографія за темою дисертаційного дослідження («Адміністративно-правова охорона колгоспної власності» (1961 р.), що не є пересічним явищем для кандидатського рівня, але має надзвичайне позитивне значення для апробації кожного з наукових досягнень. Таким чином, зазначені дисертаційне і монографічне видання цілком підставно вважати черговою міцною цеглиною до фундаменту науки колгоспного права.

При цьому вражає науковий потенціал і працездатність В. Л. Мунтяна, адже цього ж року вийшла ще одна його одноосібна монографія «Правові питання діяльності міжколгоспних об'єднань» (1961 р.). Зазначена наукова праця присвячена надактуальним питанням з погляду тогочасної політики міжколгоспної кооперації, проголошеної черговим компартійним з'їздом. Через створення міжколгоспних об'єднань радянська держава намагалась затулити об'єктивні проріхи колгоспного ладу у неможливість кожного окремого колгоспу, насамперед у матеріальному плані, здійснити самостійні кроки з капітального будівництва, лісорозведення, електрифікації, розвитку соціальної інфраструктури. Професор В. Л. Мунтян з усією належною йому глибиною проникнення в сутність проблем комплексно розкрив позитивні й негативні аспекти тогочасного стану правового опосередкування моделі міжколгоспних об'єднань та передбачив перспективні моменти її розвитку, причому час підтвердив переважну більшість його наукових прогнозів. Це зайвий раз засвідчує геніальну прозорливість цього вченого, а нам дає всі підстави для зарахування цього його кроку до розвитку теорії аграрного права.

Але справжньою окрасою внесків В. Л. Мунтяна до скарбниці аграрного права доцільно вважати його монографію «Правова охорона ґрунтів Української РСР» (1965 р.). Створена на перетині предметів сучасних галузей земельного, екологічного та аграрного права, вказана наукова праця є безумовно аграрно-правовою через безпосередній об'єкт дослідження, яким є ґрунти. Саме на атрибутивну особливість ґрунтів бути основним засобом виробництва в

сільському господарстві перш за все звертає свою увагу дослідник при розробці системи ознак ґрунтів як об'єкта правової охорони.

Звичайно, рецензована монографічна праця, з огляду на час її створення, не позбавлена так званих «ізмів», тобто обов'язкових посилань на марксистсько-ленінські догми та пропагування соціалістичного способу співжиття, без яких в умовах жорсткої цензури жодна публікація не могла вийти у світ. Тому проблема охорони ґрунтів розглядається на фоні переваг громадського аграрного сектору, а також планового землекористування над приватною власністю на землю, коли приватний власник може в будь-який час змінити цільове призначення землі, на відміну від планового соціалістичного принципу економічної доцільності, що проголошувалось значним досягненням. Разом з тим, до честі В. Л. Мунтяна, на сторінках його книги (на відміну від абсолютної кількості його сучасників) зустрічається лише декілька посилань на праці класиків марксизму-ленінізму. А поряд з перевагами соціалістичного господарювання В. Л. Мунтян здійснює гостру критику господарників, які живуть сьогодні, виснажуючи землю: «Але якою дорогою ціною оплачується ця позичка у завтрашнього дня! Одержаний прибуток – ніщо у порівнянні з більш віддаленими наслідками. З часом земля, що давала 30–35 ц з гектара, ледве повертає насіння, надої молока не перевищують 2–3 л на добу від корови, низькою стає оплата праці хлібороба. А чим виміряти моральну шкоду від того, що в душі хлібороба засіваються отруйні зерна байдужості до землі? Судити б подібних господарників як найгірших браконьєрів. Але немає такого закону». Крізь сказане проривається споконвічний біль селянського сина через безгосподарне відношення до землі як годувальниці.

Звертає на себе увагу класифікація факторів, що зумовлюють правову охорону ґрунтів, та напрямів послаблення або нівелювання їх дії. Насамперед, це проблеми водної і вітрової ерозії ґрунтів. На думку В. Л. Мунтяна, проблему охорони ґрунтів і водойм можна вирішити тільки тоді, коли буде здійснено контроль над поверхневим стоком. Безумовно, цей висновок є закономірним наслідком глибокого проникнення в проблему. Щодо вітрової ерозії, то беззастережно слід погодитись з тим, що полям потрібні могутні лісові заслони, адже лісосмуги, за висловом В. Л. Мунтяна, – це

гарантія збереження вологи і бар'єр проти чорних бур. При цьому виходом він вважав передачу ведення лісосмуг з компетенції колгоспів до підприємств лісового господарства, адже площа лісосмуг збільшувала площу земель колгоспів з подальшим зменшенням показника виходу валової продукції з одиниці загальної площі, що штучно зменшувало показники ефективності використання земель. А це жодним чином не сприяло заінтересованості господарств у збільшенні лісосмуг. Загальновідомо, що геніальність будь-якого наукового положення полягає в його перевірці майбутнім. З боку сьогодення, ми повертаємось до активізації ерозійних пошкоджень ґрунтів саме через масове винищення лісосмуг, а тому концептуальний висновок В. Л. Мунтяна знову набуває надважливого значення. Наступним фактором є збільшення рубок лісів, які мали б, за висновком В. Л. Мунтяна, вестись з врахування їх впливу на клімат, стан ґрунтів, розвиток вітрової і водної ерозії. Цей фактор також не втратив своєї актуальності, з огляду на стан рубок, особливо в районі карпатських регіонів.

Наступною вчений ставить проблему відчуження великих земельних площ під водоймища гідроелектростанцій. З цим пов'язана втрата значного обсягу найродючіших заплавних земель. Тому як контраргумент варто навести справді «пророчий» висновок В. Л. Мунтяна, що «при збільшенні населення країни, розвитку всіх її продуктивних сил земля набуватиме дедалі більшого значення, її цінність зростатиме, тоді як джерела енергії практично невичерпні». З цими наслідками сучасне покоління вже зітнулося впритул.

Не можна обійти і пропозицію вченого, що «для успішного ведення боротьби з ерозією, не можна далі зволікати зі складанням земельного кадастру республіки, який дасть в руки землевпорядників, агрономів і економістів важливий інструмент для наукового визначення цільового призначення кожної земельної ділянки, дозволить виявити всі ерозійні землі, провести їх економічну оцінку і в плановому порядку передбачити протиерозійні заходи». Мимоволі виникає відчуття, що ось-ось В. Л. Мунтян поставить проблему відсутності оцінки земель сільськогосподарського призначення, що однак йшло б у розріз з генеральною політикою компартії.

Важливого методологічного значення набувають думки вченого і щодо інших факторів зменшення площі ґрунтів і погіршення

їх якості, зокрема непродуманого відведення великих площ орних земель для промислового і житлового будівництва, проблем териконів, хімічних стоків, незасипаних кар'єрів, не раціонального прокладання нових шляхів, необґрунтованого осушування боліт тощо. На жаль, усі перераховані чинники актуальні наразі.

Нарешті, особливої уваги заслуговує пропозиція щодо необхідності прийняття Закону України «Про охорону ґрунтів», яка й досі не позбавлена своєї насущності, не зважаючи на існування Закону України «Про охорону земель».

Наведені три ґрунтовні монографічні праці професора В. Л. Мунтяна необхідно безсумнівно оцінювати як наукові джерела-пам'ятки колгоспного права, а її автора з усією впевненістю слід віднести до фундаторів сучасного аграрного права, що й зроблено аспірантами кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука при облаштуванні аудиторії-музею аграрного права, де портрет вченого розміщено серед плеяди основоположників аграрного права в Україні.

КОСТЯШКІН І. О.

*Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права,
доктор юридичних наук, професор*

**ПРИНЦИП РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ЗЕМЕЛЬ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРІЗЬ
ПРИЗМУ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА
В. Л. МУНТЯНА**

Резолюція ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» від 25 вересня 2015 року, оголошує новий план дій, метою якого є виведення світу

на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку, констатує при цьому, що сьогодні ми є свідками безпрецедентної деградації земель, зокрема втрати орних земель у 30-35 разів перевищують звичайні темпи. Засухи та опустелювання також щороку зростають, спричиняючи втрату 12 мільйонів гектарів і негативно впливаючи на бідні громади у всьому світі [8]. Відповідні негативні наслідки повною мірою стосуються і нашої держави. Так, на законодавчому рівні цілком відкрито визнається, що сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування, а стан земельних ресурсів України близький до критичного. Зокрема, водною та вітровою ерозією уражені близько 57 відсотків території України, понад 12 % території держави зазнають підтоплення. За різними критеріями забрудненими є близько 20 відсотків земель України [9]. Якісний стан сільськогосподарських угідь стабільно погіршується. Майже на всіх землях спостерігається неухильне зниження вмісту гумусу в ґрунтах [10, с.158]. В Україні не досягнуто основної мети земельної реформи – передачі землі ефективному власнику та запровадження еколого-економічної моделі господарювання [2].

Зміна клімату та неконтрольовані процеси деградації ґрунтів зумовлює необхідність переосмислення всієї філософії відносин, які складаються між соціумом і біосферою у процесі використання земельних ресурсів взагалі та сільськогосподарських угідь зокрема, адже на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського землекористування перед суспільством постало питання забезпечення двох ключових завдань подолання голоду та збереження і відновлення ґрунтів шляхом зменшення антропогенного впливу. Рівень антропогенного навантаження слід обов'язково вимірювати і порівнювати з можливостями ґрунту до самовідновлення [3, с. 54]. Відтак необхідною вимогою при вирішенні конкретних завдань сталого розвитку біосфери є підпорядкованість законів розвитку суспільства законам розвитку біосфери. Вихідним у даному випадку є значення екологічних факторів, запропоноване В. Л. Мунтяном, який стверджував, що екологія стає теоретичним підґрунтям поведінки людини індустріального суспільства у природі, а право – основним її регулятором [5, с. 13]. «Оптимізація процесу екологізації земельного законодавства, зазначав В. Л. Мунтян, нерозривно пов'язана

з Концепцією сталого розвитку, що покликана змінити світоглядні засади і загальнолюдські цінності в XXI столітті» [4, с. 29]. Адже сьогодні стає очевидною неможливість спростування такого загального для всього людства положення: всі досягнення цивілізації, включаючи демократію, права і свободи людини та громадянина не матимуть значення для майбутніх поколінь, якщо не будуть своєчасно вирішені кризові проблеми навколишнього природного середовища. Відтак серед пріоритетних цілей сталого розвитку визначено захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття [11].

Позитивно сприймаючи визначені підходи маємо можливість звернутися до теоретичних аспектів наукової спадщини Василя Лук'яновича Мунтяна щодо охорони природи, який серед завдань охорони природи виділяв: а) збереження в недоторканому вигляді заповідників, типових ландшафтів, пам'яток природи, природних районів і факторів, що сприяють захисту ґрунтів від ерозії, підтримують водний режим, тощо; б) раціональне, планове і комплексне використання природних ресурсів з метою попередження їх виснаження і підтримання здатності природи до самовідновлення; в) розширення відтворення і розвитку всіх природних багатств; г) захист середовища, що оточує людину, від псування [6, с. 18–19]. Вказані принципи фактично розкривають зміст сталого використання земельних ресурсів та потребують свого подальшого розвитку

Звертає увагу на себе той факт, що «Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», виділяє саме раціональність серед ключових позицій у виробничій діяльності та використанні природних ресурсів, що вимагає більшої уваги до змісту вказаного принципу використання земельних ресурсів. Зокрема, В. В. Носік визначає раціональне використання земель шляхом поєднання високих результатів виробництва з необхідністю збереження та підвищення родючості ґрунтів, розкриває його суть крізь призму запровадження науково обґрунтованих систем землеробства [7, с.10]. Особливого значення набувають питання охорони земель, що пов'язані з їх раціональним використанням. Зокрема, М. В. Шульга, наголошує на особливому зв'язку між використанням земель та їх охороною,

при цьому, на думку вченого, охоронний аспект має домінувати над експлуатаційним, оскільки це відповідає вимогам законодавства про пріоритет екологічних інтересів над економічними [12, с.148].

Натомість В. І. Андрейцев поєднує ефективне використання земель з раціональним використанням. Зокрема, вчений, розглядає ефективне використання земель, земельних ділянок і земельних ресурсів, як квінтесенцію земельно-правового регулювання та його юридичного гарантування і включає до вказаного поняття нормативно визначене, якісне, безпечне, раціональне, продуктивне та результативне, економічне, конкурентне, інноваційне земле використання [1, с. 57].

На жаль, як свідчить законотворча практика, правове забезпечення відповідних доктринальних доробок залишає бажати кращого, оскільки зазначені підходи не відображені в нормах Земельного кодексу України, а принцип раціонального землекористування хоч і формально закріплений законодавцем, не знаходить свого повноцінного юридичного визначення.

За таких умов варто переглянути наявні правові підходи щодо раціонального використання земель та її охорони з метою вироблення загальних засад до здійснення раціонального використання земель з урахуванням цілей сталого розвитку. Відповідь на вказану проблему частково закладено в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», яким передбачається стабілізація екологічної ситуації шляхом впровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень в економіці, забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськістю [9]. Адже земля як об'єкт права власності згідно з конституційною нормою завжди залишається національним надбанням, а відтак її використання має відбуватись шляхом задоволення як приватних, так і суспільних інтересів, що полягає у збереженні та відновленні якості ґрунтів, підвищенні їх родючості, виробництві якісної сільськогосподарської продукції відповідно до встановлених нормативів. Відповідно, раціональне землекористування в умовах сталого розвитку передбачатиме постійне отримання найбільшої міри життєво необхідних благ за умови підтримання земельних ресурсів у незмінному або покращеному стані.

Перелік використаних джерел:

1. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії. Київ : Знання, 2005. 445 с.
2. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : Постанова від 7 червня 2017 р. № 413 / Кабінет Міністрів України. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення : 10.112021).
3. Медведев В. В. Взаємозв'язки між антропогенними навантаженнями, деградацією і сталістю ґрунтів. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 8. С. 49–55.
4. Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України*. 2012. № 7. С. 28–32.
5. Мунтян В. Л. Правовые проблемы рационального природопользования : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : 12.00.06 «Колхозное, земельное, водное, лесное и горное право; правовая охрана природы». Х., 1975. 48 с.
6. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР. К. : Вид. «Вища школа». 1973. 204 с.
7. Носик В. В. Правовое регулирование рационального использования земель сельскохозяйственных предприятий агропромышленного комплекса (на материалах Украинской ССР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Киев, 1986. 19 с.
8. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html> (дата звернення : 10.10. 2022).
9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*, 2019. № 16. Ст.70.
10. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія / за ред. проф. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. 320 с.
11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

12. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Харьков : Фирма «Консум», 1998. 224 с.

ШЕХОВЦОВ В. В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри екологічного права, доктор юридичних наук,*

СТАТІВКА О. О.

кандидат юридичних наук

ДОРОГОВКАЗИ ПРОФЕСОРА В. Л. МУНТЯНА ЩОДО ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

Кожна галузь науки, в тому числі і юридичної, возвеличується видатними іпостасями, наукові ідеї, теорії, погляди, пропозиції яких залишають неоцінений вклад у розвиток науково-практичної діяльності та спонукають сучасних дослідників до подальшого вивчення і аналізу тієї чи іншої проблематики. Золотими літерами у науці екологічного права закарбоване ім'я доктора юридичних наук, професора Василя Лук'яновича Мунтяна – одного із засновників сучасної концепції еколого-правової науки та доктрини, фундатора права раціонального використання природних ресурсів. У науковій спадщині В. Л. Мунтяна містяться творчі здобутки, присвячені формуванню комплексного сприйняття правової охорони природи та раціонального використання її багатств. Серед широкого арсеналу наукових інтересів вченого особливе місце займає дослідження проблем охорони й використання об'єктів тваринного світу, в тому числі унікальних, рідкісних та зникаючих видів тваринного світу, й методів їх збереження, включаючи створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Правова охорона тваринного світу, на думку В. Л. Мунтяна, розкривається як система юридичних заходів, спрямованих на охорону права державної власності на тваринний світ, прав і законних інтересів користувачів, а також усього встановленого законодавством порядку раціонального використання тваринного світу. Науковець вважає, що змістом правової охорони тваринного світу є встановлені обов'язкові правила, що забезпечують охорону та раціональне використання диких тварин, умови їх перебування в стані природної свободи; закріплення обмежувальних заходів, які оберігають тваринний світ від ушкодження та знищення; визначення обов'язків органів державної влади, підприємств, установ, організацій, громадян щодо суворого дотримання вимог охорони тваринного світу.

У 70-х роках ХХ століття В. Л. Мунтян звернув увагу на ускладненні методів збереження рідкісних і зникаючих видів тварин, а також територій незачепленої природи в заповідниках. Вчений звертає увагу, що абсолютного значення набувають принципи про заборону будь-якого господарського використання природного заповідного комплексу, що, на його переконання, створить умови для усунення зростаючих суперечностей між розвитком туризму і необхідністю збереження абсолютно заповідних територій.

У працях В. Л. Мунтяна знайшла підтримку концепція заповідної охорони природи, як охорони природи у вузькому розумінні. Заповідну охорону природи вчений називає охороною природи в «чистому» вигляді, консервативною охороною, з якої власне і розвинувся нинішній інститут охорони природи. Науковець наголошував, що в умовах розвинутого соціалістичного суспільства охорона природи виступає як завдання великого державного значення, але вона має все ж відносно обмежену мету, яка обумовлюється порівняно вузьким колом завдань, серед яких охорона незачеплених людиною територій та рідкісних й зникаючих видів тварин, щоб забезпечити максимальний захист територій з найбільш характерними або унікальними природними системами, а також рідкісними і зникаючими видами.

З часом, концепція заповідності отримала вираження в дещо видозміненому форматі. Сучасне національне фауністичне та природно-заповідне законодавство ґрунтується не на тотальній забороні використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду,

а на парадигмі функціонального зонування, відповідно до якої територія природно-заповідного фонду поділяється на зони, вимоги до антропогенної та природоохоронної діяльності якої передбачені екологічним законодавством.

Сучасна охорона тваринного світу на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України забезпечується відповідно до Законів України «Про тваринний світ», «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу» та інших нормативно-правових актів. Перелічені закони встановлюють обмеження (зокрема, щодо використання об'єктів тваринного світу враховуючи їх видові характеристики або місце знаходження) та заходи відповідальності вищі аніж в цілому законодавство про тваринний світ, доповнюючи його та створюючи комплексний правовий режим охорони.

Фауністичне законодавство України апелює до того, що охорона дикої фауни, а також шляхів міграції рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу забезпечується формуванням екологічної мережі, створення природно-заповідних та інших природних територій і об'єктів, що підлягають особливій охороні. З метою реалізації зазначеного та відповідно до ст. 11 Закону України «Про Червону книгу України», перебування на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення.

Висновки В. Л. Мунтяна щодо створення і розвитку заповідних територій як заходу охорони і раціонального використання об'єктів тваринного світу, які підлягають особливій охороні, не втрачають актуальності і за сучасних умов реформування національної екологічної політики в контексті розвитку євроінтеграційних державно-правових та економічних відносин.

Одним із проектів охорони тваринного світу відповідно до положень Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, є Смарагдова мережа, як загальноєвропейська мережа особливо цінних природних територій для збереження рідкісних видів дикої фауни та типів природних оселищ, які охороняються на європейському рівні з метою

забезпечення сприятливого статусу збереження таких видів. Професор В. Л. Мунтян корелював вирішення завдання щодо охорони рідкісних і зникаючих видів тварин й природоохоронних територій із встановленням вимог до діяльності організацій і осіб, що і являє собою зміст правової охорони природи, як системи передбачених законом юридичних заходів. Правові вимоги до забезпечення раціонального використання диких тварин імплементуються у нормах національного фауністичного та природно-заповідного законодавства, які передбачають, що під час здійснення будь-якої діяльності, яка може вплинути на середовище існування диких тварин та стан тваринного світу має бути: забезпечене збереження умов існування видового і популяційного різноманіття тваринного світу в стані природної волі; збереження цілісності природних угруповань диких тварин; недопустимість погіршення середовища їх існування, шляхів міграції та умов розмноження; раціональне використання корисних властивостей і продуктів життєдіяльності диких тварин.

Забезпечення збалансування публічно-приватних інтересів суспільства та держави під час використання об'єктів тваринного світу пов'язане із встановленням імперативів раціональної та ощадливої їх експлуатації, необхідністю встановлення, дотримання та здійснення контролю за таким дотриманням вимог щодо спеціального використання дикої фауни, територій, які є природним середовищем їх існування або шляхами міграції, встановленням державою виняткових правил щодо добування й розведення в неволі рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин.

Підсумовуючи підкреслимо, що Василь Лук'янович Мунтян залишив за собою неоцінену наукову скарбницю знань у царині правової охорони тваринного світу й заповідної форми охорони навколишнього природного середовища, а до згенерованих вченим висновків та ідей звертаються й сучасні дослідники актуальних проблем теорії екологічного права.

БОНДАР О. Г.

*Запорізький національний університет,
перший проректор, доктор юридичних наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ПРО АКСІОЛОГІЧНУ ФУНКЦІЮ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Професор Василь Лук'янович Мунтян – це постать, яку неможливо переоцінити у вітчизняній юриспруденції. Його наукова спадщина, викладацька та управлінська діяльність у вищій школі, увесь довгий життєвий шлях були спрямовані не лише на розбудову і постійне удосконалення правових засад раціонального використання та охорони природних ресурсів, але й на формування й якнайактивніше поширення системи цінностей, спрямованих на виховання любові і поваги до України, до рідної землі. Як пише П. Ф. Кулинич, професор В. Л. Мунтян «підкорював та запалював свідомість студентів своїм професійним і людським світоглядом, даруючи їм своє наукове і духовне бачення минулого, сучасного та майбутнього української землі та законодавчого забезпечення її охорони» [4, с. 20].

Варто зауважити, що аксіологічні аспекти в юриспруденції загалом не обділені увагою. У міждисциплінарних дослідженнях цієї проблематики знаходимо твердження про те, що «хоча філософія цінностей, або аксіологія, як окрема галузь знання, виникає порівняно пізно, у другій половині XIX століття, наразі не залишилося жодної соціогуманітарної науки, яка не сформувала б свою візію проблеми визначення й генези цінностей» [2, с. 7]. Водночас, цілком справедливо ставиться питання: «Чому цінності важливі і чому саме у буремному XX столітті, сповненому соціальних потрясінь, жажливих катастроф і тотального релятивізму, дискусія про цінності не лише спалахує з новою силою, але й виходить на принципово інший науковий рівень?» [2, с. 7]. Що вже казати про XXI століття, а тим більше про зламний 2022 рік, коли Український народ у надважкій боротьбі гідно протистоїть ганебній та підлій рашистській агресії.

Говорячи про аксіологічну функцію земельного права, пам'ятаймо про триєдине розуміння цього концепту: галузь права

та законодавства, галузь науки та навчальну дисципліну. В кожному із цих сегментів вказана функція має свої нюанси у змісті та реалізації. У контексті викладеного наведемо глибоку думку проф. В. Л. Мунтяна про те, що «після набуття Україною незалежності в результаті фундаментальних змін у суспільно-політичному, соціально-економічному розвитку, в процесі формування ринкової економіки, активізації товарно-грошових відносин відбулося переосмислення багатьох цінностей, що зумовлює необхідність екологізації новітнього земельного законодавства» [5, с. 28]. Власне кажучи, уся його наукова спадщина насичена ціннісними імперативами, що влучно відмітила Е. В. Позняк, пишучи про наукове і «людське» у правових поглядах науковця [7, с. 46].

Відтак, земельне право покликане не тільки регулювати відповідні суспільні відносини, слугуючи нормативним підґрунтям розбудови земельного ладу у державі, але й нести членам соціуму певну низку цінностей. Причому у цьому випадку йдеться не тільки і не стільки про аксіологічні характеристики самого земельного права як регулятивного інструменту. Аналізуючи ціннісні аспекти Земельного кодексу України, Т. О. Коваленко стверджує, що «оскільки в ст. 3 Основного Закону основною соціальною цінністю визнана людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, земельно-правові акти набувають особливого соціального значення, адже вони спрямовані на гарантування доступу людини як основної соціальної цінності до землі як основного національного багатства» [3, с. 51]. Водночас, ще раз варто акцентувати увагу на величезному потенціалі земельного права як навчальної дисципліни у справі формування справжніх патріотів України, закоханих у рідну землю, гордих за її велич та свідомих її потенціалу. Так, у Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р, у концентрованому вигляді викладені вкрай гострі і злободенні проблеми у цій царині, але, з іншого боку, студентство після опрацювання цього документа отримує можливість, по-перше, ще раз усвідомити значущість нашої держави у європейському та світовому господарському й екологічному вимірах, по-друге, посилити прагнення докласти максимум зусиль після завершення навчання в альма-матер задля процвітання України. І таких прикладів

можна навести безліч. У їх реалізації полягає наш науково-педагогічний та громадянський обов'язок.

Голова Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти А. П. Бутенко у своєму блозі на Освіта.ua «Вища освіта – це про ідентичність і патріотизм», аналізуючи «необхідність посилення історико-культурного компоненту як обов'язкової складової вищої освіти» слушно наголошує: «Чи не університет формує ту соціальну групу, яку ми називаємо інтелігенція? ... Чи не потрібні нам особистості, що будуть плекати демократичні цінності не в гаслах, а в повсякденному житті, будуть по-справжньому підтримувати ідеї людяності, гуманізму?» [1]. Всіляко підтримуючи автора у цьому, зазначимо, разом із тим, що для досягнення окресленої мети повинні працювати всі без винятку освітні компоненти, які є навчальному плані здобувача освіти. Іншими словами, те ж саме земельне право – це не тільки про компетентності, але й про цінності. У прифронтовому Запоріжжі, та й будь-де в Україні, винятково гірко читати про факти колаборації молоді, зокрема студентської, з окупантами. Напевно, деякою мірою це й мої прорахунки та недопрацювання як викладача курсу «Земельне право».

У проєкті Концепції розвитку юридичної освіти зазначено, що метою цієї освіти є, передусім, формування низки компетентностей у майбутніх правників, але не тільки. Здобувачі юридичної освіти, йдеться у вказаному вище документі, «повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів» [8]. І хоча окремі кроки щодо реформування вищої юридичної освіти в Україні протягом останніх років мають, скажімо так, контроверсійний характер (зокрема, «вимивання» дисциплін еколого-, земельно- та аграрно-правового спрямування із навчальних планів), але доречність наведеної вище тези вбачається беззаперечною.

Як наголошує Л. В. Підкамінна, «вища освіта в Україні, як і в усьому світі, є складовою соціально-економічного та культурного розвитку держави. Україна прагне стати частиною Європейського Союзу, тому активно долучається до засадничих принципів та цінностей сучасної Європи... З огляду на це, інтеграція європей-

ських цінностей в освітню діяльність є актуальною проблемою» [6, с. 106]. Очевидно, що серед цих цінностей є ідеї та поняття, закріплені у Програмах дій ЄС з охорони навколишнього природного середовища, Європейському зеленому курсі, Спільній аграрній політиці ЄС та інших нормативних і політико-програмних документах об'єднаної Європи. Їх повинні знати студенти, на них повинні робити акценти викладачі, бо це не лише вивчення і використання кращих європейських практик в екологічній та поземельній сфері, але й дієве просування положень про незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, закріплених у преамбулі Основного Закону нашої держави.

Підсумовуючи, зазначимо, що аксіологічна функція земельного права має виняткову вагу, особливо нині, в умовах спротиву Українського народу російській агресії. Формування у майбутніх правників не лише низки компетентностей, але й чіткої системи цінностей – це місія кожного без винятку навчального курсу, зокрема й фахового. Так само питанням національної безпеки є послідовне та неухильне впровадження цінностей ЄС у систему земельно-правового регулювання через кропітку роботу щодо адаптації вітчизняного земельного законодавства до положень права Європейського Союзу.

Перелік використаних джерел:

1. Бутенко А. Вища освіта – це про ідентичність і патріотизм. *Освіта.ua*. URL : <https://osvita.ua/blogs/87354> (дата звернення: 10.10.2022).
2. Європейські цінності у художніх текстах : навч. посіб. / О. Тупахіна, К. Васирина, О. Ніколова, С. Черкасов. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 248 с.
3. Коваленко Т. О. Земельний кодекс як правова цінність: ab actu ad potentiam. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 50–57.
4. Кулинич П. Ф. Наукові ідеї проф. В. Л. Мунтяна про правову охорону ґрунтів та сучасний науковий дискурс. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 травня 2017 р.) / уклад.: В. В. Носік та ін. Чернівці, 2017. С. 20–24.
5. Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України*. 2012. № 7. С. 29–32.

6. Підкамінна Л. В. Ціннісно орієнтоване навчання в українських ЗВО: європейські цінності та міждисциплінарні зв'язки. *Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28–29 травня 2021 р.) / за ред. О. Тупахіної. Запоріжжя, 2021. С. 106–108.
7. Позняк Е. В. Наукове і людське в правових поглядах В. Л. Мунтяна на екологічну культуру, екологічну свідомість і любов до природи. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 травня 2017 р.) / уклад.: В. В. Носік [та ін.]. Чернівці, 2017. С. 46–52.
8. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 10.10.2022).

ВАЩИЩИН М. Я.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
професор кафедри соціального права,
доктор юридичних наук*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Суспільний розвиток неминує зумовлює значний вплив на навколишнє природне середовище, однак людство багато століть виснажливо використовувало природні ресурси, не замислюючись про наслідки для майбутніх поколінь. Лише тоді, коли стала очевидною проблема обмеженості та вичерпування природних запасів, поступово почали запроваджуватися природоохоронні заходи. А погіршення стану навколишнього природного середовища до рівня загрози здоров'ю і життю людей спонукало до пошуку радикальних кроків, що дозволили би розраховувати на стабілізацію екологічної обстановки і недопущення критичного стану довкілля.

Саме для забезпечення балансу в задоволенні економічних і соціальних потреб суспільства з врахуванням можливостей природи була науково обґрунтована потреба переходу до концепції сталого розвитку на основі раціонального і невиснажливого використання природних ресурсів.

Людина, на відміну від інших біологічних видів, здатна усвідомлювати свою роль та змінювати своє відношення до природи, трансформувати свою поведінку і пристосовуватися до потреб довкілля. На жаль, поштовхом для такої переоцінки стала загроза глобальної екологічної кризи, а також усвідомлення того, що джерела енергії згасають і можуть взагалі зникнути. Інтенсивність екологічної кризи впливає на екологічну свідомість. Від екологічно свідомої поведінки людини, спрямованої на подолання екологічних проблем і мінімізацію екологічних ризиків, залежить виживання самої людини. Одним з перших в українській еколого-правовій науці досліджував співвідношення охорони природи і виховання людини В. Л. Мунтян [4]. Як зазначає П. В. Володін, важливими елементами екологічної свідомості є усвідомлення обмеженості природи та необхідності встановлення динамічної рівноваги між природними системами і суспільством; усвідомлення екологічної кризи як суспільної та глобального характеру цієї кризи, а також необхідності її вирішення; усвідомлення необхідності розроблення глобальної стратегії розвитку як передумови існування життя [1, с. 47].

Екологічна свідомість базується на розумінні законів природи та врахуванні їх у процесі прийняття рішень, сучасному рівні екологічної освіти та є передумовою екологічної культури, повазі до вітальних потреб інших людей. Будь-яке суб'єктивне юридичне право не може бути повною мірою реалізоване в умовах несприятливої екологічної обстановки. Задоволення майнових та інших інтересів людини нівелюються в деградованому довкіллі.

С. М. Кравченко констатує, що навколишнє природне і антропо-генізоване середовище мають вирішальне значення для добробуту і для реалізації основних прав людини, у тому числі й права на життя. Вчена була делегатом від України на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 року, де значної уваги було приділено питанням визнання зв'язку між правами людини у контексті сталого розвитку. Відтак права люди-

ни були широко визнані передумовою сталого розвитку, а охорона довкілля – передумовою ефективного захисту прав людини. Право на сприятливе навколишнє середовище поступово визнається фундаментальним правом, а внаслідок лібералізації доступу до правосуддя формується практика його судового захисту в національних судах [3, с. 69].

Яскравим прикладом кореляції права на повагу до приватного і сімейного життя із правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля є низка рішень ЄСПЛ, котрий застосовує для захисту екологічних прав Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, яка й жодної згадки про екологічні права не містить.

На важливості екологічної освіти і еколого-правової культури у своїх численних публікаціях наголошує Е. В. Позняк. Вчена переконана, що високий рівень еколого-правової культури в суспільстві й державі обумовлює ефективність правотворчої, правореалізаційної та правозастосовної діяльності в екологічних правовідносинах, є показником екологічного правопорядку та стану дотримання законності, сприяє підвищенню праворозуміння громадянами та їх участі в державній та регіональній екологічній політиці [5, с. 193]. Стратегічні природоохоронні документи України актуалізують потребу підвищення рівня екологічної свідомості громадян. Зокрема, Концепцією Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки було передбачено вжиття заходів, спрямованих на покращення системи екологічного виховання, освіти та інформування населення [2]. У Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року визнано низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти і просвіти, незадовільний стан дотримання екологічних прав і обов'язків громадян. У цьому документі освіта в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підростаючого покоління належать до основних інструментів реалізації державної екологічної політики [8].

У Комплексній стратегії розвитку Львова на 2012-2025 років, затвердженій ухвалою Львівської міської ради від 20.10.2011 №

861, до пріоритетів екологічної політики віднесено, зокрема, необхідність підвищення рівня екологічної свідомості громадян і визначення стратегічних показників екологічного стану та їх поліпшення [7]. Це засвідчує усвідомлення важливості екологічної свідомості та екологічної освіти як неодмінного компонента прогресу у природоохоронній сфері на локальному рівні, до дасть змогу активніше залучати громадськість до подальшого формування екологічної політики та реалізовувати екологічну стратегію на рівні громади й досягати вищого рівня екологічної безпеки на загальнодержавному рівні та більш сприятливого довкілля.

Однак, варто погодитися із Е. В. Позняк у тому, що наразі підходи законодавця до конструювання засад еколого-правової культури значною мірою залишаються незбалансованими [5, с. 191]. Проблемою є відсутність належної екологічної освіти громадян та недостатня поінформованість населення про важливі проекти у сфері охорони довкілля. Надзвичайно низький рівень правосвідомості, екологічних знань та екологічної культури А. П. Гетьман вважає одним з основних чинників, що зумовлюють поглиблення кризових явищ в екологічній складовій України. «Вкрай низький рівень загальної й екологічної культури, небувалий моральний занепад суспільства, безкарність – це загальне тло, на якому деградується навколишнє природне середовище» [6, с. 21].

Недооцінка публічного інтересу у збереженні довкілля та покращенні природно-ресурсного потенціалу у державній екологічній політиці є результатом недостатньої еколого-правової культури та однією з причин низької ефективності громадського екологічного контролю в Україні. Загальна ситуація погіршилася у зв'язку з пандемією COVID-19, воєнними діями та окупацією значної території України. У цих умовах не проводяться масові природоохоронні заходи, спрямовані на підвищення рівня екологічної культури, суттєво скорочено фінансування програм з охорони довкілля, скасовані громадські слухання в межах процедури ОВД тощо. На подолання комплексу проблем із формуванням належного рівня екологічної свідомості можна буде розраховувати по завершенню війни з початком відбудови України на засадах сталого розвитку у рамках Зеленого курсу на шляху до повноправного членства нашої держави в ЄС та НАТО. План відновлення України, презентований україн-

ським урядом у Луганно 4 липня 2022 року, передбачає не лише відбудову зруйнованої війною інфраструктури, а й побудову ефективнішої, сучаснішої та екологічнішої держави.

Важливими кроками у цьому напрямі повинно стати: транспарентне інформаційне забезпечення громадян з питань довілля із залученням усіх доступних джерел, що містять екологічну інформацію; реальна участь громадськості в процесі прийняття екологічно значимих рішень, зокрема, в процедурах ОВД і СЕО; завершення реформи державного екологічного контролю із налагодженням паритетної взаємодії із громадським екологічним контролем; якнайширше запровадження навчальних дисциплін екологічного спрямування не тільки у спеціалізованих, але й у всіх закладах освіти; активізація просвітницьких заходів у сфері охорони довкілля.

Перелік використаних джерел:

1. Володін П. В. Проблема формування екологічної свідомості особи. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. Вип. 37. Запоріжжя, 2010. С. 43-53.
2. Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 р. № 675-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/pras/9110364>.
3. Кравченко С. М. , Андрусевиц А. О. , Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища : підручник / За заг. ред. проф. С. М. Кравченко. Львів : Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.
4. Мунтян В. Л. Охрана природы и воспитание человека. 1966.
5. Позняк Е. В. Проблеми еколого-правової культури реалізації та захисту екологічних прав громадян в Україні: зміна стратегій чи стратегія змін. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди* : зб. Матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 травня 2019 року); за заг. ред. Краснової М. В., Коваленко Т. О. Чернівці: Кондратьєв А. В.-2019. С. 191-195.
6. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. А. П. Гетьман, А. К. Соколова, Г. В. Анісімова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Х. : Право, 2014. 784 с.
7. Про затвердження Комплексної екологічної програми на 2017-2022 роки для міста Львова : Ухвала Львівської міської ради

№ 1881 від 27.04.2017 р. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/90D7918C562FD4EDC225811D0045FBBF?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/90D7918C562FD4EDC225811D0045FBBF?OpenDocument)

8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.

ВЛАСЕНКО Ю. Л.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри екологічного права,
кандидат юридичних наук*

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

6 листопада відзначається Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів. Війна — це сувора реальність нашого людства і її мотиви перевершують раціональне мислення зі сліпою ненавистю та жагою влади.

За більше ніж півроку війни команда Міндовкілля встановила понад 2000 фактів шкоди навколишньому середовищу. Орієнтовна сума шкоди, яку російська федерація завдали довкіллю України станом на 1 вересня, становить понад 962 мільярда гривень [1] і ця цифра кожної години зростає. Відповідні розрахунки вдалося здійснити завдяки новим методикам, які фахівці Міндовкілля розробили для визначення розміру збитків від забруднення атмосферного повітря, земельних, водних, лісових ресурсів внаслідок військової агресії з боку рф. Через варварську агресію Україна змушена боротися за свою державність та збереження життя мільйонів людей, і питання охорони довкілля, а також зміни клімату, здавалося мали б відійти далеко на задній план. Проте висновки нового звіту Між-

урядової групи експертів з питань зміни клімату визначають, що ці питання є надважливими для спільної боротьби за мир у Європі, подальшого сталого розвитку та відновлення [2].

За більше ніж 8 років російсько-української війни, розв'язаної росією у 2014 року, вона порушила сотні норм міжнародного права щодо України. Утім у ніч з 21 на 22 лютого 2022 року – рф грубо порушила всі 10 основних принципів міжнародного права, а 24 лютого 2022 року – взагалі порушила світовий правопорядок, вчинивши відкритий воєнний напад на суверенну державу – Україну.

Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції від 2 березня 2022 року засудила дії росії та назвала їх агресією проти України [3]. Міжнародний Суд ООН в Гаазі 16 березня 2022 року зобов'язав росію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року воєнні дії в Україні [4]. Парламентська асамблея Ради Європи 13 жовтня 2022 року ухвалила резолюцію і представила документ під назвою «Подальша ескалація агресії російської федерації проти України» [5], в якому вказується, що ця агресія має бути однозначно засуджена як злочин сама по собі, як порушення міжнародного права та як головна загроза міжнародному миру і безпеці. Зокрема, до проєкту резолюції було прийнято поправку з голосу, в якій оголошується нинішній режим російської федерації терористичним. Також Асамблея проголосувала за прискорення створення спеціального міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України та створення комплексного міжнародного механізму компенсації, включаючи міжнародний реєстр збитків.

Бойові дії між російськими та українськими збройними силами є міжнародним збройним конфліктом, який регулюється нормами міжнародного гуманітарного права, включаючи положення стосовно охорони довкілля. Ці положення містяться в звичаєвих нормах міжнародного гуманітарного права та в нормах міжнародних гуманітарних конвенцій, насамперед у чотирьох Женевських конвенціях 1949 року та першим додатковим протоколом до неї 1977 року (Протокол I), Гаазькими конвенціями 1907 року, що регулюють засоби та методи ведення війни, Конвенцією про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 року.

Звичаєве міжнародне гуманітарне право містить зобов'язання держав з охорони довкілля під час збройного конфлікту. Наявність

відповідного міжнародного звичаю підтверджується, зокрема, дослідженням Міжнародного Комітету Червоного Хреста «Звичаєве міжнародне гуманітарне право» (норми 43-45) [6]. Так, норма 43 визначає, що загальні принципи ведення воєнних дій застосовуються й до навколишнього природного середовища; в нормі 44 визначено, що під час використання тих чи інших методів та засобів ведення воєнних дій слід брати до уваги вимоги захисту та збереження навколишнього природного середовища, а також що під час проведення воєнних операцій слід вживати всіх практично можливих запобіжних заходів для уникнення або, у будь-якому разі, мінімізації випадкової шкоди навколишньому природному середовищу тощо.

І Україна, і росія є сторонами Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року. Відповідно до п. 1, 2 статті 55 даного Додаткового протоколу до Женевських конвенцій (Протокол I) [7] при веденні воєнних дій має виявлятися турбота про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, заподіяти шкоду природному середовищу й тим самим – шкоду здоров'ю або виживанню населення. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалії заборонено.

Вторгнення РФ на територію України супроводжується невибірковими, а в більшості випадків навмисними обстрілами та руйнуванням об'єктів житлової, нежитлової, критичної та іншої інфраструктури, що спричиняє численні техногенні катастрофи і мають на меті привести до складної гуманітарної ситуації.¹ 24-й Принцип Декларації Ріо про навколишнє середовище та розвиток проголошує, що війна за своєю суттю є руйнівною для сталого розвитку. Тому держави поважають міжнародне право, що забезпечують захист довкілля під час збройного конфлікту, а також співпрацюють заради його подальшого розвитку.

¹ За словами президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, навмисні атаки РФ проти цивільного населення та проти критичної інфраструктури в Україні в умовах наближення зими є актом суцільного тероризму, і саме так до таких дій має ставитися вся Європа. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3596289-ataki-rosii-na-civilnu-infrastrukturu-ukraini-e-aktami-sucilnogo-teroru-fon-der-laen.html>

Міжнародні підходи до цієї проблематики реалізуються в рамках численних відповідних резолюцій ООН, таких як [8]: резолюція 47/37 Генеральної Асамблеї ООН «Охорона навколишнього середовища в періоди збройних конфліктів», яка містить наполегливий заклик до держав вжити всіх заходів стосовно забезпечення дотримання існуючих положень міжнародного права, що застосовуються до охорони навколишнього середовища в періоди збройних конфліктів, розглянути питання про те, щоб стати учасниками відповідних міжнародних конвенцій і зробити кроки по включенню цих положень до військових статутів національних Збройних Сил. (Україна реалізувала ці положення, прийнявши Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджену наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164); резолюція 50/70 Генеральної Асамблеї ООН «Загальне і повне роззброєння»; резолюція 53/242 Генеральної Асамблеї ООН «Доповідь Генерального секретаря про навколишнє середовище та населені пункти»; резолюція 56/4 Генеральної Асамблеї ООН «Проведення Міжнародного дня запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів»; резолюція 57/337 Генеральної Асамблеї ООН «Запобігання збройних конфліктів», в якій визнається необхідність актуалізації та координації запобігання збройним конфліктам в рамках всієї системи Організації Об'єднаних Націй і міститься заклик до всіх її відповідних органів, організацій і установ розглянути згідно з їхніми відповідними мандатами питання про те, яким чином вони могли б найкраще враховувати аспект, пов'язаний із запобіганням конфліктам та їх впливом на навколишнє природне середовище і безпеку життєдіяльності населення, в їх діяльності, там, де це можливо. В рамках засідання Асамблеї ООН з навколишнього середовища, яку ще називають «Парламентом довкілля», у травні 2016 було ухвалено резолюцію «Захист довкілля в районах, вражених збройними конфліктами» (UNEP/EA.2/Res.15) [9].

Комісія з міжнародного права при Генеральній асамблеї ООН є допоміжним органом Генеральної Асамблеї ООН, їй підзвітна та підконтрольна. До її складу входять 34 члени юристи-міжнародники, які користуються визначним авторитетом в галузі міжнародного права. Лише кілька місяців тому, 8 липня 2022 року, Комісія міжна-

родного права прийняла 28 проєктів правових принципів, спрямованих на посилення захисту навколишнього середовища до, під час і після збройних конфліктів [10]. Проєкт принципів є кульмінацією понад десятилітньої роботи, тому, безсумнівно, є важливим моментом у розвитку правового захисту довкілля.

Отже, можна зазначити, що міжнародне співтовариство вже більше ста років намагається створити належний міжнародний механізм захисту навколишнього природного середовища під час збройних конфліктів з метою, перш за все, виживання всього світу і людини, а також з огляду на взаємозалежний екосистемний характер усіх процесів на планеті. Росія ж, свідомо і зухвало порушуючи всі принципи і норми міжнародного гуманітарного права, перетворює війну за своєю суттю на екологічний злочин не тільки проти України, але і проти безпеки всього людства.

Перелік використаних джерел:

1. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Руслан Стрілець. Шкода довкіллю за півроку війни досягла майже 1 трильйона гривень, (опубліковано 01 вересня 2022 року о 16:05). URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/shkoda-dovkilliu-zapivroku-viiny-dosiahla-mai-zhe-1-tryliona-hryven-ruslan-strilets>
2. Звіт Міжурядової групи експертів з питань зміни клімату. URL : <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-3>.
3. Текст рішення ООН про агресію РФ проти України. Коментований переклад. URL : <https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/03/2/7135100>.
4. Міжнародний суд ООН наказав Росії зупинити війну проти України URL : <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/03/16/7136076>.
5. ПАРЕ визнала терористичним путінський режим. URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/parye-viznala-teroristichnim-putinskij-rezhim/>
6. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. *Український часопис міжнародного права*. №2. 2006. С. 7-16. URL : .
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

8. Пиріков О.В., Чумаченко С.М., Яковлев Є.О. Геоінформаційний системний підхід до аналізу впливу збройних конфліктів на екологічний стан навколишнього природного середовища. *Екологічна безпека та природо-користування*. № 1 (41), 2022. С. 5-17.
9. Асамблея ООН з навколишнього середовища прийняла резолюцію «Захист довкілля в районах, вражених збройними конфліктами» URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/249069284>.
10. Protection of the environment in relation to armed conflicts. URL : <https://legal.un.org/ilc/reports/2022/english/chp5.pdf>

Гавриш Н. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного
та екологічного права,
доктор юридичних наук*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ ТА ҐРУНТІВ

Вже у другій половині ХХ ст. правознавці обґрунтовують концепцію раціонального використання і охорони земель. Раціональне використання і охорона земель стає невід’ємною складовою категоріально-понятійного апарату правового регулювання земельних відносин. Раціональне землекористування починає розглядатися як максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їхнє ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменшої витрат праці та коштів. Раціональне землекористування при цьому передбачає, насамперед, використання ґрунтів і їхню охорону від негативних наслідків господарської діяльності людини. Для цього розроблена і застосовується на практиці система ґрунтозахисних заходів – тех-

нологічних, науково-технічних, соціально-економічних і правових, спрямованих на якісне поліпшення ґрунтів. Тому правознавство враховує такі підходи та вже у ЗК України закріплюються терміни «використання земель», «користування землями». Із урахуванням приписів земельного законодавства дану категорію запропоновано визначити як комплекс юридично значущих дій власників і користувачів землі щодо ефективної експлуатації земельних ділянок у межах встановлених вимог і правил із метою реалізації суб'єктами своїх інтересів [8, с. 23].

Юридична наука у вирішенні проблеми раціонального використання сільськогосподарських земель та охорони ґрунтів повинна прагнути до створення теоретичної основи для розроблення конкретних правових норм, які забезпечуватимуть дедалі раціональніше використання сільсько-господарських земель. До основи вирішення проблеми раціонального використання сільськогосподарських земель та охорони ґрунтів покладено наукову концепцію правового регулювання цієї сфери земельних відносин, визначену в Конституції України, у ЗК України та в інших законодавчих актах, що тією чи іншою мірою причетні до регулювання земельних відносин в Україні.

Останніми десятиріччями все більшої ваги набувають проблеми еколого-правового регулювання використання земель. Питання еколого-правового регулювання землекористування не набуло належного відображення в земельному законодавстві. Часто в юридичній літературі вживають словосполучення «використання та охорона земель», розуміючи терміни «використання» та «охорона» як синоніми. Поняття ж «використання земель» не охоплює всього змісту у Земельному Кодексі України, що залишається після відмежування від нього питань охорони земель. Із огляду на це погоджуємося з поглядом М. І. Краснова, який вважає, що правова охорона довкілля має дві основні форми: консервативну й охоронну, тобто заборону чи обмеження користування природними об'єктами в цілях охорони від антропогенного впливу і охорону в процесі використання природного об'єкта, тобто забезпечення раціонального використання. Правову охорону ніяк не можна розглядати як відокремлену від природокористування сферу охоронних відносин. Використання та охорона довкілля – це дві сторони одного явища.

Регулювання використання земель – це правовий засіб забезпечення охорони ґрунтів [4, с. 10].

Принцип раціонального використання, а також поняття раціонального використання і охорони земель розробив М. І. Краснов. Поняття раціонального використання земель, за М. І. Красновим, означає отримання максимального ефекту від здійснення цілей землекористування з урахуванням корисної взаємодії землі з іншими природними чинниками та при охороні землі в процесі використання її як специфічної умови будь-якої діяльності та головного засобу виробництва у сільському господарстві [3, с. 38]. Це визначення викликало дискусію в науковому середовищі серед фахівців земельного, аграрного та екологічного права.

Концепцію М. І. Краснова підтримав В. Л. Мунтян, трактуючи поняття раціонального природокористування як розумне, ефективне використання природних багатств із найбільшою віддачею і вигодою, щоб досягти мети виробництва [5, с. 6].

На економічну ефективність раціонального землекористування звертає увагу Н. І. Титова, але водночас наголошує на науковій обґрунтованості і найбільшій доцільності використання сільськогосподарських земель з дотриманням екологічних правил їхньої охорони [2, с. 65-75].

Основним критерієм раціонального використання і охорони земель є економічний – максимальний ефект у здійсненні цілей землекористування. Отже, економічний чинник був і залишається головним у системі правових вимог. В обов'язок землекористувачів входило використовувати сільськогосподарські землі і отримувати врожай сільськогосподарських культур не нижче нормативного рівня.

У публікаціях із земельного і екологічного права щодо раціонального землекористування та раціонального природокористування була інша мотивація. Між двома аспектами раціонального природокористування – економічним та екологічним – виділяються необґрунтовані протиріччя, оскільки раціональне природокористування буде визнане раціональним, коли воно економічно вигідне з дотриманням екологічних вимог, спрямованих на охорону природи як бази природокористування [6, с. 10].

На переважання охоронного аспекту використання земель над експлуатаційним указує М. В. Шульга, оскільки пріоритет еколо-

гічних інтересів над економічними відповідає вимогам законодавства [7, с. 148-149]. У такий спосіб визнають використання і охорону земель самостійними правовими явищами, оскільки за умов їхньої самостійності одне із них може мати перевагу над іншим.

На думку О. А. Вівчаренка, універсального визначення категорії «раціональне використання землі» не існує [1, с. 407].

Виходячи із загальноприйнятого визначення терміна «раціональне», під раціональним використанням земель розуміють найкраще, найпродуманіше, найобґрунтованіше їхнє використання, яке можливе за даних соціально-економічних умов. Термін «раціональне використання земель» є доречним лише в негативному значенні, коли є необхідність указати на істотні недоліки у використанні та охороні земельних ресурсів. Для цього він трансформується у термін «нераціональне використання земель» і означає невідповідність їхнього використання та охорони певним соціальним і правовим нормам, передовій практиці, що супроводжується настанням певних негативних наслідків як для стану земельних ресурсів, так і для інтересів суспільства. Визначення нераціонального використання сільськогосподарських земель можна трактувати як економічно малоефективне, економічно необґрунтоване використання земельних ресурсів, що призводить до зниження родючості ґрунтів і погіршення стану навколишнього природного середовища.

Перелік використаних джерел:

1. Вівчаренко О. А. Правова охорона земель України: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2013. 36 с.
2. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. наук.-навч. посіб. / за ред. Н. І. Титової. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
3. Краснов Н. И. О понятиях рационального использования и охраны земли. *Государство и право*. 1999. № 10. С. 38-41.
4. Краснов Н. И. Право природопользования в СССР. Москва, 1990. 223 с.
5. Мунтян В. Л. Правовые проблемы рационального природопользования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Киев, 1975. 49 с.

6. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. Киев: Наукова думка, 1978. 279 с.
7. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Харьков : Консум, 1998. 223 с.
8. Шульга М. В. Актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в сучасних умовах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Харків, 1998. 37 с.

ГАФУРОВА О. В.

*Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
професор кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В.З. Янчука*

ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПЕСТИЦИДІВ І АГРОХІМІКАТІВ

Треба проявляти високу пильність щодо проникнення шкідливих хімічних речовин через ґрунт, воду, рослини, продукти тваринництва в організм людини. Видання правових актів, які суворо карали б за перевищення норм застосування отрут, диктується інтересами охорони здоров'я і життя людей

В. Л. Мунтян

Широке застосування пестицидів і агрохімікатів, відомих своєю здатністю негативно впливати на здоров'я людей, диких тварин і погіршувати стан навколишнього середовища, стало звичайним явищем у сільськогосподарському виробництві. Ще на початку 60-х років В.Л. Мунтян звертав увагу на необхідність звести до мінімуму дію негативних впливів отрутохімікатів на тварин і здоров'я людей, наводячи приклад, коли мінеральні добрива (суперфосфат,

аміачна селітра та ін.) викликали масове отруєння сірих куріпок, зайців, тетеруків, лосів і загибель тисяч родин бджіл [2, с. 53]. Але, з тих пір ситуація практично не змінилася.... В Україні продовжують застосовувати інсектициди, заборонені у Європейському Союзі¹, які викликають масову загибель бджіл, а ряд агрохімікатів, у т.ч. і аміачна селітра та суперфосфат, з 2015 року включені до Переліку агрохімікатів, дозволених до ввезення на митну територію України, виробництва, торгівлі, застосування та рекламування без їх державної реєстрації (Додаток до Закону України «Про пестициди та агрохімікати» від 2 березня 1995 р.). Слід зазначити, що в ЄС процедура реєстрації активних речовин, антидотів і синергістів, які входять до складу засобів захисту рослин (далі – ЗЗР), базується на принципі застереження, який гарантує, що активні речовини або продукти, що розміщуються на ринку, не впливають негативно на здоров'я людей, тварин чи навколишнє середовище (п. 4 ст. 1 Регламенту (ЄС) № 1107/2009 Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 р. щодо розміщення на ринку засобів захисту рослин і скасування Директив 79/117 / ЄЕС і 91/414 / ЄЕС Ради [4])². Закріплення вказаного принципу виключає негативний вплив ЗЗР не тільки на людей, а й тварин, на що наголошував, у свій час, і В. Л. Мунтян. Але, серед основних принципів державної політики у сфері поводження з пестицидами і агрохімікатами (ст. 3 Закону України «Про пестициди і агрохімікати»), аналогічний принцип відсутній.

Важливим механізмом, що забезпечує належне використання пестицидів і агрохімікатів, є вимога українського законодавства щодо їх державної реєстрації. У науковій літературі акцентується увага на те, що вказані дії проводяться з метою запобігання шкідли-

¹ Commission Implementing Regulation amending Implementing Regulation (EU) No 540/2011 of 29 May 2018: № 783 (as regards the conditions of approval of the active substance imidacloprid); № 784 (as regards the conditions of approval of the active substance clothianidin); № 785 (as regards the conditions of approval of the active substance thiamethoxam). URL : <https://eur-lex.europa.eu>.

² Цей документ мав би бути впроваджений в українське законодавство ще у 2020 р. (п. 67 Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію, між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р., схваленої розпорядженням КМУ від 24 лютого 2016 р. № 228-р.).

вому впливу таких ЗЗР, досягнення вимог високої біологічної ефективності щодо цільового їх використання, безпеки для здоров'я людини й довкілля за умови дотримання регламентів їх застосування й відповідності державним стандартам, санітарним нормам та іншим нормативним документам [3, с. 145].

Державній реєстрації підлягають препаративні форми пестицидів і агрохімікатів вітчизняного та іноземного виробництва, для яких розроблені регламенти застосування, включаючи гігієнічні нормативи і методи контролю за їх дотриманням (п. 19 Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, затвердженого постановою КМУ від 4 березня 1996 р. № 295). Також обов'язковою умовою державної реєстрації вищезазначених ЗЗР є наявність відповідної документації щодо їх безпечного застосування, включаючи позитивний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи та позитивну еколого-експертну оцінку матеріалів, поданих для їх реєстрації, методик визначення їх залишкових кількостей у сільськогосподарській продукції, кормах, харчових продуктах, ґрунті, воді, повітрі (ст. 7 Закону України «Про пестициди і агрохімікати»). Вказані положення нормативно-правових актів мали б забезпечити досить високий рівень контролю за використанням ЗЗР. Однак, Законом України від 12 травня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану», було встановлено, що під час воєнного стану та протягом 90 днів з дати його припинення або скасування, не вимагається державна реєстрація агрохімікатів ряду товарних підкатегорій згідно з УКТ ЗЕД (зокрема, для подвійних солей і сумішей сульфату амонію та нітрату амонію; нітрату амонію, у т. ч. у водному розчині; подвійної солі та суміші нітрату кальцію і нітрату амонію (ст. 25)). В результаті, створено ситуацію, коли ці препарати можуть застосовуватися без отримання необхідної документації, яка підтверджує їх безпечність для життя і здоров'я людини, а також навколишнього природного середовища. Крім того, згідно із вищезазначеним Законом, протягом згаданого терміну, для державної реєстрації пестицидів і агрохімікатів, у т. ч. розпочатої до набрання ним чинності, не ви-

магається наявність позитивного висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи. Але, її мета полягає у виявленні можливих небезпечних факторів у об'єктах експертизи, встановленні їх відповідності вимогам санітарного законодавства, а у разі відсутності відповідних санітарних норм – в обґрунтуванні медичних вимог щодо безпеки об'єкта для здоров'я та життя людини (ст. 1 Закону України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

Відповідно, порушуються, принаймні два принципи державної політики у вказаній сфері. Це: пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища по відношенню до економічного ефекту від застосування пестицидів і агрохімікатів; безпечність для здоров'я людини та навколишнього природного середовища під час їх виробництва, транспортування, зберігання, випробування і застосування за умови дотримання вимог, встановлених санітарними нормами та іншими нормативно-правовими актами (ст. 3 Закону України «Про пестициди і агрохімікати»). До того ж, не можна не погодитися із твердженням, що існують ризики послаблення якості контролю за пестицидами, агрохімікатами і як наслідок, це може призвести до забруднення довкілля, погіршення життя і здоров'я людини, які відповідно до статті 3 Конституції України визнаються в нашій країні найвищою соціальною цінністю [1].

Отже, аграрне законодавство України, яким регулюються відносини щодо поводження із ЗЗР, має будуватися на засадах безпечності для людей, тварин і навколишнього природного середовища. Тому, важливим є приведення порядку державної реєстрації пестицидів і агрохімікатів у відповідність із вимогами законодавства ЄС і його чітке дотримання, а не пошуки підстав для скасування такої реєстрації.

Перелік використаних джерел:

1. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану». URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1285732>.
2. Мунтян В. Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР/ Київ: Наукова думка, 1965. 97 с.

3. Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. Дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 202 с.
4. Regulation (EC) No 1107/2009 of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 concerning the placing of plant protection products on the market and repealing Council Directives 79/117/EEC and 91/414/EEC. URL : <https://eur-lex.europa.eu>.

ДУХНЕВИЧ А. В.

*Волинський національний університету імені Лесі Українки,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного
факультету, доктор юридичних наук, професор,*

КАРПІНСЬКА Н. В.

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету,
доктор юридичних наук*

АНАЛІЗ РИЗИКІВ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Сучасна концепція управління безпечністю сільськогосподарської продукції в світі виходить з того, що така діяльність не може бути ефективною після того, як така продукція вже вироблена. Вся ця цілеспрямована діяльність повинна носити попереджувальний характер і здійснюватися саме в ході виробничого процесу.

Саме тому надзвичайно важливого значення набуває система, яка забезпечує відповідний аналіз небезпечних факторів у критичних точках – НАССР. В європейському законодавстві цьому приділяється особлива увага. Так, впровадження, підтримка та сертифікація системи НАССР проводиться для країн ЄС відповідно до ви-

мог Регламенту Європейського Парламенту і Ради Європейського Співтовариства № 852/2004 від 29 квітня 2004 року.

Жодне підприємство не може розпочати свою діяльність, якщо відсутня розроблена система самоконтролю, яка базується на принципах НАССР. При цьому Регламент № 852/2004 від 29 квітня 2004 року передбачає, що всі продукти, які заплановано на експорт до ЄС, мають відповідати положенням цього Регламенту [1, с. 343-345].

Впровадження системи НАССР в Україні, регламентувалось Законом України «Про безпечність та якість харчових продуктів». На основі законодавчих норм наказом Мінагрополітики від 01.10.2012 № 590 було затверджено Вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) [2]. У результаті таких нормотворчих підходів до 2014 року система НАССР впроваджувалася за бажанням суб'єкта господарювання. Зазвичай вона запроваджувалася тими особами, які експортували продукцію в країни Європи та інші країни, для яких застосування цієї системи було та є обов'язковим. Однак у 2014 році було прийнято закон у новій редакції «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», а з 20 вересня 2016 року набрав чинності сьомий розділ оновленого Закону, у якому зазначено, що в усіх операторів ринку харчових продуктів мають бути принаймні програми-передумови впровадження системи НАССР. Були встановлені строки на впровадження системи – 3 роки з моменту набрання чинності цією нормою, тобто до 20.09.2019 р. Такими чином, на законодавчому рівні у 2017 році НАССР повинні були запровадити великі підприємства, що виробляють харчові продукти з непереробленими інгредієнтами тваринного походження. Передбачалося, що до кінця 2018 року система має бути запроваджена на всіх великих підприємствах харчової промисловості, а осінь 2019 року була вказана як крайній термін впровадження системи на всіх малих підприємствах [3, с. 23].

Загалом вітчизняні дослідники відзначають, що процес впровадження в Україні базової компоненти системи менеджменту безпеки харчової продукції НАССР є повільним, інертним, що зумовлено нерозвиненістю належної інфраструктури, відсутністю програмних передумов її імплементації, незадовільними санітарно-гігієнічни-

ми умовами виробництва сільськогосподарської продукції, несформованістю мотиваційно-психологічних стимулів до переходу на європейські засади гарантування якості та безпеки продовольства, суттєвою недостатчею спеціалізованих лабораторій та обладнання, критичною розбіжністю у стандартах технологічних процесів виробництва сільськогосподарської продукції. Ситуація ускладнюється в умовах повноправного членства України в СОТ та імплементації економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у рамках яких Україна взяла на себе зобов'язання відійти від практики прийому переробними підприємствами сільськогосподарської продукції, виробленої в господарствах населення, що посилює ризики виникнення іміджевих втрат вітчизняного АПК, занепаду окремих його галузей та формування імпортозалежності в окремих сегментах аграрного ринку [4, с. 21].

На сьогодні фахівці зазначають про високу ймовірність формального дотримання вимог без суттєвого та глибинного реформатування системи управління з працюючим НАССР. Так, наприклад, у Польщі в період обов'язкового впровадження НАССР закрилися від 70 до 80% підприємств, які не впоралися із запровадженням системи. Щодо вітчизняних операторів ринку, на думку експертів, закрити треба 99% таких підприємств [5].

У ст. 20 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачено обов'язок розробляти, вводити в дію та застосовувати постійно діючі процедури, що засновані на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках, а також забезпечувати належну підготовку з питань застосування постійно діючих процедур, що базуються на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках, осіб, які є відповідальними за ці процедури, під час виробництва та обігу харчових продуктів. А в статті 21 цього ж закону передбачено, що оператори ринку розробляють, запроваджують та використовують постійно діючі процедури, які базуються на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках [6].

Окрім НАССР сучасна європейська система якості сільсько-господарської та харчової продукції базується на національних системах якості окремих країн – членів ЄС. Гарною ілюстрацією спе-

цифічних рис національних систем може послужити приклад Німеччини. Так, основою Національної системи забезпечення якості харчових продуктів Німеччини (Qualität Sicherheit GmbH – QS) є триступеневий контроль. Першим рівнем є виробничий власний контроль: кожен партнер системи створює для свого підприємства систему власного контролю, яка забезпечує надійне виробництво. Критерії на окремих рівнях охоплюють законодавчі вимоги, але, окрім цього, враховують інші аспекти забезпечення якості. Водночас систему власного контролю регулярно перевіряють незалежні заклади контролю. Ці нейтральні контрольні інститути утворюють другий рівень контролю. Кваліфіковані особи, що здійснюють перевірку, за допомогою контрольних списків слідкують, чи виконуються всі критерії QS. На третьому етапі перевіряється вся система QS і робота контрольних органів. Отже, відбувається контроль самого контролю. У такий спосіб QS безперервно встановлює працездатність всієї системи на випробувальному стенді.

Перелік використаних джерел:

1. Карпінська Н. В. Концептуально-правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.
2. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР): наказ Мінагрополітики від 01.10.2012 № 590. *Офіційний вісник України*. 2012. № 81. Стор. 129. Ст. 3290.
3. Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 травня 2018 року) / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018. С. 19–23.
4. Духневич А. В. Вітчизняні стандарти гарантування якості та безпеки продовольства у світлі вимог Європейського Союзу. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конферен-

ції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 20–22.

5. Гусарова А. Два роки дедлайну – що потрібно зробити АПК для переходу на систему HACCP. URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/318-dva-roki-dedlaynu-scho-potribno-zrobiti-apkdlya-perehodu-na-sistemu-haccp>.
6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

КІРІН Р. С.

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»,
провідний науковий співробітник, доктор юридичних наук*

ПРАВО БЕЗПЕЧНОГО ДОВКІЛЛЯ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

З 20 лютого 2014 р. триває збройна агресія російської федерації проти України, внаслідок якої окуповано Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, частину Донецької і Луганської областей України, загинуло понад 13 тис. громадян України і понад 30 тис. поранено, зруйновано інфраструктуру цілого регіону, мільйони українських громадян були змушені покинути свої оселі [1].

Збройне зіткнення між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні, розуміється у Законі України «Про національну безпеку України» [2, с.1] як внутрішній збройний конфлікт. Останній, серед іншого, чинить

значний негативний вплив і на довкілля, що супроводжується новим для незалежної України видом забруднення – мілітаристським (мілітаристичним). Його прояви наразі найбільш очевидні та актуальні для територій, що звільнені від окупації – постконфліктних територій.

Чинний Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] не передбачає та, напевне, й не міг передбачити необхідність у правовому регулюванні такого виду військово-екологічних відносин як відносини мілітаристського забруднення територій внаслідок проведення військових дій (збройного конфлікту) та розташування військових об'єктів.

На стратегічному рівні держава визнала [4], що такими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на тимчасово окупованих територіях України порушено екологічну рівновагу, проте ані в розділі «Екологічні проблеми Донбасу», ані в розділі «Управління відходами», не згадується про такий вид відходів як мілітаристські відходи. Остання категорія залишилася поза сферою дії й законопроекту про управління відходами, прийнятого 21 липня 2020 року в першому читанні [5]. Натомість джерела мілітаристського забруднення територій мають достатньо розгалужену внутрішню диференціацію, а саме: 1) військово-збройові відходи; 2) військово-технічні відходи; 3) військово-медичні відходи; 4) стихійні гібридні сміттєзвалища; 5) військово-будівельні відходи; 6) стихійні поховання; 7) зоогенний опад тощо.

В цьому напрямі вбачаються актуальними не тільки розкриття понять «мілітаристське забруднення» та «мілітаристські відходи», а й їх кореляція із такими супутніми термінами як «територія», що вживаються у законах «Про планування і забудову територій», «Про благоустрій населених пунктів» та «Про регулювання містобудівної діяльності», та «забруднення земель», який розкривається у Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Крім того, неоднозначним питанням вбачається власне поняття «постконфліктна територія» (далі – ПКТ), адже на перший погляд здається, що він має бути цілком зрозумілим – це територія, яка перебуває у стані після конфлікту, що на ній відбувся. Проте, є окремі моменти, на які слід звертати увагу при визначенні відповідного правового статусу.

По-перше, ПКТ необхідно розрізняти на такі види: 1) територія, що перебувала у зоні конфлікту, але не має впливу його наслідків; 2) територія, що перебувала у зоні конфлікту і на якій залишився вплив його наслідків; 3) територія, що перебуває у зоні конфлікту, але має вплив лише через його наслідки; 4) територія, що перебуває у зоні конфлікту і зазнає як вплив збройного конфлікту так і вплив його наслідків.

По-друге, навіть якщо і не відносити два останні види до категорії постконфліктних, то і два перших також можна диференціювати залежно від:

- часу перебування у зоні конфлікту;
- виду об'єктів, що зазнали впливу конфлікту;
- характеру і розміру шкоди від впливу конфлікту тощо.

Крім того, ПКТ розділяються й за ознакою суб'єкта, що виконує на ній повноваження місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, а саме: 1) територія, на якій здійснюється конституційно закріплене право територіальних громад на місцеве самоврядування; 2) територія, на якій повноваження місцевої влади здійснюють тимчасові державні органи – військово-цивільні адміністрації.

Ще однією з підстав розмежування видів ПКТ вбачається та, що випливає зі змісту постанови Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 769 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України».

Справа в тім, що згадана субвенція спрямовується на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України, пов'язаних передусім із об'єктами для внутрішньо переміщених осіб. Подібне розуміння «підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України» спонукає до наступного поділу ПКТ на: 1) території, що зазнали безпосереднього впливу конфлікту; 2) території, що зазнали опосередкованого впливу конфлікту. При цьому, під терміном «безпосередній вплив конфлікту» пропонується розуміти безпосередні (прямі, конкретні, фізичні, очевидні) наслідки, спричинені збройним конфліктом території, на якій він відбувався та об'єктам, що перебували на ній.

Опосередкований (непрямий, побічний, супутній) негативний вплив конфлікту, як, наприклад, пов'язана з ним потреба у наданні субвенції з державного бюджету, розглядається, переважно, щодо територій, які знаходяться поза зоною конфлікту. Також слід врахувати й тривалість дії наслідків – короткострокові та довгострокові, час настання – первинні та вторинні тощо.

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває подальша доля проєкту закону про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії № 5177 від 01.03.2021 року.

Нарешті, ще одним питанням термінологічного характеру уявляється сфера вживання понять «безпека на ПКТ» та «безпека ПКТ» в об'єктивному розумінні, адже їх можна розглядати як: а) тотожні; б) як близькі, але не тотожні; в) як різні.

Подібна варіативність потенційно може ґрунтуватися на таких підходах до розуміння цих понять:

а) безпека ПКТ охоплює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки відповідної території;

б) безпека ПКТ охоплює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки відповідної території та пов'язаних з нею об'єктів;

в) безпека на ПКТ охоплює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки на відповідній території;

г) безпека на ПКТ охоплює суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки всього, що знаходиться на відповідній території.

Перелік використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту : Постанова Верховної Ради України від 30 березня 2021 р. № 1356-ІХ. Офіційний вісник України від 13.04.2021. № 28, стор. 12, ст. 1506.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL:
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого

2019 р. № 2697-VIII. Офіційний вісник України від 12.04.2019. № 28, стор. 29, ст. 980.

5. Проект Закону про управління відходами № 2207-1-д від 04.06.2020. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69033

КОВАЛІВ О. І.

*Інститут агроекології і природокористування НААН,
головний науковий співробітник, доктор економічних наук*

ГЕНЕЗИС ПРОЯВЛЕННЯ СУТНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ – ЯК ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ

Вбачаємо, що славний ювілей (100-рччя від дня народження) відомого українського вченого-правознавця, доктора юридичних наук, професора – фундатора освітньої й наукової школи та доктрини сучасного природоресурсного, екологічного права України – Василя Лук’яновича Мунтяна, який виповнився 22 лютого 2022 року (в день незаконного «визнання» російською федерацією окупованих українських земель (територій так званих ДНР і ЛНР) і – напередодні (24 лютого 2022 р.) рашистської війни проти суверенної України, яка (війна) реально об’єднала всіх свідомих українців), допоможе нам здійснити деякий пізнавально-повчальний екскурс в генезис (від лат. genesis – походження, виникнення; процес утворення.) сутності конституційного права власності Українського народу – на власну землю як потребу сьогодення – до об’єднання вчених і педагогів.

Керуючись аксіомою про те, що майже всі сфери життєдіяльності людини пов’язані з процесом природокористування, ми вбачаємо, що усунути наявні правові проблеми щодо раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля в Україні не можливо, – без когніції (від лат. cognitio – пізнання, піз-

навання, ознайомлення) сутності та системного проявлення також економіко-правового алгоритму чинних земельних норм Конституції України – в процесі «Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма» [4]. Насамперед, це стосується абсолютного права власності Українського народу (всіх громадян) на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти (ч. 1 ст. 13 КУ), якими кожний громадянин має право лише «користуватися» – не володіти і не розпоряджатися (ч. 2 ст. 13 КУ) на платній основі за встановленими регламентами (правилами) – в конкретних геопросторових межах земельної ділянки (родовища, чи його частини), набутої відповідно до закону України (ч. 2 ст. 14 КУ). При цьому має функціонувати взаємозалежна формула як складова економіко-правового алгоритму, за якою величина (розмір) цінності й вартості конкретної земельної ділянки (межі) як об'єкта цивільних прав, що належить (в наслідок набуття і реалізації – ч. 2 ст. 14 КУ) певному суб'єкту (громадянину, юридичній особі чи державі) права власності і господарювання (ч. 4 ст. 13 КУ), яке (господарювання) відбувається в процесі здійснення природокористування (ч. 2 ст. 13 КУ), – не може дорівнювати чи перевищувати відповідну величину (розмір) цінності й вартості наявного природного об'єкта (ресурсу), який знаходиться в межах геопростору такої земельної ділянки і належить Українському народу (всім громадянам України).

На такій конституційно вмотивованій основі водночас має функціонувати складова система економіко-правового алгоритму чотирьох взаємозалежних видів власності (**Н**; **Д**; **П**; **М**) як основних об'єктів й одночасно суб'єктів збалансованої взаємної заінтересованості в одержанні вигоди внаслідок раціонального природокористування (господарювання) в межах конкретної ділянки. Відповідно діятимуть в автоматично-запрограмованому цифровому режимі чотири збалансованих рентоузгоджувальних (**Р**) прибутки (доходи) як головні чинники інтересів та рушійних механізмів й одночасно інструментів синергетичного спрямування на взаємно контрольований розвиток когнітивної земельної економіки (рис.2), що вважається також головною передумовою звершення конституційно вмотивованої земельної реформи в Україні як нової парадигми, досягаючи формування простору комфортної життєдіяльності [3].

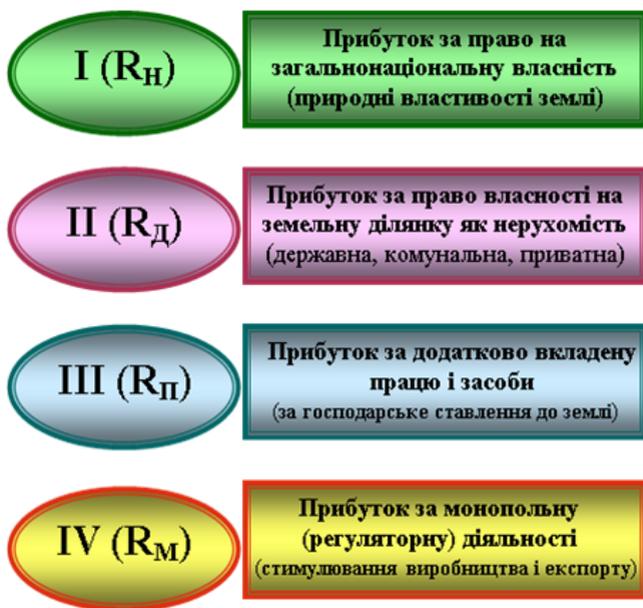

Рис. 2. Основні ренто-узгоджувальні прибутки (доходи) у вигляді чотирьох інтересів (R)

Джерело: розроблено автором. [3].

Усі визначені чотири (R_H ; R_D ; $R_{П}$; R_M) види прибутків (доходів) взаємо-пов'язані між собою і всіма учасниками, які використовують і споживають природні ресурси, і державою. Механізми визначення та функціонування їх мають бути основними складовими суспільно-економічних відносин, особливо при формуванні, генеруванні та реалізації нової програми національної безпеки і оборони. Таке природокористування повинно бути платним для всіх, і мають діяти прозорі механізми отримання прибутку, а також вільні комерційні відносини при безпосередній участі держави. При цьому будь-які преференції мають бути відсутні, а надходження від першої рентоузгоджувальної складової не повинні «проїдатися», як це відбувається зараз [6]. Економічна парадигма реалізації конституційних положень щодо права власності на землю Українського народу в сучасних умовах не може бути реалізованою без врахування екологічних потреб та інтересів суспільства. Як писав В.Л. Мунтян, «Після набуття Україною незалежності в результаті фун-

даментальних змін у суспільно-політичному, соціально-економічному розвитку, в процесі формування ринкової економіки, активізації товарно-грошових відносин відбулося переосмислення багатьох цінностей, що зумовлює необхідність екологізації новітнього земельного законодавства. У сучасних умовах зіткнення екологічних і економічних інтересів суспільства потреба активізації екологізації земельного законодавства є наочною, оскільки це сприятиме підвищенню ефективності правової охорони навколишнього природного середовища, поліпшенню екологічної ситуації в Україні та забезпеченню належних умов життя громадян» [8, с. 28].

Закріплені у Конституції України економіко-правові основи здійснення права власності на землю Українського народу потребують розробки і прийняття нової законодавчої бази порівняно з тією, яка базується на нормах чинного Земельного кодексу України. Нажаль, закону «Про право користування природним об'єктами права власності Українського народу» і відповідних узаконених механізмів економіко-правового алгоритму немає й дотепер... Внаслідок цього прогресивно погіршується не лише стан природних об'єктів та рівень життя переважної більшості громадян України, але й руйнується державотворення та основи національної безпеки України [7, с. 54]. Не можна не погодитись з твердженнями М. В. Шульги про те, що недосконалість сучасної земельно-правової системи України зумовлена недосконалістю державної земельної політики і тому при розробці Концепції державної політики розвитку земельних відносин в основу останньої з урахуванням конституційних засад у сфері регулювання земельних відносин мають бути покладені такі принципи положення використання комплексного підходу до вибору застосування правових форм, норм, методів, принципів регулювання відносин власності на землю з метою забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів у здійсненні права власності на землю Українського народу» [9, с. 27]. Адже чинний Земельний Кодекс України, безспідставно стверджує В. В. Носік, закріплює дещо інше, ніж передбачена Конституцією України, модель регулювання земельних відносин, оскільки проголошене в перших законах незалежної України і закріплене в Основному Законі держави право власності Українського народу на землю та її природні ресурси не знайшло свого адекватного відображення в земельному

законодавстві. Це право, на жаль, не отримало й подальшого розвитку в правовій системі України [2].

Справедливо обґрунтовуючи, вже на сучасному етапі, потребу в розробці та впровадженні в законодавство України нової юридичної моделі земельного ладу в Україні відповідно до Конституції України, Носік В. В. також наголошує на тому, що «Восьмирічна російсько-українська війна породжує нові виклики для Українського народу як власника землі і для держави як конституційного суб'єкта з охорони землі та її природних ресурсів, оборони і захисту національного суверенітету у межах її території. Ці виклики пов'язані з пошуком відповідей на питання, які у довоєнний період розбудови української державності у правовій доктрині, законотворчості і законотворенні, у суспільній і професійній свідомості та правосвідомості сприймалися як філософські, науково-теоретичні, абстрактні, політичні, декларативні поняття, які, на думку багатьох вчених-юристів, економістів, практиків, політиків, не мають практичного значення, а відтак не знаходили свого законодавчого вираження і практичного застосування» [1, с. 80].

Підсумовуючи викладене та орієнтуючись на настанови відповідальних вчених-вчителів, яким був Василь Лук'янович Мунтян, ми впевнені, що унікальний алгоритм раціонального «природокористування», який уособлюють чинні конституційні земельні норми у поєднанні з іншими нормами Конституції України, може проявитися лише за умов узгодженої і системної економіко-правової співпраці професіоналів різних галузей, і лише в процесі безпечеліційного звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми, що ґрунтується на цих же конституційних нормах [5, с. 42-47].

Перелік використаних джерел:

1. Носік В.В. Захист права власності на землю як основне національне багатство Українського народу: виклики воєнного стану та проблеми їх подолання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини» (м. Київ, 16 липня 2022 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. С. 79-83.

2. Земельне право України: підруч. / Г. І. Балюк, Т. О. Коваленко, В. В. Носік та ін. ; за ред. В. В. Носіка. К., 2008. 511 с.
3. Ковалів О. І. Теоретико-методологічні засади реформування земельних відносин та розвитку сільських територій в Україні. *Ефективна економіка*. № 3. 2016. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4843>.
4. Ковалів О. І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: монографія / О.І. Ковалів. К.: ДІА. 2016. 416 с.
5. Ковалів О. І. Основні засади реформування земельних відносин і природокористування в Україні – в інтересах всього Українського народу. *Національний та міжнародний механізми захисту прав людини: постмодерні тенденції розвитку, виклики та шляхи модернізації*: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. Київ–Тернопіль : КНУБА, ВГО «Асоціація українських правників», «Бескиди», (Київ, 26 лютого 2021 року). С. 42–47.
6. Ковалів О. І. Обґрунтування шляхів подальшого розвитку земельної реформи в Україні. *Землепорядний вісник*. Київ. 2014. № 2. С. 29–33.
7. Ковалів О. І. Конституційно-правова сутність земельних відносин і природокористування в Україні як нові знання – для наукової й педагогічної еліти України. *Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні*: збірник тез доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 берез. 2021 р). С. 52–55.
8. Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України. *Право України*. 2012. № 7. С. 28-32.
9. Шульга М. В. Правові засади державної земельної політики України. *Право України*. Київ, 2012/2, № 7.С. 22-27.

ДАНІЛІК Д. М.
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
земельного та аграрного права*

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Мінерально-сировинна база України є багатством її народу, вона забезпечує незалежність і національну безпеку. За різноманітністю і багатством мінерально-сировинної бази Україна вигідно відрізняється від більшості республік колишнього СРСР і багатьох держав, займаючи 0,5% суші й переробляючи близько 6% світового обсягу мінеральної сировини. Основу мінерально-сировинної бази складає сукупність розвіданих корисних копалин і супутніх компонентів, яка формується за результатами геологічного вивчення надр, що нерозривно пов'язане з використанням земельних ділянок для проведення розвідувальних робіт. Однак через складне становище економіки держави, що зумовлює недостатні обсяги проведення геологознімальних, пошукових та інших розвідувальних робіт, темпи та обсяги відтворення власної мінерально-сировинної бази не відповідають потребам країни.

Для поліпшення забезпечення потреб національної економіки в мінеральних ресурсах та збільшення експортного потенціалу країни завдяки власному видобутку корисних копалин було прийнято Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року». Однак прийняття Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази, як би це парадоксально не звучало, кризові явища в геологічному вивченні надр не знизило.

Ситуація ускладнюється недосконалим організаційно-правовим механізмом виникнення та реалізації прав на земельні ділянки, які виступають просторово-операційною базою для здійснення діяльності, пов'язаної з розміщенням будівель, споруд, обладнання та ін., що складають основу для проведення розвідувальних робіт.

Системний аналіз чинного законодавства свідчить, що законодавець, надаючи пріоритет надрокористуванню, на жаль, не забезпечує узгодження інтересів надрокористувачів та землекористувачів у процесі здійснення ними конкретних видів природокористування. Натомість, наприклад, для геологічного вивчення надр, яке здійснюється шляхом проведення розвідувальних робіт, можуть використовуватися земельні ділянки різних категорій земель без їх вилучення (викупу) і без зміни цільового призначення. Окрім того використання земельних ділянок для проведення розвідувальних робіт пов'язане з необхідністю обмеження земельних прав власників і користувачів земельних ділянок. У випадку ж, наприклад, видобування корисних копалин отримання земельних ділянок надрокористувачами пов'язане з розробкою проєктів землеустрою щодо відведення відповідних земельних ділянок, яке потребує припинення земельних прав.

Іноді вважають, що пріоритет у правовому положенні й статусі користувача надр перед власником (користувачем) земельної ділянки в сучасній практиці надрокористування має, скоріше за все, теоретичний зміст. Видається, що важливим все ж таки, залишається і практичний аспект. Так, чинне законодавство не передбачає попереднього відведення земельних ділянок, необхідних для потреб надрокористування, та оформлення прав на них. Якщо спеціалізоване підприємство, установа чи організація отримало ділянку надр, наприклад, для геологічного вивчення, то проведення розвідувальних робіт виступає одночасно і формою використання земельної ділянки. Але останнє не може здійснюватися без оформлення земельних прав. Отже, надрокористувачі фактично перетворюються в «заручників» тих суб'єктів, які є носіями земельних прав.

За радянських часів право землекористування зазвичай виникало в результаті дій, які являли собою акт розпорядження землею. Земельні ділянки надавалися в користування тільки за постановою або рішенням уповноважених органів, в компетенцію яких входило право розпорядження землею. В умовах панування виключної державної власності на землю переважали адміністративно-правові засади набуття права землекористування, в тому числі і для проведення розвідувальних робіт.

За чинним законодавством про надра та земельним законодавством виникнення прав на користування надрами (в тому числі і для їх геологічного вивчення) не супроводжується отриманням права на користування відповідною земельною ділянкою. Виникнення права на геологічне вивчення надр лише створює передумови для отримання земельної ділянки для проведення розвідувальних робіт. При цьому слід мати на увазі, що у компетентних державних органів після видачі спеціального дозволу на геологічне вивчення надр фактично відсутні зобов'язання по наданню допомоги чи сприяння надрокористувачу у процесі отримання ним прав на необхідну земельну ділянку.

Стаття 97 Земельного Кодексу України створює враження, що для проведення розвідувальних робіт достатньо укласти відповідну угоду з власником земельної ділянки або погодити це питання із землекористувачем. Але системний аналіз чинного законодавства свідчить, що механізм набуття земельних прав для проведення таких робіт значно складніший.

Отже, якщо виходити з наведених положень, то можна констатувати, що наданню спеціальних дозволів на користування надрами має передувати попереднє погодження з відповідними органами питання про земельну ділянку. Отримуючи дозвіл на геологічне вивчення надр, зацікавлена особа має бути впевнена, що питання, яке стосується тимчасового зайняття необхідної земельної ділянки, попередньо погоджене і принципово вирішене. Якщо розвідувальні роботи будуть проводитися в межах земель, які перебувають у приватній власності, то зацікавлена особа повинна у власника отримати попередню згоду на тимчасове зайняття земельної ділянки. У випадку ж майбутнього проведення розвідувальних робіт на землях, що перебувають у користуванні, земельне питання має бути попередньо погоджене із землекористувачем. Встановлення строку розгляду землевласником або землекористувачем відповідного подання (звернення) підприємств, установ та організацій щодо укладення угоди на проведення ними розвідувальних робіт в межах, наприклад, п'ятнадцяти днів з моменту одержання такого подання (звернення), значно спростить процедурну складність виникнення прав на земельні ділянки для проведення розвідувальних робіт.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що правове забезпечення використання земель для потреб надрокористування потребує свого вдосконалення. Організаційно-правовий механізм набуття та використання земельних ділянок для зазначених потреб має бути чітко і повно врегульованим з тим, щоб забезпечував гарантії носіїв земельних прав та публічні інтереси суспільства.

ДРОЗД І. В.

*Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України,
аспірантка*

ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Статтею 14 Конституції України було проголошено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [1].

Водночас, на жаль, земля є сьогодні і основним об'єктом зловживань, і тому її захист є важливим завданням держави, яке реалізується через систему земельного законодавства України. Саме тому притягнення компетентними органами держави до юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства виступає необхідною правовою гарантією дотримання законності у сфері земельних відносин.

Першим правовим актом, яким передбачалась відповідальність за порушення законодавства про земельні відносини, можна вважати «Руську Правду» Ярослава Мудрого. Зокрема, статті 19–41 «Правди Ярославичів» встановлювали найвищий штраф за псування кордону та знищення знака межі, зробленого на дереві: «А иже межу перореть любо перетес, то за обиду 12 гривне» (ст. 34), за пошкодження

князівської бортні (ст. 32) [7, с. 123-134]. З тих часів і до 1917 року на території сучасної України завжди застосовувалась юридична відповідальність за такі правопорушення, як самовільне зайняття земельної ділянки, будівництво на самовільно зайнятих земельних ділянках, за пошкодження межових знаків, за останнє карали так само як за вбивство холопа, а в подальшому як за кваліфіковану крадіжку.

В радянський період, коли земля була виключною власністю держави, законодавство не передбачало притягнення до відповідальності за правопорушення в сфері права приватної власності на землю у зв'язку із відсутністю інституту права власності на землю в цей період.

На жаль, в той час взагалі питання кримінально-правової охорони земельних відносин не було вирішено в жодному із трьох кримінальних кодексів, оскільки держава була єдиним і неодмінним власником всіх наданих у постійне користування земельних ділянок [5, с. 414-439].

Із проголошенням незалежності України в державі та суспільстві поступово змінюється відношення до землі – від ставлення до неї як об'єкта господарювання з невичерпними ресурсами до визнання землі основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави.

Слід зазначити, що фактично аж до 2001 року, за протиправне посягання на землю як об'єкт природи передбачалася лише адміністративна відповідальність.

У 2001 році Верховною радою України був прийнятий чинний Земельний кодекс, у статті 211 якого міститься досить широкий перелік неправомірних дій і види відповідальності за порушення земельного законодавства. Зокрема, передбачено, що громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за визначені цією нормою порушення у сфері земельних відносин [2].

Водночас, дана стаття критикується науковцями як така, що «ніякого регулятивного та охоронного значення не має», оскільки ніхто не може бути притягнений до відповідальності лише на підставі ч. 1 ст. 211 Земельного Кодексу України; відповідальність може настати за нормами цивільного, адміністративного, кримінального або іншого законодавства, які встановлюють конкретні санкції за вказані правопорушення [3, с. 481].

Отже, сьогодні за вчинення правопорушень у сфері земельних відносин може бути кримінальна, цивільна, адміністративна відповідальність. Також виділяють ще дисциплінарну відповідальність. Водночас деякі вчені говорять і про п'ятий вид такої відповідальності – спеціальну (земельно-правову).

Наявність та настання спеціальної земельно-правової відповідальності за правопорушення вчені обґрунтовують наступним: по-перше, земля як об'єкт природи має специфіку, відмінну від інших об'єктів матеріального світу. Тому застосування загальної цивільно-правової відповідальності недостатньо для належного правового забезпечення її режиму; по-друге, основна мета спеціальних заходів відповідальності має, насамперед, не каральний, а відновлювальний характер; і по-третє, відповідальність виражається не стільки в застосуванні несприятливих матеріальних наслідків, скільки у відшкодуванні витрат, завданих на час незаконного користування чужим майном [6, с. 53].

Слід зазначити, що найбільш поширеним порушенням у сфері земельних відносин є самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво.

Водночас, тільки із доповненням у 2007 році Кримінального кодексу України статтею 197-1 до злочинів проти власності знову віднесли таке діяння, як самовільне зайняття земельної ділянки, що є виправданим з погляду історичного досвіду.

Проте сьогодні спірним є питання щодо розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки, традиційним критерієм якого виступає ступінь суспільної небезпеки вказаного правопорушення. За відсутності ознак злочину, передбаченого статтею 197-1 КК України, відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки може наставати за статтею 53-1 КУпАП [4, с.154].

Отже, відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин є важливим елементом правового забезпечення охорони земель, що покликаний забезпечувати неухильне дотримання вимог земельного законодавства, запобігати вчиненню правопорушень у даній сфері, а також відновлювати порушені права та інтереси всіх суб'єктів земельних правовідносин.

З огляду на вищевикладене, питання відповідальності за порушення у сфері земельних відносин є актуальним і вкрай важливим,

що потребує по дальшого наукового аналізу, в тому числі з метою удосконалення законодавства у вказаній сфері шляхом узгодженості його положень, що закріплені в різних нормативно-правових актах.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.10.2022).
2. Земельний кодекс України: закон України від 25.10.2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-1466525> (дата звернення: 04.10.2022).
3. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / А. М. Мірошніченко, Р. І. Марусенко. 3-тє видання, змінене і доповнене. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 516 с.
4. Пенязькова О. О. Кримінально-правова охорона земель в Україні : дис. канд. юрид. наук. Київ, 2018. 291 с.
5. Погрібний О. О. Земельне право України / О.О. Погрібний, І.І. Каракаша. К.: Істина, 2003. С. 414-439.
6. Сингаєвська М. І. Земельні відносини в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2021. 229 с.
7. Шульга О. Історія розвитку земельних відносин в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2010. № 4. С. 123–134.

ЗАЄЦЬ О. І.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

**СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ У СФЕРІ ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ ПРИРОДИ**

Професор Мунтян Василь Лук'янович був великим новатором свого часу у різних сферах молодії на той період галузі екологічного права. Обґрунтування становлення самостійної галузі права, на-

уки та навчальної дисципліни правової охорони природи, розробка нових сучасних підходів до розуміння юридичної відповідальності в галузі охорони навколишнього середовища, власна обґрунтована передова на той час позиція щодо необхідності відновлення інституту оренди у сфері природокористування — далеко не повний перелік тих передових ідей, яким проф. Мунтян В. Л. присвятив свої наукові праці.

В цьому невеликому дослідженні хотілося б звернути увагу на одну з багатьох важливих для правової науки рис, притаманних працям вченого, а саме чітке слідування загально- і спеціально-науковій методології при дослідженні природничо-правових явищ. Це давало можливість науковцю робити правильні висновки з досліджуваних питань, істинність яких була перевірена і підтверджена часом.

Серед методів наукового пізнання світу та здійснення наукових досліджень хочемо звернути увагу на загально-науковий метод системного аналізу, який проф. Мунтян В. Л. вважав найбільш прийнятним для дослідження взаємодії суспільства і природи. У монографії «Юридична відповідальність в сфері охорони навколишнього середовища» вчений разом із співавторами проф. Шемшученком Ю. С. та проф. Розовським Б. Г. застосували методологію системного аналізу, розвинуту зокрема, економічною наукою, до цілей взаємодії суспільства і природи, оскільки не погоджувалися з тим, що така взаємодія має дві однопорядкові цілі — природокористування і охорона природи [1, с. 8].

Правильно побудована авторами система цілей взаємодії суспільства і природи: задоволення потреб суспільства за рахунок виробництва із залученням природних ресурсів (1) – раціональне використання природних ресурсів за критерієм¹ збереження (на відміну від критерію економічності, який висувався у попередній період) (2), дала можливість зробити доленосний висновок: «Таким чином, природокористування та охорона природи – це не дві самостійні форми взаємодії суспільства і природи і навіть, як прийнято

¹ «Критерій в загальному випадку доповнює ціль та вказує на ефективний спосіб її досягнення. Він є немов би представником системи при цілі підсистеми, і його функцією є забезпечення того, щоб шлях, обраний для досягнення цілі системи, не суперечив загальній цілі системи і не входив у суперечність з цілями інших підсистем». Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой. М., 1975. С. 103.

казати, не дві сторони однієї медалі, а єдина складнопідпорядкована, взаємообумовлена задача управління природо-користуванням в процесі виробничої діяльності» [1, с. 10].

Вищезазначені висновки проф. Мунтяна В. Л. та його однодумців, а також застосований ними метод системного аналізу, дали нам свого часу ідею застосувати саме таку загально-наукову методологію до досліджуваного нами процесу земельної реформи в Україні.

Нами було доведено, що загальною метою земельної реформи (яка так само є ціллію другого рівня по відношенню до мети задоволення потреб і законних інтересів громадян та їх організацій по відношенню до землі) є відновлення ефективного використання земельних ресурсів України. Бо «у відповідності до принципів системного аналізу засоби досягнення мети розглядаються як її підцілі. Вони, в свою чергу, стають цілями для наступного нижчого рівня ієрархії» [1, с. 9]. «Критерій досягнення мети земельної реформи пов'язаний із специфікою цього процесу як цілеспрямованої перетворюючої діяльності державного апарату і полягає у належному плануванні здійснення земельної реформи з боку зобов'язаних державних органів. В сучасних умовах мета земельної реформи та її критерії обумовлені об'єктом правового регулювання – землею, яка повинна розглядатись як комплексний чинник людського існування» [2, с. 25].

За допомогою системного аналізу нами було вирішено питання про співвідношення мети земельної реформи та мети земельних правовідносин до і після її проведення. «Всі підходи до визначення мети останніх можна узагальнено звести до забезпечення ефективного використання земельних ресурсів України. Різниця між метою земельної реформи і земельних правовідносин, на наш погляд, полягає в тому, що в межах останніх земельні ресурси вже використовуються ефективно (раціонально, за цільовим призначенням, охороняються тощо). Мета їх в тому, щоб зберігати і підтримувати такий стан використання земель. Потреба у змінах виникає тоді, коли цей баланс порушується, коли в межах існуючих земельних правовідносин не можливо забезпечити ефективне використання земельних ресурсів. На зміну земельних правовідносин приходить земельна реформа, мета якої – відновити порушену рівновагу, тобто відновити ефективне використання земельних ресурсів України.

Отже, цілі земельної реформи і земельних правовідносин до і після неї є однорівневими цілями по відношенню до мети задоволення потреб і законних інтересів громадян та їх організацій. Таким чином, мета земельної реформи вказує на приналежність останньої до сфери земельних правовідносин, і в той же час на особливість цього процесу, який, власне, опосередковує земельні правовідносини різної якості, є своєрідним перехідним етапом у їх функціонуванні» [2, с. 25-26].

Сьогодні земельна реформа, розпочата у 1991 році і досліджена нами у зазначеній праці, продовжується. Значною мірою змінилися її завдання і напрямки. Але така тривалість цього важливого для України процесу обумовлена як раз тим, що суспільство і держава в цілому вважають, що методологічно визначена нами мета – відновлення ефективного використання земельних ресурсів України – до цього часу не досягнута.

Єдине, в чому ми змінили свою позицію, – це можливість її конкретизації і закріплення у певних числових показниках. Цього практично не відбулося, але, очевидно, в цьому немає потреби. Загальна мета земельної реформи конкретизується її завданнями, тобто цілями другого, третього і т.д. рівнів. І ефективність використання землі має оцінюватися саме за результатами здійснення цих завдань.

Таким чином, методологія досліджень професора Мунтяна В. Л. та інших відомих вчених-правників України – фундаторів екологічного права України – допомогла і продовжує допомагати сучасному поколінню дослідників знаходити правильні шляхи на теренах правової науки.

Перелік використаних джерел:

1. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. К. : Наук. думка, 1978. 280 с.
2. Заєць О. І. Правові аспекти земельної реформи в Україні : монографія. К. : ВПЦ «Київський університет». 2006. 185 с.

ІГНАТЕНКО І. В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із суттєвих факторів забезпечення екологічних прав громадян є належно організована містобудівна діяльність, яка полягає в кінцевому підсумку в екологічно обґрунтованому розміщенні та будівництві об'єктів, необхідних для функціонування держави та життєдіяльності суспільства, що здійснюють мінімальний негативний вплив на навколишнє природне середовище та створюють сприятливі умови для життя. Навпаки, прийняття екологічно необґрунтованих містобудівних рішень призводить до суттєвих екологічних проблем на відповідних територіях, викликаючи масові порушення права громадян на сприятливе довкілля внаслідок погіршення його стану або окремих природних об'єктів.

Саме в процесі містобудівної діяльності створюються об'єкти, експлуатація яких може негативно впливати на навколишнє природне середовище і призводити до ситуацій, що порушують стан його захищеності та життєво важливих інтересів людини, і, як наслідок, суттєвого порушення екологічних прав громадян.

Важливо при цьому відзначити, що зв'язок екологічних та містобудівних відносин подвійний: з одного боку, необґрунтоване розміщення та будівництво різних об'єктів може завдавати шкоди навколишньому природному середовищу, призводити до деградації окремих його компонентів або цілих екосистем, що, у свою чергу, може призводити до різних порушень конституційного права людини на сприятливе довкілля. З іншого боку, містобудівна діяльність повинна враховувати об'єктивні особливості фізико-географічних умов конкретної місцевості, наявність природних об'єктів, які можуть створювати потенційну небезпеку настання несприятливих

природних явищ та виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, в тому числі можливість підтоплення, затоплення, зсувів, сходів селів, снігових лавин тощо. Відповідно, містобудівна діяльність має здійснюватися з урахуванням як природних факторів конкретних територій, так і можливого негативного впливу результатів містобудівної діяльності на навколишнє природне середовище. Тому з метою забезпечення екологічних прав людини та екологічної безпеки держави та суспільства всі етапи здійснення містобудівної діяльності повинні містити правові механізми врахування зазначених екологічних факторів, які, по суті, є превентивними механізмами захисту екологічних прав. Саме превентивні правові механізми є найефективнішими правовими заходами, які дозволяють запобігти виникненню порушень екологічних прав людини при здійсненні містобудівної діяльності. Сьогодні існуючі юридичні форми захисту порушених екологічних прав внаслідок прийняття екологічно необґрунтованих містобудівних рішень здебільшого не можуть відновити порушені екологічні права.

Так, наприклад, законодавством передбачено такий механізм превентивного захисту екологічних прав як експертиза та стратегічна екологічна оцінка містобудівної документації на державному рівні. Під стратегічною екологічною оцінкою відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 р. розуміють процедуру визначення, опису та оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків, яка включає визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки, складання звіту про стратегічну екологічну оцінку, проведення громадського обговорення та консультацій, врахування у документі державного планування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій, інформування про затвердження документа державного планування та здійснюється у порядку, визначеному цим Законом.

Метою стратегічної екологічної оцінки є сприяння сталому розвитку шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування еко-

логічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування.

Ще однією з ефективних форм захисту екологічних прав може виступати механізм громадських обговорень проєктів містобудівної документації на місцевому рівні (комплексних планів, генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій, детальних планів територій), що реалізує принцип участі громадян та їх об'єднань у провадженні містобудівної діяльності. Проте наразі можливості захисту екологічних прав за допомогою зазначеного механізму до затвердження містобудівної документації дуже обмежені.

Слід також звернути увагу, що єдиним правовим інструментом контролю за обліком екологічних факторів та вимог у проєктах містобудівної документації є встановлена процедура узгодження даних проєктів з уповноваженими органами влади, які здійснюють управління на відповідних територіях, у частині можливого негативного впливу запланованих для розміщення об'єктів на навколишнє природне середовище. Проте, процедура узгодження проєктів містобудівної документації на всіх рівнях не містить на сьогодні ефективних еколого-правових механізмів перевірки підготовлених документів щодо їх екологічної обґрунтованості та не може запобігти можливим порушенням екологічних прав при їх реалізації.

Сама діяльність із планування територій, яка в інших країнах виконує роль планування землекористування з метою забезпечення раціонального використання земель з максимальним урахуванням екологічних факторів, в українському законодавстві звелася до банального визначення місць розміщення об'єктів шляхом визначення функціональних зон, необхідних для їхнього будівництва та функціонування.

Одним із можливих напрямів удосконалення механізму обліку екологічних факторів при здійсненні містобудівної діяльності на стадії планування може бути застосування ландшафтного підходу, який широко і активно використовується в розвинених країнах при плануванні землекористування та розвитку територій.

Ландшафтне планування закордоном виступає методичною основою територіального планування. Ландшафтне планування ґрунтується на екологічних характеристиках місцевості та захисті

існуючих ландшафтів. Звісно ж, що саме ландшафтне планування може сприяти повноцінній реалізації концепції сталого розвитку територій, спрямованої на досягнення максимального балансу екологічних та економічних інтересів суспільства.

У вітчизняному законодавстві тільки закріплені декілька декларативних норм про те, що межі функціональних зон усієї території територіальної громади з вимогами до забудови та ландшафтною організації таких зон, а також що проектні рішення комплексного плану включають відомості про ландшафтне планування (Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»).

Державне підприємство Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «ДІПРОМІСТО» розробив проєкт ДБН Б.2.2-3:2021 «Склад та зміст містобудівної документації на місцевому рівні» в якому передбачає окремий розділ «ландшафтне планування». Останній визначає стан компонентів довкілля і природоохоронних територій, особливості природокористування, відповідні конфлікти та ризики, а також цілі та заходи з розвитку і збереження компонентів довкілля.

На сьогодні чинне законодавство фактично не містить жодних правових механізмів реалізації ландшафтного підходу на стадії планування територій. Звісно ж відсутність законодавчо закріплених механізмів реалізації екологічних вимог до планування територій призводить до декларативності та поверхневого відображення в містобудівних документах. Відповідно, ступінь врахування екологічних вимог у конкретних документах територіального планування повністю залежить, з одного боку, від поставлених завдань та цілей розвитку відповідної території у документах стратегічного планування, а з іншого боку, від кваліфікації виконавців-проектувальників, які здійснюють підготовку документів територіального планування, від методик їх розробки та підготовки, достовірності й точності вихідних даних.

Для прийняття екологічно обґрунтованих містобудівних рішень у процесі підготовки документів територіального планування уповноваженим органам влади та безпосереднім виконавцям необхідно мати достовірні відомості щодо кількості та якості природних ресурсів на відповідних територіях, оцінку їх сучасного стану та прогноз зміни їх кількісних та якісних характеристик на певну перспективу

розвитку відповідної території. У зв'язку з цим є надзвичайно значущими для забезпечення екологічних прав на стадії територіального планування належно організований державний екологічний моніторинг, моніторинг використання природних ресурсів та земель, обробка, аналіз та оцінка одержуваних даних, забезпечення до них доступу та використання в державних інформаційних ресурсах.

Тільки на підставі достовірних даних про стан навколишнього природного середовища та окремих природних ресурсів, з урахуванням прогнозу їх зміни на певну перспективу, можна планувати розширення території населеного пункту, збільшення чисельності та щільності населення, будівництво та реконструкцію промислових, інфраструктурних та інших об'єктів. При цьому необхідно виходити з розрахованого максимально можливого антропогенного навантаження на екосистеми територій, які забудовуються, щоб виключити деградацію екосистем та окремих природних об'єктів та забезпечити збереження сприятливого навколишнього природного середовища.

КРАВЧУК В. М.

адвокат

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ

Відсутність ефективної системи використання земельного кадастру породжує наявність конфлікту у земельних відносинах, унеможливорює точне визначення прав на землю та справедливе врегулювання земельних суперечок. У цьому контексті Державний контроль за використанням та охороною земель є важливим аспектом для регулювання Державного земельного кадастру.

За останні десятиліття системи обліку земельних ресурсів лише частково базувалися на використанні інформаційних технологій.

Однак облік здійснювався з використанням практично тільки паперових картографічних матеріалів. Це передбачало необхідність застосування великих трудових ресурсів, слугувало джерелом помилок, виключало можливість користування відомостями земельного кадастру широким колом осіб, спричиняло затягування термінів оформлення документів на землю.

За останні десять років було прийнято цілу низку нормативних документів та змін до них, які у тій чи іншій мірі регулюють внесення змін до земельного кадастру, а також спадкового права, охорони земельних ресурсів та користування землями сільськогосподарського призначення.

У той же час, практика багатьох країн свідчить, що для реалізації прав, інтересів фізичних та юридичних осіб, внесення інвестицій у економіку країни суттєве значення має прозорість інформації про земельні ділянки. Закритість такої інформації в нинішніх умовах є однією з основних причин корупції у земельній сфері. Тому законодавством закріплена обов'язковість відображення відомостей державного земельного кадастру в мережі Інтернет з режимом відкритого доступу за виключенням відомостей, вільне розповсюдження яких заборонене законом (це, перш за все, інформація про власників та користувачів земельних ділянок). Проте можна зауважити, що сформована в Україні система ведення земельного кадастру все ще містить у собі корупційні ризики, які переважно пов'язуються із делегуванням функцій ведення державного реєстру земель господарюючому суб'єкту, непрозорістю адміністративних процедур виготовлення та державної реєстрації правостановлюючих документів на земельні ділянки тощо.

Банколе Улисс Б. Е. відзначала історичну потребу держави мати достовірну і об'єктивну інформацію про наявні у неї земельні ресурси, виявити всі землеволодіння (землекористування) і їх власників (користувачів), визначити межі нерухомого майна, описати його і оцінити, оскільки ця інформація служить основою для прийняття рішень, спрямованих на забезпечення раціонального використання земель та запобігання їх виснаження [1].

Також у літературі була сформульована точка зору про правову роль земельного обліку. Як зазначає О. М. Колотинська, «видається цілком можливим виділити земельно-реєстраційні відомості, служ-

бову інформацією про правове становище землекористування, від земельно-облікових даних про розмір земельної площі, її складі по угіддях» [2].

Зазначені відомості відображають і характеризують види користувачів земельних ділянок, а також розмір площ земель певного цільового призначення як об'єктів земельно-управлінських правовідносин, та склад угідь, які відображають якісні характеристики земель як об'єкта правовідносин користування землею та їх охорони.

Сучасна система Державного земельного кадастру, побудована з використанням сучасних інформаційних технологій, надає можливість за рахунок користування відомостями про об'єкти кадастру, що відображені на цифровій картографічній основі, оперативно отримувати необхідну інформацію про землі та земельні ділянки на всій території України. Об'єктивність та надійність відомостей, у цьому випадку, базується на отриманні інформації з єдиної бази даних земельного кадастру. Відомості до єдиної бази даних вносяться, перевіряються, систематизуються та впорядковуються за єдиними правилами кваліфікованими фахівцями. Завдяки використанню можливостей Інтернет-сервісів сьогодні є можливість зручного та оперативного користування відомостями автоматизованої системи Державного земельного кадастру широким колом користувачів.

Але разом з тим, сучасний державний земельний кадастр України характеризується наявністю проблем, пов'язаних з невизначеністю правового статусу земельно-кадастрових відомостей та стихійних лих, недостатньою надійністю та повнотою існуючої земельної кадастрової інформації, майже повною відсутністю реєстраційних даних щодо обмежень землекористування та недостатньою автоматизацією та комп'ютеризацією процедур кадастрового обліку.

Так, у роботі сформульовано та аргументовано теоретичні положення щодо розгляду особливостей підстав виникнення, змісту, суб'єктного складу правових відносин, які виникають в процесі використання відомостей державного земельного кадастру. Особлива увага приділена розробці концептуальних та методологічних основ правового регулювання ведення державного земельного кадастру як однієї з функцій державного управління.

Перелік використаних джерел:

1. Банколе Улисс Б.Э. Научно-методические основы и методы создания автоматизированной информационной системы государственного земельного кадастра в Республике Бенин с учётом экологических особенностей страны. М., 2017. URL : <http://www.miigaik.ru/upload/iblock/0c0/0c0ecff9d75f10990de6471abd108dc0.pdf>.
2. Колотинская Е. Н. Правовые основы советского земельного кадастра. М., 1974.

КУФТИРЄВ П. В.

*Greco-Law Company,
керуючий партнер, адвокат,
кандидат юридичних наук*

**ГРУПОВІ ПОЗОВИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ
ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ ЧЕРЕЗ
ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВСТВА ШВЕЦІЇ**

Темп погіршення стану навколишнього середовища в Україні, як і у всьому світі, неухильно зростає. Сьогоднішні реалії – це щоденна втрата показників якості повітря і води, зміна клімату, зникнення видів тваринного і рослинного світу, знеліснення, погіршення здоров'я населення через забруднення навколишнього середовища.

Конституцією України у статті 50 гарантоване право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Проте, постає питання, якими шляхами здійснювати відновлення екосистеми та порушених прав громадян, а також відшкодування понесених збитків.

На мою думку, одним з найефективніших способів для відшкодування збитків за порушене право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є саме групові позови. Така практика існує в багатьох краї-

нах світу, зокрема у Швеції, та має позитивний результат, що в свою чергу, демонструє нам важливість імплементації інститут групових позовів в українську судову систему.

Швеція одна з перших країн почала вводити екологічні закони та ще в 1999 році прийняла Екологічний кодекс (SFS 1998:808 Miljöbalk), в якому отримали законодавче обґрунтування ідеї сталого розвитку та основні принципи екологічної політики, в тому числі принципи плати за забруднення навколишнього середовища, переваги екологічно чистої продукції та ряд принципів, які відносяться до екоциклів, управління ресурсами і належної локалізації виробництв.

Після прийняття Екологічного кодексу Швеція не зупинилась та 10 років присвятила розробці закону, який би дозволив групам людей звертатися до суду та більш ефективно захищати свої права та інтереси, насамперед в сфері екологічного права. Так, у 2002 році Швеція прийняла Закон про групові позови (SFS 2002:599 Lagen om grupprättegång), який вступив в силу 1 січня 2003 року (далі – Закон).

Крім того, під час розгляду групових екологічних позовів на додаток до Закону про групові позови застосовуються також положення Екологічного кодексу, які регулюють групові провадження.

У відповідності до положень Закону, з груповим позовом, через адвокатів, якщо інше не встановлено судом, можуть звертатися:

- 1) юридичні та фізичні особи, якщо вони мають власна вимоги, що входять до групового позову;
- 2) неурядові громадські організації, якщо відповідно до свого статуту здійснюють діяльність із захисту інтересів споживачів або працівників у спорах між споживачами та постачальниками щодо товарів, послуг чи інших благ, а також іншого роду вимоги, якщо їх спільний розгляд буде мати значні переваги в розгляді справи та інших причин;
- 3) державний орган, який представляє інтереси учасників групи, відповідно до повноважень наданих йому рішенням Уряду [1].

Згідно статті 8 Закону, груповий позов може бути прийнятий до розгляду лише за таких умов:

- 1) груповий позов заснований на загальних чи схожих обставинах для вимог всіх учасників групи;

2) груповий позов не виглядає недоречним через значну різницю між підставами для пред'явлення учасниками групи тих чи інших вимог;

3) більшість вимог, які розглядаються у межах групового позову, не можуть бути з тієї ж ефективністю заявлені окремо учасниками групи;

4) групі належним чином надано точне визначення щодо її розміру, меж та інших критеріїв;

5) кандидатура позивача доцільна для представництва інтересів учасників групи у даній справі, враховуючи його зацікавленість у суті справи, його фінансові можливості для порушення групового позову та інші обставини [1].

Крім того, відповідно до законодавства Швеції, учасник групи під час групового позову прирівнюється до сторони процесу та має право заявити відвід судді, подавати пояснення, клопотання щодо розгляду справи, об'єднання справ та щодо інших питань, що стосуються доказів.

Завдяки наявності спеціального Закону у Швеції, громадяни мають змогу ініціювати групові позови та ефективно здійснювати захист свої прав та інтересів. Так, для прикладу, неурядова громадська організація Швеції «Природа та молодь Швеції», використовуючи вже наявний позитивний досвід групового позову у справі фонду «Урхенда» проти уряду Нідерландів [2], звернулась до суду з позовом до уряду Швеції щодо зупинення продажу вугільних електростанцій і пов'язаних з ними гірничодобувних активів через порушення обов'язку шведського уряду піклуватися про своїх громадян та забезпечувати безпечно навколишнє середовище та право на нешкідливий клімат [3].

Щодо України, то нажалю, на сьогодні, відсутній спеціальний законодавчий акт який би регулював звернення до суду з груповими позовами та порядок розгляду таких позовів. Проте, в наявності успішна практика інших країн, таких як Швеція, та окремі положення українського законодавства щодо можливості звернення з позовами для відшкодування збитків за порушене право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, зокрема, стаття 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також ратифікована Конвенція про доступ до інформації, участь громад-

ськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань (Орхуська Конвенція).

Проте, у відмінності від Швеції, на сьогодні, ініціювати груповий позов в Україні, зокрема у сфері екології, якщо не брати до уваги пред'явлення астіо popularis (позови на користь публічного порядку), мають право виключно неурядові громадські організації, в статутних документах яких є відповідні положення.

В Україні вже є декілька великих групових екологічних позовів, супроводження яких здійснювало Gresco Law Company, такі як: екологічний позов від 2225 членів Громадської організації «Фонд подолання наслідків Васильківської трагедії» до мережі БРСМ-НАФТА через масштабну 12-денну пожежу нафтопродуктів, який завершився мировою угодою на мільйон доларів США та від 1279 осіб Громадської організації «Стоп Шлам» на суму понад 300 мільйонів доларів США до Миколаївського глиноземного заводу російського олігарха Олега Дерипаски, внаслідок незаконного захоронення червоного шламу та його шкідливого впливу на екологію та життєдіяльність людини.

Крім того, в Україні вже напрацьована певна судова практика, зокрема, завдяки роботі Gresco Law Company, щодо права громадської організації звертатися до суду з груповими позовами:

- 1) постанова Верховного Суду від 06.07.2018 по справі № 922/2513/17;
- 2) постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2018 по справі № 910/8122/17;
- 3) постанова Великої Палати Верховного суду від 15.06.2021 по справі № 904/6125/20;
- 4) постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.03.2022 по справі № 367/4695/20 та інші.

Зазначені постанови містять висновки про можливість звернення громадської організації до суду для захисту порушених екологічних прав своїх членів, в тому числі шляхом стягнення заподіяної таким членам шкоди, а також визначено питання суб'єктного складу сторін та юрисдикції у групових екологічних позовах, ініційованих громадськими організаціями.

Отже, спираючись на досвід інших країн світу, зокрема Швеції, звернення громадськості через неурядові громадські організації з

груповими позовами, для відшкодування збитків за порушене право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, є перспективним напрямком та дієвим механізмом у відновленні порушених прав.

Перелік використаних джерел

- 1) Swedish Code of Statutes / Group Proceedings Act. URL : https://www.government.se/49d550/contentassets/ee615abb083742e88b9fd4fac8f82183/group-proceedings-act-2002_599.pdf (дата звернення: 23.09.2022).
- 2) PUSH Sweden, Nature & Youth Sweden, et al. v. Government of Sweden. URL : https://climate-laws.org/geographies/sweden/litigation_cases/push-sweden-nature-youth-sweden-et-al-v-government-of-sweden (дата звернення: 23.09.2022).
- 3) Urgenda Foundation v. State of the Netherlands. URL : https://climate-laws.org/geographies/netherlands/litigation_cases/urgenda-foundation-v-state-of-the-netherlands (дата звернення: 23.09.2022).

ЛІСОВА Т. В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри земельного та аграрного права*

**ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ
ОХОРОНИ Й ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ**

У працях В.Л. Мунтяна значна увага приділяється питанням раціонального використання, охорони й відновлення природних ресурсів. Видатний вчений наголошував на двох основних формах взаємодії людини і природного середовища. Так, одна з цих форм полягає у використанні природи як умови, місця і засобу існування суспільства, друга – в її охороні, адже використання природи полягає не лише у споживанні природних ресурсів, але й їх відтворенні, зміні природних речовин і умов життя людини [1, с. 6]. В

умовах стрімкого погіршення стану земель особливої актуальності набувають питання правового забезпечення охорони та відновлення земель У чинному земельному законодавстві приписи щодо забезпечення відновлення земель чітко не розмежовані з приписами щодо їх охорони. Так, у ст. 1 Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р., № 962-IV мова йде про спрямування заходів охорони земель на відновлення родючості ґрунтів. Аналогічної точки зору дотримувався й В.Л. Мунтян, розглядаючи правову охорону земель як сукупність встановлених державою правових норм і правовідносин, виникаючих в результаті реалізації цих норм, спрямованих на виконання заходів щодо збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, оздоровлення і поліпшення оточуючого людину середовища, в інтересах як нинішнього, так і майбутнього поколінь [1, с. 26]. Проаналізувавши зміст вищезазначеного Закону, можна дійти висновку, що заходи охорони земель спрямовані на забезпечення раціонального використання земель, запобігання їх засміченню й забрудненню, гарантування особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного й історико-культурного призначення.

Слід нагадати, що заходи відновлення запроваджуються в разі втрати землями первісного якісного стану через вплив на нього певних природних та антропогенних чинників (ідеться про відновлення їх якісного стану, продуктивності й родючості ґрунтів). Заходи відновлення земель варто запроваджувати не лише у випадку втрати ними свого первісного якісного стану, а й також здатності виконувати відповідні функції, порушення рельєфу земель тощо. Заходи ж охорони земель за змістом ст. 22 Закону України «Про охорону земель», більшою мірою спрямовані на забезпечення попередження погіршення якісного стану земель сільськогосподарського призначення, зниження або втрати ними родючості, а також продуктивності земель лісгосподарського призначення, на забезпечення виконання землями несільськогосподарського призначення відповідних функцій. Як випливає з висловленого вище, відновленню земель притаманна певна специфіка. У разі погіршення первісного стану земель, зафіксованого документально, останні потребують заходів відновлення, адже вони вже втратили свою еко-

логічну й господарську цінність. Якщо стан земель уже порушено, відновленню підлягає їх рельєф. Якщо землі несільськогосподарського призначення нездатні виконувати належні функції згідно з їх цільовим призначенням, їх треба відновлювати.

Заходи охорони й відновлення земель розділені між собою часовими рамками. Заходи охорони спрямовані переважно на забезпечення раціональної, цільової експлуатації земель, попередження погіршення їх стану, забруднення й засмічення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного й історико-культурного призначення. Про обов'язки власників і користувачів земельних ділянок щодо охорони земель ідеться у Земельному кодексі України, у якому закріплено, що вказані суб'єкти зобов'язані дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля, здійснювати підвищення родючості ґрунтів, зберігати інші корисні властивості землі, підтримувати протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем (статті 91, 96). Якщо ж реалізація цих заходів охорони не дала очікуваного результату (тобто заходи охорони не виявилися ефективними або взагалі не здійснювалися), а негативні наслідки щодо стану земель і зниження якісних показників ґрунтів (ґрунтової родючості) настали, необхідним є проведення заходів відновлення. Ідеться про землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, в екологічному стані ґрунтів і гідрологічному режимі. Вони потребують проведення комплексу рекультиваційних заходів згідно зі ст. 166 Земельного кодексу України. На необхідності відновлення порушених гірничими роботами земель через загрозу їх непридатності для використання наголошував і В. Л. Мунтян [2, с. 82]. При цьому, вчений у своїх наукових працях застосовує обидва терміни: «відтворення» та «відновлення». Зокрема, щодо земель застосовується термін «відновлення»; стосовно природних ресурсів в цілому – «відтворення».

Заходи відновлення, а саме консервацію, слід вживати щодо земель, стан яких має показники деградації, а також щодо сільськогосподарських угідь, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями чи низькою природною родючістю (ст. 171 Земельного кодексу України). Землі ж з несприятливим водним режимом (зокрема, перезволожені, переосушені), а також ґрунти з

низькими фізико-хімічними й фізичними властивостями потребують проведення меліорації згідно із Законом України «Про меліорацію земель» від 14 січня 2000 р., № 1389-XIV. Після відновлення якісного стану земель (в тому числі їх ґрунтової родючості), стану порушених земель, а також функцій, що вони виконують за основним цільовим призначенням, землі знову стають об'єктом правовідносин з охорони.

Перелік використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР. Київ : Вища школа, 1982. 232 с.
2. Мунтян В. Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР. Київ : Наукова думка, 1965. 100 с.

МОРОЗ Г. В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного
права навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук*

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ЯКІСНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Війна – це чинник широкомасштабних, комплексних і довготермінових екологічних загроз, ризиків і катастроф. Війна порушує базові принципи екологічної справедливості, посилюючи несправедливість у всіх її проявах [1]. В умовах сьогодення виникає безліч питань про екологічний стан всіх без винятку природних ресурсів, особливої гостроти набуває проблема подальших можливостей ефективного використання корисних властивостей сільгоспугідь та перспектив відновлення їх стану.

Сільськогосподарські землі – найбільш цінна категорія в складі земель України. Землі сільськогосподарського призначення виконують триєдину функцію (екологічну, економічну та соціальну), що обумовлює значимість та незамінність земель даної категорії для життєдіяльності людини та розвитку суспільства в цілому.

Про не найкращий якісний стан знаменитих українських чорноземів неодноразово наголошувалось на всіх рівнях [2]. Проте неправної шкоди завдано українській землі внаслідок повномасштабної війни росії проти України.

Найбільше сільськогосподарські землі зазнали мінних забруднень та прямих фізичних ушкоджень. Перш за все, внаслідок воєнних дій втрачає свої властивості верхній, найродючіший шар ґрунту. Ґрунти й відновлюються найповільніше: природний темп відновлення родючого шару ґрунту – один сантиметр за сто років. Проблема полягає також у відсутності доступу для повноцінного аналізу стану ґрунтів у межах ведення воєнних дій. За попередніми розрахунками експертів, вартість обстеження земель із високим ризиком мінного забруднення та розмінування постраждалих територій оцінюється в 436 млн дол. США. Вартість подальшої рекультивації земель із пошкодженим родючим шаром ґрунту – у 39,6 млн дол., цей процес займе десятиліття [3].

Незадовго до початку повномасштабного вторгнення Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель (розпорядження КМУ від 9 січня 2022 р.). Її реалізація (у два етапи до 2032 року) передбачає захист українських земель від виснаження, деградації та забруднення, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, а також збереження функції ґрунтового покриву. Якщо до війни стан земельних ресурсів України було визнано близьким до критичного, то враховуючи реалії сьогодення, наслідки катастрофічних явищ у стані земель та ґрунтів стануть ще більш відчутними та загрозливими.

З проблемою якості сільськогосподарських угідь країни напряму пов'язано питання продовольчої безпеки. Для захисту і підтримки виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану та подолання чи хоча б деякої мінімізації проявів глобальної продовольчої кризи законодавцем було прийнято Закон від 24.03.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих ак-

тів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» та Закон від 12.05.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» Всі ці зміни водночас відображено у пунктах 27-28 Перехідних положень Земельного кодексу України. Нововведення в основному спрямовані на забезпечення якнайповнішого та невідкладного використання у 2022 році усіх доступних сільськогосподарських угідь для проведення посівної кампанії та забезпечення максимально інтенсивного сільськогосподарського виробництва. Законодавством запроваджено зміни, які першочергово визнають пріоритетними суспільні (державні) інтереси, тоді як інтереси приватних осіб в умовах війни в певних ситуаціях можуть не враховуватись. Загалом, з аналізу законодавства отримано висновок про спрощений інструмент передачі земельних ділянок комунальної власності сільськогосподарського призначення в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, а саме:

- спрощено механізм формування земельної ділянки;
- у зв'язку із призупиненням функціонування ДЗК відомості про ділянку не вносяться до даного реєстру;
- право користування не реєструється в Реєстрі прав на нерухоме майно;
- укладається виключно електронний договір оренди землі.

Можливості ведення товарного сільськогосподарського виробництва можуть бути забезпечені в тих регіонах країни та безпосередньо на тих землях, якісні характеристики яких не постраждали, і такі можливості повинні використовуватись максимально ефективно. Щодо знищених земель внаслідок збройної агресії РФ, то важливо наголосити, що відповідно до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295 затверджено Методику визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Ця Методика визначає процедуру визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України

внаслідок збройної агресії Російської Федерації, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду. Основні показники, які оцінюються: фактичні витрати на рекультивацию земель; завдані збитки власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення; витрати на відновлення меліоративних площ; витрати на розмінування [4].

Підсумовуючи доповнимо. Стан ґрунтів має мега важливе значення у контексті забезпечення продовольчої безпеки не тільки на даному етапі, а й на далеку перспективу. Важливо також пам'ятати про вплив ґрунтів на стан всієї екосистеми, на екологічну безпеку громадян. У районах інтенсивних бойових уражень ґрунти забруднені важкими металами. Вживання вирощеної на таких землях продукції є вкрай небезпечним. Час на самовідновлення важко спрогнозувати, але, як зазначають фахівці, це довго триваючий процес. Відтак заходи щодо моніторингу стану ґрунтів та, за необхідності, консервації земель, що найбільше постраждали від війни, повинні бути оперативними, своєчасними та системними.

Перелік використаних джерел:

1. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. К.: Логос, 2011. С. 8.
2. Війна і довілля: які існують екологічні загрози через російську агресію? URL : <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayiny/viynai-dovkillya>.
3. Дячук М., Федорова Л. Земля у вогні. Як війна впливає на ґрунти. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/zemlja-vohni-jak-vijnavplivaje-na-grunti>.
4. Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. URL : <https://agro.dn.gov.ua/metodika-viznachennya-shkodi-ta-zbitkiv-zavdanih-zemel-nomu-fondu-ukrayini-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-federatsiyi>.

ПАХОЛОК Ю. П.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
аспірантка*

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ
ЗЕМЕЛЬ, НА ЯКИХ РОЗТАШОВАНІ МІСЦЯ
ЗБЕРІГАННЯ ВІДХОДІВ УРАНОВОГО
ВИРОБНИЦТВА, БУДІВЛІ ТА СПОРУДИ,
ЗАБРУДНЕНІ ПРИРОДНИМИ
РАДІОАКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ**

Аналіз чинного законодавства України в сфері правового регулювання екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій дозволяє стверджувати про необхідність оптимізації оподаткування земель, на яких розташовані місця зберігання відходів уранового виробництва, що містять природні радіоактивні речовини (хвостосховища) і будівлі та споруди, забруднені природними радіоактивними речовинами, які через їх екологічну небезпеку неможливо використовувати в господарській діяльності.

На сьогодні оподаткування земельним податком вказаних земель таке ж, як і інших земель промисловості, що не враховує особливості їх правового режиму. Питання звільнення земельних ділянок від оподаткування земельним податком окремих категорій юридичних осіб може бути вирішено в межах чинного законодавства України шляхом прийняття рішення щодо встановлення пільг зі сплати земельного податку органами місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування відповідно до статті 284 Податкового кодексу України [1] та статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] власними рішеннями можуть встановлювати ставки плати за землю в межах від «0» до максимально встановлених розмірів. Варто зазначити, що це є правом, а не обов'язком органів місцевого самоврядування.

Разом із цим, органи місцевого самоврядування не взяли до уваги особливості правового режиму вказаних земельних ділянок (не-

можливість їх використання у господарській діяльності) та встановили ставку плати за землю у такому самому розмірі, як і за інші землі промисловості (1 %, від їх нормативної грошової оцінки (п. м. Кам'янському) [3]. Як наслідок, Державне підприємство «Бар'єр», утворене з метою приведення у безпечний стан та утримання в безпечному стані уранових об'єктів колишнього виробничого об'єднання «Придніпровський хімічний завод», перебуває на межі банкрутства, адже станом на 01.01.2022 має податковий борг у сумі 33300685 грн, з них 32606851 грн. – перед місцевим бюджетом [4]. Частину боргу із сплати земельного податку стягнуто у судовому порядку (рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 30.03.2022 у справі № 160/1631/22) [5].

Відповідно до пункту 30.1 статті 30 Податкового кодексу України податковою пільгою є передбачене податковим законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі. Статтями 281, 282 Податкового кодексу України встановлені пільги щодо сплати земельного податку шляхом звільнення визначеного у цих статтях переліку фізичних та юридичних осіб від сплати земельного податку.

Стаття 283 Податкового кодексу України має назву «Земельні ділянки, які не підлягають оподаткуванню земельним податком», у цій статті виключному переліку земельних ділянок надається правовий режим таких, що не підлягають оподаткуванню земельним податком.

Можемо зробити висновок про те, що вітчизняне податкове законодавство розмежує поняття надання пільги щодо сплати земельного податку, зокрема, шляхом звільнення від оподаткування, від надання земельним ділянкам правового режиму таких, що не підлягають оподаткуванню земельним податком.

Також необхідно враховувати, що при наданні земельним ділянкам правового режиму таких, що не підлягають оподаткуванню земельним податком, беруться до уваги особливості правового режиму таких земель, а не надаються податкові переваги окремим фізичним або юридичним особам. Визначення земельних ділянок такими, що не підлягають оподаткуванню, здійснюється шляхом внесення змін до Податкового законодавства України.

Враховуючи особливості правового режиму земельних ділянок, на яких розташовані місця зберігання відходів уранового виробни-

цтва, будівлі та споруди, забруднені природними радіоактивними, які через їх екологічну небезпеку неможливо використовувати в господарській діяльності, на нашу думку, необхідно вирішити питання щодо надання зазначеним землям правового режиму таких, що не підлягають оподаткуванню.

Пропонуємо доповнити статтею 283 Податкового кодексу України, новою нормою про те, що не підлягають оподаткуванню земельні ділянки на яких розташовані місця зберігання відходів уранового виробництва, що містять природні радіоактивні речовини, будівлі та споруди, забруднені природними радіоактивними речовинами та які не використовуються з метою отримання прибутку.

З метою компенсації втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок звільнення від оподаткування таких земельних ділянок встановити додаткові дотації з Державного бюджету України для відповідних місцевих бюджетів.

Перелік використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року №2755-VI в редакції від 01.10.2022 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (дата звернення: 03.10.2022).
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР в редакції від 03.08.2022 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 03.10.2022).
3. Про внесення змін до рішення міської ради від 22.06.2018 року № 1105-25/VII: Рішення Кам'янської міської ради від 14.07.2022 року № 626-21/VIII. Офіційний сайт Кам'янської міської ради. URL : . (дата звернення: 03.10.2022).
4. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 12.01.2022 року у справі № 904/737/18 (904/3893/20) Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102724941>. (дата звернення: 03.10.2022).
5. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 30.03.2022 року у справі № 160/1631/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103801319>. (дата звернення: 03.10.2022).

ПОЗНЯК Е. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
доцент кафедри екологічного права, психолог*

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОХОРОНИ ПРИРОДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні у зв'язку з російською агресією обумовлюють нові форми діяльності державних і суспільних інституцій, відповідні викликам часу суспільні та індивідуальні трансформації культури, свідомості, мислення, діяльності. Проблеми гуманітарного та екологічного характеру, спричинені воєнними діями на території нашої держави, вийшли із національного на рівень глобальних проблем людства. Основні положення Конституції України [3] про людину як найвищу соціальну цінність, про обов'язок держави із забезпечення екологічної безпеки та екологічної рівноваги, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та ін. набувають нового змісту.

Історично правова охорона природи почалася із заповідання особливо цінних та реліктових природних комплексів та екосистем. Відомий український вчений, доктор юридичних наук, професор, ветеран Другої світової війни і наш Вчитель В.Л. Мунтян, 100-річчю від дня народження якого присвячена ця науково-практична конференція, надавав важливого значення ідеологічним гарантіям правової охорони природи. Розглядаючи правові, психологічні, організаційні, морально-етичні, естетичні, освітянські, просвітницькі, виховні та ін. фактори формування екологічної культури людини і суспільства, Василь Лук'янович підкреслював необхідність комплексних підходів до дослідження проблем охорони природи [2, с. 30].

На сьогоднішній день правова охорона природи ґрунтується на нормах міжнародного та європейського екологічного права, приписах законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. та багатьох інших. Поряд із цим,

посилення правової охорони природних комплексів, екосистем та особливо цінних з екологічної точки зору природних об'єктів відбувається шляхом формування національної екологічної мережі України як важливого елемента Європейської мережі, виходячи з положень Закону України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 р. Удосконалюється правовий механізм підзаконного нормативно-правового регулювання природно-заповідних відносин, наприклад, у частині обчислення та компенсації екологічної шкоди нещодавно було прийнято нову постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 10 травня 2022 р. № 575.

Природне заповідання частини «чорнобильської зони» стало найдієвішим способом охорони та відтворення біорізноманіття радіоактивно забрудненої внаслідок Чорнобильської катастрофи частини території нашої держави, адже зазначений заповідник було створено у зоні відчуження Чорнобильської АЕС.

Серед наслідків воєнних дій ще на початку вторгнення країни-агресора на територію нашої держави стало нанесення значної шкоди всій природі в цілому, а зокрема – природно-заповідному фонду. Через захоплення частини української території та ядерних об'єктів – Чорнобильської АЕС (як згодом і Запорізької) – було завдано значної шкоди природним ресурсам Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Правовий режим цього заповідника забезпечує: міжнародний, національний та регіональний рівні правової охорони і відтворення біологічного різноманіття; проведення фундаментальних наукових досліджень і прогнозування подальших змін видового та популяційного стану тваринного і рослинного світу; розвиток еколого-правової культури суспільства і громадян у результаті організації та проведення заповідником інформаційно-просвітницької, рекреаційної, туристичної, освітянсько-виховної, пізнавальної діяльності тощо. На нашу думку, із внесенням відповідних змін і доповнень до законодавства розпочато формування нового правового механізму природного заповідання на радіаційно забруднених землях, а також нового напрямку еколого-правової культури – правової культури природного заповідання територій, де сталися надзвичайні екологічні ситуації [4, с. 62].

Створення в Україні Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника стало новацією правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони біологічного різноманіття шляхом природного заповідання. Зазначений біосферний заповідник знаходиться у межах території, яка продовжує залишатися екологічно та радіаційно небезпечною для життя, здоров'я та навколишнього природного середовища загалом. Виходячи з положень законів України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р., «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08 лютого 1995 р. та ін., правовий режим «чорнобильської зони» передбачав і досі передбачає низку обмежень до проживання людини та здійснення різних видів діяльності в її межах. Наразі навіть перебування у межах цієї території є вкрай небезпечним для життя і здоров'я людини. Водночас, територія заповідника з усіма наявними в її межах природними ресурсами та їх екосистемними зв'язками є важливою базою для проведення різних видів досліджень, зокрема фоновий (науковий) екологічний моніторинг, отримання та обробки інформації Автоматизованою системою контролю радіаційного стану, відтворення популяцій диких тварин та ін.

Як зазначають вчені, – фахівці у сфері природничих наук, – внаслідок військового нападу на Україну збройні сили країни-агресора взяли під контроль усі об'єкти ДСП ЧАЕС, що перебувають у Зоні відчуження, а також саму зону. Піднявши важкою технікою шар забрудненого ґрунту і пилу, пройшовши маршрутами, забороненими для пересування, російські загарбники спричинили погіршення радіаційної ситуації у зоні відчуження, що й було зафіксовано постами автоматизованої системи радіаційного контролю.

Підвищення радіаційного фону в Зоні Відчуження викликало широкий резонанс у світі та дискусію щодо його можливих причин. Крім того, більше місяця під окупацією знаходилась не тільки зона відчуження, а й прилеглі райони та селище Іванків, де знаходиться головний офіс Чорнобильського заповідника. Територія, де перебували російські окупанти, засмічена мінами та іншими вибухонебезпечними предметами, що надзвичайно ускладнює контроль за місцевістю та виконання функцій Заповідником як природоохоронною організацією [1, с. 22–23].

За таких умов доцільно, на наш погляд, ставити питання про необхідність розробки науково обґрунтованої концепції відтворення природних ресурсів Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника вже зараз, а також комплексне забезпечення виконання ним своїх завдань після нашої Перемоги у війні – у післявоєнний період. Формуванню правових та інших гарантій охорони й відтворення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, розміщених у Чорнобильській зоні, слід приділити окрему увагу, адже попередні ідеї науковців зі створення транскордонного біосферного заповідника наразі не можуть бути реалізовані. Крізь призму здійснення постійного комплексного фонового моніторингу необхідно забезпечувати спостереження і оцінку ризиків з метою формування прогнозів стосовно відновлення ресурсів та екосистем заповідника по завершенні воєнних дій.

Таким чином, наукове і «людське» в правових поглядах професора В. Л. Мунтяна на екологічну культуру, екологічну свідомість і любов до природи [5, с. 46], у науковому спадку нашого Вчителя – це фундамент сучасної науки природоохоронного права (у складі екологічного). Формується образ нової реальності, в якій еколого-правова культура зорієнтована на правові й морально-етичні норми, в основі яких – відповіді на виклики війни.

Перелік використаних джерел:

1. Вуд М., Бересфорд Н., Барнет К., Барджес П., Мобс С. Підвищення рівня радіаційного фону в зоні відчуження в момент вторгнення військ Російської Федерації. *Чорнобильський науковий хаб: Науково-практичний журнал*. Вересень (43) 2022. С. 22–32. URL : <http://zapovidnyk.org.ua/hub/hub-3-2022-04.pdf>.
2. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР. Вид. друге, доповнене. К. : Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. 232 с.
3. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL : www.rada.gov.ua.
4. Позняк Е. В. Еколого-правова культура природного заповідання в Україні (на прикладі створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2019. Вип. 4 (111). С. 55–62.

5. Позняк Е. В. Наукове і «людське» в правових поглядах В. Л. Мунтяна на екологічну культуру, екологічну свідомість і любов до природи. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України* : Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2017 р., м. Київ). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці : Кондратьєв А.В., 2017. С. 46–52.

СЛЕПЧЕНКО А. А.

кандидат юридичних наук, доцент

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА СКЛАДОВА
ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ ОСВІТИ:
РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

З 2014 року в українському суспільстві спостерігається зростання уваги до національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Цей напрям виховання набув нового значення та розглядається нині як один з головних чинників національної безпеки та єдності. У 2015-2019 рр. було прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері [1], що дає підстави стверджувати, що національно-патріотичне виховання формується як особливий напрямок у системі освіти та виховання в Україні.

Загальні законодавчі засади виховної діяльності у системі освіти в Україні закріплює Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року [2]. Зокрема, засадами державної освітньої політики та принципами освітньої діяльності є:

- єдність навчання, виховання та розвитку;
- виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій;
- формування екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля (ст.6).

До обов'язків педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників Законом України «Про освіту» віднесено утверджен-

ня поваги до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, а також виховання дбайливого ставлення до історико-культурного надбання України та навколишнього природного середовища (ст. 54).

В еколого-правовій науці існує думка, що екологічне, в тому числі, еколого-правове, та національно-патріотичне виховання – це пов'язані та споріднені за своїм змістом та спрямованістю явища [1]. Крім правового та екологічного виховання, національно-патріотичне виховання тісно пов'язане з морально-етичним, трудовим, естетичним та іншими формами виховання.

Метою патріотичного виховання є культивування таких рис української ментальності як, зокрема, працелюбність, свобода, справедливість, доброта, бережне ставлення та любов до природи. Особливостями патріотизму українського суспільства визнано не тільки високу гуманістичну спрямованість української патріотичної ідеї, віротерпимість, соборність, колективізм у вирішенні громадських завдань, а й особлива любов до рідної природи [3, с.16]. Саме ціннісне ставлення до природи рідного краю, до Батьківщини, як і любов до батьків, відчуття гордості за свій рід, народ, є емоційно-ціннісними показниками патріотичного виховання. В той же час, зазначені показники тісно пов'язані з соціально-психологічними аспектами еколого-правового механізму: еколого-правовою культурою, еколого-правовим мисленням, еколого-правовою свідомістю, і мають розглядатися та формуватися як невід'ємні елементи один одного.

У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, суспільство усвідомило потребу посилення правових засад національно-патріотичного виховання дітей та молоді з метою формування нового громадянина, який діятиме на основі загальноновизнаних у світі цінностей. Виховання громадянина-патріота, який здатен розбудовувати та захищати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку сприятиме єднанню українського народу, утвердження патріотичних ідей, миру й злагоди в суспільстві. Отже, проблема формування в Українській молоді почуття патріотизму та активної громадянської позиції щодо захисту Вітчизни та її навколишнього природного середовища набула наразі ще більшої актуальності.

Відповідно, наказом Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527 було затверджено нову «Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (далі – Концепція) [4], у якій передбачено низку заходів, в тому числі і у нормативно-правовій сфері, щодо посилення національно-патріотичного виховання на усіх рівнях освітньої системи. Одним із важливих положень зазначеної Концепції є визнання екологічного виховання одним із найбільш актуальних, стрижневих, основоположних складових національно-патріотичного виховання, яке має відповідати як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладати підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, що спиратиметься, в тому числі, на ідеї відповідальності за природу як за національне багатство.

Відповідно до Концепції мета національно-патріотичного виховання реалізується через низку виховних завдань, одним з яких є виховання екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, почуття відповідальності за неї як за національне багатство, основи життя на землі, відповідальне ставлення до природи. Серед національних та європейських цінностей, на основі яких має діяти патріот України передбачено, серед іншого, готовність до природоохоронної діяльності (Р.1).

Національно-патріотичне виховання повинно спиратися на такий загальнопедагогічний принцип виховання як природовідповідність, та, водночас на притаманний йому принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі та природи (Р.2).

Одним із очікуваних результатів впровадження системи національно-патріотичного виховання має стати, зокрема, забезпечення у молодого покоління поваги до національних, історичних, культурних і духовних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, турботи про спільне благо, природу (Р.5). Концепцією передбачено запровадження індикаторів ефективності національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Щодо екологічного виховання таким індикатором має стати зростання рівня екологічної культури, збільшення кількості учасників екологічних акцій, природоохоронних заходів (Р.6). «Заходами щодо реалізації концепції національно-патріотичного ви-

ховання в системі освіти України до 2025 року» передбачено прийняття Закону України «Про національно-патріотичне виховання» у 2022 році.

Як випливає із змісту, мети та засобів національно-патріотичного виховання, закріплених Концепцією, вони тісно взаємопов'язані з предметною сферою екологічного права. Головним чином це стосується конституційних засад екологічного права, переліку та порядку реалізації та здійснення екологічних прав та обов'язків громадян в Україні, правових засад використання природних ресурсів, охорони довкілля, правових засад забезпечення екологічної, в тому числі ядерної та радіаційної безпеки. Формування національно-патріотичної ідентичності громадянина неможливе без формування відповідного рівня еколого-правової свідомості, культури та мислення. В свою чергу еколого-правова освіта також має включати в себе національно-патріотичну складову, а саме посилювати емоційно-ціннісну частину освітньо-виховного процесу, формувати у молоді почуття любові до рідної природи, відповідальності за стан навколишнього природного середовища, бажання та готовність здійснювати природоохоронні заходи, використовувати одержані знання в усіх сферах юридичної діяльності тощо. Таким чином, на наш погляд, викладання дисциплін еколого-правового циклу, курсів та спецкурсів, є не тільки гарантією підвищення еколого-правової культури студентської молоді, а й одним із засобів національно-патріотичного виховання у нашій державі.

Перелік використаних джерел:

1. Слепченко А. А. Національно-патріотичне виховання як елемент екологічної освіти: правові аспекти. *Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр* (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг.ред. проф. М.І. Іншина, за редакцією проф. В.В. Носіка, доц. Т.Г. Ковальчук, ас. М.Б. Мельник. Київ : Освіта України, 2021. С. 293-295.
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

3. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис.. канд. пед. наук: 13.00.07. Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця : 2015. 290 с.
4. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: наказ Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0527729-22>.

СОКОЛОВА А. К.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
докторка юридичних наук,
доцентка кафедри екологічного права,*

МАЛОХЛІБ О. С.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри екологічного права*

ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Право на безпечне для життя та здоров'я довкілля є фундаментальним правом людини і громадянина. Уперше право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє проводити гідне й процвітаюче життя було закріплено у Стокгольмській декларації з навколишнього середовища (1972 р.). Крім того, право громадян на здорове і плідне життя в гармонії з природою

закріплене також у Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.).

Конституція України у ст. 50 передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Даному праву кореспондує обов'язок держави, який закріплений у ст. 16 Конституції України – забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу.

Важливого значення за умов воєнного стану набуває питання здійснення і захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Через військову агресію, внаслідок якої завдається значних ушкоджень інфраструктурним об'єктам, а особливо екологічно небезпечним промисловим підприємствам на території нашої держави, порушено екологічну рівновагу, що в свою чергу призводить до небезпечних змін стану довкілля, а також спричиняє шкоду й порушує право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Бойові дії, застосування хімічної зброї призводять до цілого ряду небезпечних впливів на атмосферне повітря, ґрунти й ландшафти, підземні й поверхневі води, рослинний й тваринний світ тощо [3]. Так, наприклад, через війну вже постраждали 3 млн га лісів в Україні, знищуються середовища існування рідкісних рослин і тварин (20 % природоохоронних територій уражені війною, 8 заповідників і 10 національних парків залишаються під окупацією, три основні міграційні шляхи птахів проходять над зоною бойових дій) [7]. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України російська агресія вже завдала збитків довкіллю на понад 36 млрд євро [9]. Внаслідок вторгнення природна спадщина зазнає непоправної шкоди, наслідки якої будуть відчуватись ще довгий час. Окрім того, внаслідок обстрілів реакторного блоку й захоплення Запорізької АЕС високою залишається загроза радіаційній безпеці не тільки України, а і всього світу.

У першу чергу це порушення низки фундаментальних норм й принципів міжнародного права. І зокрема, це порушення Статуту

ООН [8], а також ч. 3 ст. 35 Протоколу Женевської конвенції [2], якою заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної й серйозної шкоди природному середовищу.

В контексті вищезазначеного надзвичайної актуальності набуває питання відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, у вигляді компенсації збитків у повному обсязі. Наша країна до цього не мала методик розрахунку шкоди, завданої довкіллю внаслідок воєнних дій. Деякі кроки у цьому напрямку вже зроблені. Наразі прийняті такі методики оцінки збитків довкіллю: Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану [5]; Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації [6] та ін. Доречно зазначити, що при зборі, фіксації й аналізі доказів заподіяння шкоди довкіллю виникають певні труднощі, пов'язані з: інтенсивністю й широкомасштабністю бойових дій, тимчасовою окупацією частини території, знищенням моніторингових спостережних пунктів, а також відсутністю достатньої кількості спеціалістів.

Важливим є те, що зараз громадяни також долучені до фіксації екологічних злочинів за допомогою додатку ЕкоЗагроза – офіційного ресурсу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, який являє собою стандартизовану форму для автоматичного збору й фіксації інформації про екологічні загрози в режимі реального часу з географічною прив'язкою до місцевості. За його допомогою вже отримано понад 2100 повідомлень про завдану шкоду довкіллю внаслідок війни [10].

Резюмуючи вищевикладене, слід зазначити, що нагальним в даному контексті є питання створення міжнародно-визнаних підходів до оцінки екологічної шкоди внаслідок воєнних дій. Необхідною є також міжнародна підтримка у фіксації злочинів проти довкілля, при розмінуванні земель, відновленні лісів й природоохоронних територій, а також надання відповідного обладнання для моніторингу стану навколишнього середовища. Доречно зазначити, що 5–7 жовтня 2022 р. відбулася IX Конференція міністрів «Навколишнє середовище для Європи» (м. Нікосія, Кіпр), на якій було прийнято важливий документ – Декларацію міністрів, яка спрямована на під-

тримку України і полягає у наданні допомоги для сталого розвитку нашої держави під час подолання наслідків війни [4]. Адже, чисте й безпечне довкілля, а також подальший рух європейським «зеленим курсом» є стратегічними цілями післявоєнної відбудови України.

Перелік використаних джерел:

1. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 25-31 серпня 2022 р. URL : <https://mepr.gov.ua/news/39684.html>
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I від 08.06.1977 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Малохліб О. С. Міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки в умовах збройних конфліктів. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 вересня 2022 р.).
4. Міністри та голови делегацій країн-учасниць конференції ООН «Довкілля для Європи» підписали історичний документ для України. URL : <https://mepr.gov.ua/news/39974.html>
5. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>
6. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.10.2022 р. № 414. URL: <https://mepr.gov.ua/documents/3820.html>
7. Руслан Стрілець: Смарагдовий шлях України стане візитівкою нашого природно-заповідного фонду після перемоги. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39972.html>
8. Статут Організації Об'єднаних Націй, підписаний 26.06.1945 р. в Сан-Франциско на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй та набув чинності 24.10.1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

9. Україна ініціюватиме створення глобальної платформи для розробки міжнародних методик оцінки збитків довкіллю від військових дій. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39937.html>
10. Українці активно долучаються до фіксації воєнних злочинів. URL: <https://eco.gov.ua/news/ukrayinci-aktivno-doluchayutsya-do-fiksaciyi-voyennih-zlochiv-i-vzhe-nadislali-ponad-2100-povidomlen-pro-shkodu-dovkillyu-cherez-dodatok-ekozagroza>

СУЄТНОВ Є. П.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИП РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Одним із фундаментальних принципів екологічного права в цілому і права природокористування зокрема є раціональне природокористування, сутність якого полягає в розумному використанні суспільством природних багатств.

У процесі історичного розвитку принцип раціонального природокористування наповнювався різним змістом, починаючи від суто економічного, обумовленого споживацьким ставленням до природи та пов'язаного з ощадливістю та невиснажливістю у використанні природних ресурсів, до екологічного, заснованого на дотриманні під час природокористування еколого-правових приписів.

Вагомий внесок у дослідження раціонального природокористування саме з екологічної точки зору зробив доктор юридичних наук, професор, фахівець у сфері правової охорони природи, колгоспного, аграрного, земельного, природоресурсного та екологічного права В. Л. Мунтян, який у 1973 році видав монографію «Правові проблеми раціонального природокористування», а в 1975 році на її

основі захистив докторську дисертацію, де запропонував юридичну конструкцію поняття раціонального природокористування, що, на його думку, розкривається через такі складові, як комплексне природокористування, ефективне природокористування та врахування чинника природного середовища [6, с. 7].

Слід зауважити, що певні аспекти принципу раціонального природокористування висвітлюються у численних працях представників вітчизняної еколого-правової доктрини, серед яких В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, М. А. Дейнега, І. І. Каракаш, Н. Р. Кобецька, М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, Н. І. Нестерова, Л. Л. Чаусова, Ю. С. Шемшученко та ін. І хоча погляди на цей принцип і його взаємодію з традиційними принципами екологічного права є певною мірою усталеними і майже не викликають суперечностей, набагато дискусійним є питання співвідношення зазначеного принципу з новими принципами екологічного права, до яких належить екосистемний підхід.

Центральною категорією екосистемного підходу є екосистема – динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле, у той час як сам екосистемний підхід являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливій основі.

За словами Н. Р. Малишевої, принцип екосистемного підходу до природи як до цілісного організму, незаподіяння в процесі використання одного природного ресурсу шкоди іншим має основоположне значення як для права природокористування, так і для екологічного права в цілому. Поява вказаного принципу в праві пов'язана з усвідомленням взаємозв'язку природних процесів і явищ, їх впливу на загальний стан екосистем. Раніше в законодавстві домінував природоресурсний принцип диференційованого регулювання земельних, водних, лісових, гірничих, атмосфероохоронних та інших відносин, тоді як останнє десятиліття у праві природокористування позначене поєднанням традиційного диференційованого підходу до регулювання природокористування з інтегрованим, комплексним підходом до нього [4, с. 126–127].

Подібні погляди простежуються й у І. І. Каракаша, на переконання якого екосистемний підхід належить до найбільш важли-

вих принципів природокористування та об'єктивно визначається взаємопов'язаністю природних процесів і взаємозумовленістю явищ, що виникають у природному середовищі. Його зміст складають правові вимоги про попередження та запобігання заподіяння шкоди в процесі використання одних природних ресурсів іншим природним об'єктам і навколишньому природному середовищу [3, с. 150–151].

Як один з основоположних принципів використання природних ресурсів на сучасному етапі характеризує цей принцип М. А. Дейнега, яка стверджує, що його нормативний зміст полягає в тому, що при прийнятті будь-яких рішень щодо використання природних ресурсів слід керуватися вимогами, заснованими на попередженні та недопущенні заподіяння шкоди іншим природним ресурсам і навколишньому природному середовищу загалом [1, с. 134].

Самостійність принципу екосистемного підходу підкреслює Е. В. Позняк, вживаючи для його позначення словосполучення «принцип екосистемності», де під останньою розуміє об'єктивну умову існування всіх природних об'єктів, їх взаємозв'язку між собою в рамках природних та природно-антропогенних систем. Вона зазначає, що поряд із традиційними принципами в екологічному праві, такими як раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, є й більш нові, до яких можна віднести й принцип екосистемності [8, с. 39, 40].

З аналізу наведених поглядів випливає, що принцип екосистемного підходу визнається самостійним принципом екологічного права, зміст якого полягає в урахуванні взаємозв'язків у природі та незаподіянні у процесі використання одного природного ресурсу шкоди іншим ресурсам та навколишньому природному середовищу. Проте, як указувалось вище, питання співвідношення цього принципу з принципом раціонального природокористування є вкрай дискусійним, тим більше, що самі ж науковці висловлюють протилежні думки.

Приміром, Н. Р. Малишева, визначаючи екосистемний підхід самостійним принципом екологічного права, який послідовно впроваджується в ньому, насамперед у процесі регулювання природокористування, у той же час вважає екосистемний підхід однією з ознак раціонального природокористування нарівні з такими ознаками, як цільовий характер, сталість і комплексність. Вона наголо-

шує, що раціональності природокористування неможливо досягти без екосистемного підходу до природи як до цілісного організму, де всі природні процеси та явища взаємопов'язані і кожний з них чинить вплив на загальний стан екосистем. Тому, константами у раціональному природокористуванні є спрямованість на забезпечення сталого, економічно-екологічно-соціально збалансованого розвитку, його здійснення з дотриманням екосистемного підходу, за можливості – комплексно, відповідно до цільового призначення [5, с. 628, 662].

Дещо схожу позицію висловлює і Н. І. Нестерова, яка дослідила принцип раціонального використання природних ресурсів в екологічному праві України. За її словами, екосистемний підхід може розглядатись і як самостійний принцип екологічного права, і як характеристика принципу раціонального використання природних ресурсів. На переконання вченої, відповідь на це питання можна отримати лише після ґрунтовного та комплексного наукового дослідження екосистемного підходу в аспекті правового регулювання екологічних відносин, а тому вона припускає, що екосистемний підхід є основою принципу раціонального використання природних ресурсів [7, с. 89, 90, 91–92]. При цьому, на відміну від Н. Р. Малишевої, яка тлумачить екосистемний підхід, сталість і комплексність окремими ознаками раціонального природокористування, ця дослідниця ототожнює екосистемний підхід із комплексним і сталим використанням природних ресурсів, указуючи, що сталість і комплексність використання природних ресурсів є основою розуміння принципу їх раціонального використання.

Певну неузгодженість у співвідношенні принципів екосистемного підходу та раціонального природокористування можна побачити у Г. В. Анісімової, яка окремо розглядає зазначені принципи, однак, для характеристики останнього наводить ознаки принципу екосистемного підходу щодо незаподіяння шкоди довкіллю, життю та здоров'ю людини, та стверджує, що в основі принципу раціонального використання природних ресурсів лежить об'єктивний чинник – взаємозв'язок усіх природних об'єктів, що утворюють у сукупності екологічну систему [2, с. 26]. Так само неоднозначну позицію висловлює Е. В. Позняк, яка, з одного боку, вважає принцип екосистемності самостійним принципом екологічного права, а

з іншого – указує, що переважну більшість принципів екологічного права можна вважати елементами принципу екосистемності [8, с. 40].

Таким чином, у сучасній еколого-правовій доктрині немає чіткої відповіді на питання про співвідношення принципу раціонального природокористування та принципу екосистемного підходу, адже вчені, вважаючи ці принципи самостійними принципами екологічного права, одночасно наголошують на можливості розуміння екосистемного підходу однією з ознак раціонального природокористування. Такі різні погляди на досліджувані явища обумовлені новизною та неоднозначністю принципу екосистемного підходу, який, безперечно, має стати предметом подальших наукових пошуків, що неодмінно вплине на необхідність наукового переосмислення принципу раціонального природокористування.

Перелік використаних джерел:

1. Дейнега М. А. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів: правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 131–135.
2. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2019. 552 с.
3. Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І. І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.
4. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.
5. Малишева Н. Р. Принципи екологічного права. Раціональне природокористування. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. С. 626–630 ; С. 659–662.
6. Мунтян В. Л. Правовые проблемы рационального природо-пользования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1975. 20 с.
7. Нестерова Н. І. Принцип раціонального використання природних ресурсів в екологічному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 203 с.

8. Позняк Е. Принцип екосистемності в екологічному праві: поняття та зміст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 4. С. 39–42.

ШУЛЬГА М. В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри земельного та аграрного права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
НАПрН України*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ НА ЗЕМЛЯХ ДЕРЖАВНОЇ, КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Згідно із Законом України № 1657-ІХ від 15 липня 2021 р. [2] Земельний кодекс України доповнено статтею 1241, якою передбачений порядок встановлення земельних сервітутів на землях державної, комунальної власності. Названу статтю законодавець включив до глави 19 Земельного кодексу України, що має назву «Набуття права на землю громадянами та юридичними особами» [1].

Водночас зазначимо, що загальні положення, які регулюють сервітутне землекористування, зосереджені у главі 16 Земельного кодексу України. Це означає, з одного боку, що приписи ст. 1241 по відношенню до положень гл. 16 Земельного кодексу України є спеціальними, а з іншого – набуття права сервітутного користування землями державної, комунальної власності характеризується певними особливостями.

Ініціатором встановлення земельного сервітуту на землях публічної власності виступає заінтересована особа. Право вимагати встановлення земельного сервітуту мають не тільки власник або

користувач земельної ділянки. Найчастіше таке право осіб визначено спеціальним законом. Так, відповідно до ч. 6 ст. 10 Закону України «Про телекомунікації» (втратив чинність з 01.01.2022 р.) особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій, мають право вимагати від власників земельних ділянок або землекористувачів встановлення сервітутів до категорій земель, визначених Земельних кодексом, для прокладання під землею телекомунікаційних мереж та/або усунення їх пошкоджень [3].

До заінтересованих в обмеженому платному або безоплатному користуванні земельною ділянкою (ділянками) слід відносити і осіб, які мають набувати земельні ділянки для потреб нафтогазової галузі. Так, ст. 18 Закону України «Про нафту і газ» встановлено, що земельні ділянки усіх форм власності і категорій надаються власникам спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами для будівництва, розміщення і експлуатації об'єктів нафтогазовидобування та облаштування родовища шляхом земельних сервітутів без зміни цільового призначення цих земельних ділянок [4]. Виключення складають землі природно-заповідного фонду, оздоровчого призначення, рекреаційного призначення, історико-культурного призначення та водного фонду. При цьому законом передбачено, що фінансування робіт із землеустрою та державна реєстрація сервітуту здійснюється за рахунок коштів осіб, на користь яких встановлюється сервітут. Власник спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами може виступати замовником робіт із землеустрою для встановлення сервітутів у межах визначеної спеціальним дозволом ділянки надр.

Як бачимо, в наведених випадках сервітут може належати не власникові (володільцеві) сусідньої земельної ділянки, а іншій конкретно визначеній законом особі (особистий сервітут).

Згідно зі ст. 1241 Земельного кодексу України, особа, заінтересована у встановленні земельного сервітуту на землях державної, комунальної власності, з урахуванням усіх фактичних обставин до відповідного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, що здійснює розпорядження конкретною земельною ділянкою, або до землекористувача.

Процедурою встановлення земельних сервітутів на землях публічної власності передбачено, що земельний сервітут може бути

встановлений на сформованій земельній ділянці, яка не передана в користування або перебуває в користуванні, а також у разі необхідності на землях, не сформованих у земельні ділянки.

В останньому випадку орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування протягом одного місяця з дня отримання клопотання приймає рішення про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки.

Взагалі ж однією з важливих особливостей порядку встановлення земельних сервітутів на землях державної, комунальної власності є чітке закріплення строків, в межах яких мають здійснюватися певні процедурні дії. Такий підхід законодавця свідчить, з одного боку, про розширення гарантій прав осіб, заінтересованих у встановленні земельних сервітутів, а з іншого – про підвищення відповідальності уповноважених органів, що здійснюють розпорядження земельними ділянками публічної власності.

Особливість встановлення земельних сервітутів на землях публічної власності полягає ще і в тому, що в разі необхідності встановлення земельного сервітуту на цих землях, не сформованих у земельну ділянку, закон допускає формування земельної ділянки в межах території, на яку буде поширюватися право земельного сервітуту (ч. 3 ст. 100 Земельного кодексу України). В цьому випадку положення про те, що земельний сервітут здійснюється способом, найменш обтяжливим для власника земельної ділянки, щодо якої він встановлений, не застосовується (ч. 5 ст. 98 Земельного кодексу України). Це означає, що тут земельний сервітут може здійснюватися в будь-який спосіб.

Насамкінець звернемо увагу на те, що у разі відмови уповноваженого органу у прийнятті рішення про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та/або укладення договору про встановлення земельного сервітуту, такий земельний сервітут встановлюється за рішенням суду за позовом особи, заінтересованої у встановленні земельного сервітуту. Така правова конструкція забезпечує інтереси особи, яка заінтересована у встановленні земельного сервітуту на землях державної, комунальної власності.

Перелік використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Кодекс України; Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури приєднання до електричних мереж: Закон України від 15.07.2021 № 1657-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1657-20#Text>
3. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>
4. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 № 2665-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text>

ФЕДЧИШИН Д. В.

*Запорізький національний університет,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник*

СПЕЦІАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ: ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Сьогодні розвиток галузі рибного господарства потребує не лише реформування вітчизняного законодавства в цій сфері, а й забезпечення єдності судової практики. Зокрема, постає необхідність проведення досліджень, спрямованих на з'ясування співвідношення норм актів земельного законодавства з актами інших галузей, наприклад, водного чи законодавства про тваринний світ, з метою розмежування сфер їх застосування, що дозволить визначити особливості використання водних біоресурсів як об'єктів відповідних правовідносин.

Дискусійним та неоднозначним на сьогодні є питання щодо використання водних біоресурсів в межах режиму рибогосподарської експлуатації водного об'єкта з отриманням дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів. Так, відповідно до Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» режим рибогосподарської експлуатації водно-

го об'єкта – встановлена на відповідний термін сукупність вимог, умов та заходів щодо обсягів робіт з відтворення водних біоресурсів за їх віковими та видовими характеристиками, строків лову, типів і кількості знарядь та засобів лову, обсягів вилучення, регламентації любительського і спортивного рибальства, ощадливого використання водних біоресурсів рибогосподарського водного об'єкта (його частини). При цьому сам по собі режим не дає можливості здійснювати безпосередній вилов водних біоресурсів. Відповідно до ст. ст. 25, 27 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» використання водних біоресурсів, які перебувають у стані природної волі, здійснюється в порядку загального і спеціального використання.

Спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється шляхом їх вилучення з природного середовища (крім любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування в межах та обсягах безоплатного вилову) і включає, зокрема, промислове рибальство.

Промислове рибальство, яке є видом спеціального використання водних біоресурсів за діючим законодавством України здійснюється на підставі відповідного Дозволу. Згідно зі статтею 24 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) видається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, крім видів водних біоресурсів, занесених до Червоної книги України. Порядок видачі документів дозвільного характеру або відмови в їх видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання документів дозвільного характеру в галузі рибного господарства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 року № 801.

Отже, режим рибогосподарської експлуатації водного об'єкта та дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів дають можливість відповідним суб'єктам здійснювати свою діяльність в межах відповідних водойм. При цьому, чинним законодавством не передбачається обов'язку для таких суб'єктів мати відповідні правовстановлюючі документи на водні об'єкти. Зазначене, крім того, підтверджене практикою Верховного суду:

– рішенням Верховного Суду у справі № 806/449/15 від 23.11.2018 р. Верховним судом встановлено, що: «положення Інструкції № 4 не містять обов'язкової умови про необхідність мати правостановлюючі документи на право користування водним об'єктом та земельною ділянкою для отримання погодження Режиму Управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства. Крім того, суд виходить з того, що при отриманні Режиму рибогосподарської експлуатації водного об'єкта користувачам надаються у користування лише водні біоресурси, а не водний об'єкт чи земля під водою. При цьому суд виходив з того, що діюче законодавство у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів не містить норми, які б зобов'язували користувача водних біоресурсів, який здійснює рибальство мати правостановлюючі документи на рибогосподарський водний об'єкт для здійснення спеціального використання водних біоресурсів».

– висновком Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/5640/18 від 23.06.2020 р.: «отримання Режиму відповідно до вимог чинного законодавства не ставиться в залежність від отримання правостановлюючих документів на використання відповідачем водного об'єкту і земельної ділянки під ним».

В той же час, існує інше рішення Верховного суду, яке суперечить вищезазначеним висновкам, що негативно впливає на законну діяльність суб'єктів рибного господарства. Мова йде про постанову Верховного суду від 21.03.2019 р. у справі № 923/213/18. У цій справі судом на підставі аналізу положень чинного законодавства суд прийшов до висновку, що: «законодавець розрізнив користування рибогосподарськими водними об'єктами (їх частинами), землями водного фонду та використання водних біоресурсів, як окремими об'єктами користування.

Проте, вищевказані норми не передбачають можливості використання водних біоресурсів без обов'язкового отримання в установленому Земельним кодексом України порядку в користування на умовах оренди рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), в тому числі і земель водного фонду (зокрема і під цими об'єктами), де здійснюється використання цих водних біоресурсів.

Таке використання водних біоресурсів є нерозривно пов'язаним з використанням зазначених рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), в т.ч. і земель водного фонду (зокрема і під цими об'єктами)».

Тобто суд нібито зазначивши про відмінність «користування рибогосподарськими водними об'єктами (їх частинами), землями водного фонду та використання водних біоресурсів», водночас наголошує на обов'язковій необхідності отримання суб'єктом спеціального використання водних біоресурсів права користування водним об'єктом.

Зазначене твердження видається, як мінімум, суперечливим. Адже, по-перше, чинним законодавством, а саме статтею 51 Водного кодексу України передбачено «У користування на умовах оренди для рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, лікувальних, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт можуть надаватися водосховища (крім водосховищ комплексного призначення), ставки, озера та замкнені природні водойми». Тобто для суб'єкта рибного господарства взагалі встановлена законодавча заборона отримання права користування на водосховища комплексного призначення. А саме на таких водоймах більшою мірою і встановлюються режими рибогосподарської експлуатації та надаються дозволи на спеціальне використання водних біоресурсів шляхом промислового рибальства.

По-друге, згідно з положеннями Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) є єдиним (уніфікованим) для всіх рибогосподарських водних об'єктів (їх частин). До останніх чинним законодавством віднесено: внутрішні рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), внутрішні морські води, територіальне море, виключну (морську) економічну зону та континентальний шельф (п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. № 992 «Про затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України»). Тобто для здійснення промис-

лового рибальства як в межах звичайних водосховищ, водосховищ комплексного призначення, так і в межах Чорного та Азовського морів законодавством передбачено отримання єдиного дозволу з наданням єдиного переліку документів. Проте за логікою суду, якщо потрібно мати правостановлюючий документ для спеціального використання водних біоресурсів на звичайному водосховищі, то в такому випадку відповідним користувачам водних біоресурсів, що здійснюють промислове рибальство, необхідно було б мати правостановлюючі документи на Чорне чи Азовське море. Зазначена ситуація є нелогічною та не відповідає чинному законодавству.

Усе вищенаведене свідчить про непослідовність судової практики, наслідком чого є негативний вплив на діяльність суб'єктів рибного господарства з боку державних органів, органів місцевого самоврядування та органів прокуратури. Такий вплив проявляється у зверненнях до суду, накладеннях різноманітних стягнень або взагалі у притягненні відповідних суб'єктів до кримінальної відповідальності.

ПЕТЛЮК Ю. С.

*Хмельницький інститут ПрАТ «Вищий начальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент*

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ

Право власності на природні об'єкти та їх ресурси походить з основ суверенітету держави над ними в межах власної території, який знайшов відображення в резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Невід'ємний суверенітет над природними ресурсами» 1962 р., у Декларації Конференції ООН з проблем навколишнього

середовища (Стокгольм, 1972), у Декларації з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992). Важливо зауважити, що законодавцем не встановлено чіткого визначення поняття природних ресурсів, тому постає проблема у розумінні поняття.

Відносини власності на природні ресурси мають велику вагу, оскільки, як зазначає Г. В. Анісімова, становлять основу екологічних правовідносин. Інститут права власності на природні ресурси є, таким чином, одним із основних правових інститутів екологічного права, оскільки відносини власності є передумовою виникнення будь-яких інших правовідносин стосовно використання природних ресурсів [1, с. 93].

Право власності на природні ресурси, на думку цієї дослідниці, має низку специфічних особливостей, пов'язаних з їх екологічним змістом, однією з яких є те, що право власності не є всеосяжним, бо не всі природні ресурси за своїми властивостями можуть перебувати у власності, а лише ті з них, що є відносно стабільними та підлягають індивідуалізації. До них належать земля, надра, води, ліси, рослинний світ, тваринний світ, природно-заповідні об'єкти.

Інститут права власності є одним із основних правових інститутів екологічного права, оскільки відносини власності виступають передумовою виникнення будь-яких інших правовідносин стосовно використання природних ресурсів. Власність «становить економічну основу життя суспільства і виражається як відносини між людьми з приводу матеріальних та інших благ. Ці відносини складаються в сфері належності даних благ одним особам і відчуження їх у інших осіб. Належність чи привласнення матеріальних та інших благ складає сутність відносин власності» [2].

Як наголошує О. А. Вівчаренко, право власності на природні ресурси не є винятковим та всеосяжним, тому що не всі природні ресурси та комплекси можуть перебувати у власності, а лише ті, що є відносно стабільними, підлягають індивідуалізації, наприклад, земля, надра, води, ліси, тваринний і рослинний світ, природно-заповідний фонд. Однією зі спеціальних ознак є те, що природні ресурси є самостійними об'єктами права власності, хоча в природному стані вони взаємопов'язані, тобто у природному середовищі завжди компонується з іншими об'єктами. Яскравий приклад, що підтверджує цю думку, власники земельних ділянок мають право

використовувати наявні на їхніх земельних ділянках корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі на праві загального природокористування. У спеціальній літературі запропоновано розширення меж повноважень власника земельної ділянки відносно інших природних ресурсів [3, с. 114].

Право власності на земельну ділянку має розповсюджуватися на території, де є поклади корисних копалин, розташовані замкнуті природні водойми, джерела підземних прісних вод, масиви лісової та іншої рослинності, середовища перебування об'єктів тваринного світу тощо.

У чинному законодавстві склалася велика система правових норм, що регулюють відносини власності на природні ресурси. Поряд з цивільним правом, яке є визначальним у правовому регулюванні відносин власності, в сучасних умовах такі відносини опосередковуються також нормами інших галузей права. В цьому аспекті доречним буде погодитися з науковими дослідженнями М. М. Бринчука, який всі норми права, що регулюють відносини власності, розподіляє на декілька груп. До першої групи норм, за аналогією з автором, можна віднести конституційні, цивільні, земельні, природоресурсні та адміністративно-правові норми щодо підстав виникнення та припинення прав на майно. До другої – цивільні, земельні, природоресурсні та адміністративно-правові норми щодо визначення правомочностей власника [4, с. 17]. До третьої групи доцільним є віднесення екологічних, природоресурсних, земельних, цивільних, адміністративних та кримінальних норм щодо збереження та захисту відносин власності.

Усі правомочності, тобто право володіння, користування та розпорядження природними ресурсами «здійснюються власником особисто, незалежно від волі та бажання всіх інших осіб, і обмежується лише законом.

Прикладом тут може бути стаття 91 Земельного кодексу України, яка покладає на власників земельних ділянок відповідні обов'язки. Зокрема, вони зобов'язані: забезпечувати використання їх за цільовим призначенням; додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; своєчасно сплачувати земельний податок; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок і земле-

користувачів; підвищувати родючість ґрунтів і зберігати інші корисні властивості землі; своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; дотримуватися правил добросусідства й обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем [5, с. 129].

Якщо вести мову про загальну характеристику права власності, то можна стверджувати, що врегульовані правом відносини власності на природні ресурси є суттєвою умовою суспільного виробництва, володіння власністю – це обов'язкова властивість природи людини як соціальної істоти, і воно виступає в якості одного з невід'ємних і конституційно гарантованих природних прав людини.

Перелік використаних джерел:

1. Анісімова Г. В. Право власності на природні ресурси. Екологічне право : підручник / за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 93–113.
2. Право власності на природні ресурси. URL : https://pidru4niki.com/86236/ekologiya/pravo_vlasnosti_prirodni_resursi (дата звернення: 05.104.2022).
3. Вівчаренко О. А. Право власності на землю в Україні (актуальні проблеми). Івано-Франківськ : ЗАТ Надвірнянська друкарня, 1998. 165 с.
4. Бринчук М. М. О головном акте экологического законодательства. *Государство и право*. 2011. № 11. С. 11–22.
5. Комарницький В. М., Шевченко В. І., Єлькін С. В. Екологічне право : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури. 3-є вид., 2006. 224 с.

ТРОЦЬКА М. В.

*Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права, кандидат юридичних наук,
доцент,*

ЧЕРКАШИНА М. К.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ВИКОРИСТАННЯ ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ
СМУГ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА
ЗАГАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ**

Право загального використання природних ресурсів є однією із можливостей, яка передбачена на рівні чинного законодавства, що надається громадянам у процесі своєї життєдіяльності задовольняти власні життєво необхідні потреби без надмірного втручання в навколишнє природне середовище, здійснюючи мінімальний вплив на природні об'єкти.

При реалізації права загального природокористування поряд з іншими здійснюється принцип визначений в Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку [2], в якому передбачається, що турбота про людей займає центральне місце у зусиллях із забезпечення сталого розвитку. Вони мають право на здорове та плідне життя в гармонії з природою (принцип 1). Безумовно гармонія людини із природою підтримується в результаті обдуманого втручання людини в довкілля при використанні природних ресурсів та піклуванні про сталий розвиток.

Відповідно до п. г) ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5]: кожний громадянин України має право на: г) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів. Відповідно за ч. 2 ст. 38 цього Закону: законодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

Тобто, при реалізації такого права відбувається використання природних ресурсів для задоволення відповідних потреб з дотриманням визначених вимог з мінімальним негативним впливом на них при відсутності обмежень, які б не дозволили б реалізувати таку можливість за існування певних обставин.

У свою чергу, з'ясовуючи зміст права загального водокористування, звернімося до ч. 1 ст. 47 Водного кодексу України [1]: загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на прогулянкових суднах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів.

Право загального водокористування йде в унісон із визначенням права загального природокористування, що передбачається у положеннях закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

У свою чергу, для того, щоб це право було належно реалізовано необхідно мати доступ до узбережжя водних об'єктів на земельних ділянках прибережних захисних смуг, які мають відповідний правовий режим. Урахування комплексного аспекту при використанні природних ресурсів взагалі і, в даному випадку зокрема, має важливе значення в розумінні можливих наслідків в результаті втручання в їх функціонування, усвідомлення того, яким чином така діяльність може негативно впливати на кожен такий об'єкт та їх існування в цілому як складових навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст. 60 Земельного кодексу України «Прибережні захисні смуги» [3]: вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності встановлюються прибережні захисні смуги (ч. 1).

У межах прибережних захисних смуг забезпечується безперешкодний та безоплатний доступ громадян до узбережжя морів, морських заток, лиманів та островів у внутрішніх морських водах у межах пляжної зони, до берегів річок, водойм та островів для загального водокористування, крім земель охоронних зон, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон та зон особливого режиму використання земель, а також земельних ділянок, на яких розташовані:

- гідротехнічні, гідрометричні та лінійні споруди;
- об'єкти підвищеної небезпеки;
- пансіонати, об'єкти реабілітації, спорту, санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади, дитячі оздоровчі табори, що мають відповідні передбачені законом документи на споруди та провадження відповідної діяльності;
- об'єкти природно-заповідного фонду, об'єкти культурної спадщини.

Обмеження доступу громадян у будь-який спосіб (у тому числі шляхом влаштування огорож або інших конструкцій) до узбережжя водних об'єктів на земельних ділянках прибережних захисних смуг, що перебувають у користуванні громадян або юридичних осіб, а також справляння за нього плати є підставою для припинення права користування земельними ділянками прибережних захисних смуг за рішенням суду (ч. 4).

Отже, на законодавчому рівні передбачені умови при дотриманні яких можливо реалізувати право загального водокористування.

У свою чергу, аналізуючи судову практику у контексті окресленого питання, можна зазначити, що є певні справи, які розглядалися судами щодо визнання протиправними та скасування відповідних рішень в результаті яких було порушено право громадян на загальне водокористування [4], усунення перешкод у здійсненні права на загальне водокористування [6-8] (хоча суди відмовляли у задоволенні позовів у зв'язку з необґрунтованістю позовних вимог).

Тобто, при відсутності доступу до узбережжя водних об'єктів на земельних ділянках прибережних захисних смуг відповідно обмежується право громадян на загальне водокористування, яке не може бути належно реалізованим.

Перелік використаних джерел:

1. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text>.
2. Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
4. Постанова Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 11.11.2016р. у справі № 310/4071/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62770733>.
5. Про охорону навколишнього природного середовища від 25.06.1991р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
6. Рішення Берегівського районного суду Закарпатської області від 14.05.2020р. у справі № 297/807/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89439103>.
7. Рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 13.07.2020р. у справі № 495/9608/19. URL :
8. Рішення Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 04.02.2020 р. у справі № 133/2348/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87529538>.

ШЕВЧУК Л. М.

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук,*

ФЕЛОНЮК Д. Л.

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін*

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНО- ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Важливою віхою на шляху послідовного руху України у рамках євроінтеграційного вектору її розвитку стало ухвалення 23 червня 2022 року лідерами двадцяти семи країн-членів ЄС рішення про надання нашій державі статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Значення цієї історичної події складно переоцінити, адже, за твердженнями багатьох експертів, перспектива членства в ЄС є потужним поштовхом для подальшого реформування політичної, економічної, соціальної та гуманітарної сфер України. Зважаючи на це, на особливу увагу заслуговують і питання правового забезпечення вирішення екологічних проблем в Україні, які повинні бути узгоджені з європейською інституційною базою, адаптовані до норм і стандартів ЄС, а також стратегічно зорієнтовані на досягнення спільних для європейських країн і міжнародної спільноти цілей розвитку в екобезпечному середовищі.

Попри низку позитивних наслідків, які прогнозуються для України в контексті її нинішнього статусу та перспектив майбутнього членства в ЄС, перед країною досі стоїть низка завдань щодо оптимізації інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення національної екологічної політики в умовах євроінтеграції. Значною мірою ці завдання випливають із зобов'язань, взятих державою у зв'язку з підписанням 21.03.2014 політичної та 27.06.2014 економічної частин Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співто-

вариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1] (далі – Угода про асоціацію). Положеннями Угоди про асоціацію, наприклад, передбачено, що Сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку (ст. 360) [1], а саме співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у тому числі у сфері екологічного управління та аналогічних питань, зокрема освіти й навчальної підготовки, доступу до інформації з питань навколишнього середовища і процесу прийняття рішень (ст. 361) [1].

Орієнтир на оптимізацію інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення екологічної політики України в умовах євроінтеграції чітко прослідковується й у нормах Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року (далі – Стратегія) [2]. У вказаному акті серед основних інструментів реалізації державної екологічної політики називаються: 1) державне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке дасть змогу встановити науково обґрунтовані обмеження на використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища та впровадити інтегрований дозвіл щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища відповідно до Директиви 2010/75/ЄС про промислове забруднення (комплексне запобігання і контроль за забрудненнями); 2) технічне регулювання та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки, що дасть змогу впровадити науково обґрунтовані та безпечні для навколишнього природного середовища і здоров'я населення вимоги до процесів, товарів та послуг, які відповідатимуть європейським нормам/вимогам; 3) законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства Європейського Союзу, – спрямоване на досягнення національних пріоритетів та забезпечення його наближення до відповідних директив Європейського

Союзу впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна; 4) комплексний моніторинг стану навколишнього природного середовища і нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, які забезпечать перехід до системи запобігання правопорушенням і моніторингу стану довкілля, зменшення тиску на бізнес-середовище, широке залучення громадськості до природоохоронного контролю через побудову дієвої системи нагляду за дотриманням природоохоронного законодавства з урахуванням найкращих практик організації функціонування аналогічних інституцій у країнах – членах ЄС [2].

Разом з тим, як слушно зауважує О. Т. Гирич, євроінтеграційні прагнення України неодмінним чином мають бути підкріплені реальними кроками у напрямі поліпшення національної екологічної ситуації шляхом проведення ефективної державної політики у цій сфері з залученням відповідного європейського досвіду, запровадженням визнаних стандартів якості управління, створенням системи постійного моніторингу за станом екології в державі та ін. [3, с. 13].

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що дієвість та ефективність формування і здійснення національної екологічної політики відповідно до вимог та потреб сучасності в умовах євроінтеграції напряму залежить від оптимізації вітчизняної системи її інституційно-функціонального забезпечення. Остання, зокрема, повинна відбуватися з урахуванням тенденцій децентралізації в країні з метою більшого залучення місцевих органів влади до формування й реалізації екологічної політики, а також необхідності посилення інституційних зв'язків і взаємодії між органами державної влади загальної та спеціальної компетенції у сфері охорони навколишнього природного середовища. Уваги потребує також і робота в напрямку створення єдиного національного інформаційного середовища з питань охорони і збереження довкілля, подібного до сформованої «Спільної системи екологічної інформації» (Shared Environmental Information System, SEIS), як результату вирішення ЄС ідентичної проблеми, що поставала у минулому перед різними країнами світу, на міждержавному рівні. Також слід активізувати й діяльність недержавних структур щодо виконання завдань зі збе-

реження й охорони довкілля та посилити державно-приватне партнерство як форму взаємодії у цій сфері.

Перелік використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 10.10.2022).
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 10.10.2022).
3. Гирич О. Т. Екологічна політика у трансформації системи міжнародних відносин : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Миколаїв, 2017. 18 с.

ШУЛЬГА Т. М.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри фінансового права,
кандидат юридичних наук,*

ЧИРИК А. О.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри земельного та аграрного права,
кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЛАТНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Сучасний етап вітчизняної земельної реформи додає низку новел у правове регулювання земельних відносин. Одним із самостійних блоків правової регламентації, який зазнав певних змін, є

платне землекористування, що впливає із загального принципу платності спеціального використання природних ресурсів.

Плата за використання земельних ділянок, будучи одним із важливих засобів майнового характеру, з одного боку, спрямована на створення фінансового підґрунтя для виконання управлінських функцій державою у галузі земельних відносин та виступає юридичною формою реалізації нею права власності на землю, а з іншого – як складова економіко-правового механізму має стимулювати раціональне та ефективне використання, охорону і відновлення земель.

Чинний Податковий кодекс України, реалізуючи положення ст. 206 Земельного кодексу України [1], визначає плату за землю як обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку або орендної плати а земельні ділянки державної і комунальної власності. При цьому згідно з цим Кодексом орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності являє собою обов'язковий платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою (п.п. 14.1 ст. 136) [2].

Підкреслимо, що надання орендній платі за використання земель державної і комунальної власності режиму обов'язкового платежу в земельно-правовій літературі піддається справедливій критиці.

Дійсно, орендні відносини, що формуються на договірній основі між орендодавцем та орендарем, повинні ґрунтуватися саме на засадах юридичної рівності сторін.

Сфера застосування режиму оплатного використання земель згідно з чинним вітчизняним земельним законодавством сьогодні розширюється. Йдеться, наприклад, про сервітутне землекористування, яке унормоване приписами глави 16 Земельного кодексу України. У частині, не врегульованій нормами даної глави, земельні сервітутні відносини регулюються також положенням Цивільного кодексу України [6, ст. ст. 401–406].

Стаття 98 Земельного кодексу України визначає право земельного сервітуту як право власника або землекористувача чи іншої заінтересованої особи на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками).

В юридичній літературі підкреслюється, що у сучасному розумінні земельний сервітут є територіально («де саме...») і функціонально («для чого...») визначеним обтяженням однієї земельної ділянки

правом обмеженого використання її вигоди власником або користувачем іншої ділянки або конкретно визначеною особою [5, с. 57] Земельний сервітут, будучи речовим та невідчужуваним, водночас за загальним правилом виступає оплатним правом. При цьому слід розрізняти плату за встановлення земельного сервіту та плату за його здійснення. Остання за домовленістю сторін може бути передбачена договором додатково до плати за встановлення сервіту. Це випливає із змісту ч. 1 ст. 98 Земельного кодексу України.

Останнім часом до законодавства щодо плати за землю вносять зміни. Так, Законом України від 30 листопада 2021 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень» передбачено збільшення податкового навантаження, тобто запроваджено податковий мінімум на 1 гектар земель сільськогосподарського призначення [3]. На думку розробників відповідного законопроекту, таке нововведення має призвести до притоку у місцеві бюджети від 19 до 69 млрд. грн. та до детінізації використання 12 млн. га. сільськогосподарських земель.

Законом розширено базу оподаткування за рахунок запровадження оподаткування земельним податком земельних ділянок, право власності на які не оформлено, але вони фактично використовуються. Окрім того скасовані пільги з плати за землю за земельні ділянки, надані закладом науки, які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів (у разі цільового використання земельних ділянок).

З урахуванням сучасних реалій земельні відносини (в тому числі і щодо плати за землю) «відкориговані» воєнним станом. Так, законодавчі зміни, які відбулися у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, передбачають, що тимчасово, на період з 1 березня 2022 р. до 30 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності), за земельні ділянки (земельні частки (паї), що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації, та перебувають у власності або користуванні,

у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, а також за земельні ділянки, (земельні частки (паї), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди [4].

Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації, визначається Кабінетом Міністрів України.

Значимо, що за умов правового режиму воєнного стану розмір плати за оренду та суборенду землі, яка передається за договором про передачу права землекористування, зберігається і для нового орендаря та суборендаря.

Перелік використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Кодекс України; Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: Закон України від 30.11.2021 № 1914-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20?find=1&text=науки#w1_3
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/21200?find=1&text=земельні+частик#w1_1
5. Ріпенко А. І., Пащенко О. М. Земельне право України: навч. посібн. Київ : ВД «Дакор», 2016. 236 с.
6. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон. Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40–44, ст. 356.

БЕВЗ О. В.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
кафедра екологічного права
Навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мунтяна В. Л. по праву називають патріархом сучасної української освітньої і наукової школи правової охорони природи, який більше півстоліття розбудував юридичну громадськість ідеями, гіпотезами, передбаченнями, прогнозами, висновками, твердженнями з правових проблем охорони природи [1, с. 11-12], багато з яких і досі залишаються актуальними, а також знаходять розвиток у дослідженнях послідовників – науковців, які представляють різні еколого-правові наукові школи.

Зокрема, В. Л. Мунтяном фактично вперше було комплексно висвітлено проблематику співвідношення економічних та екологічних інтересів держави і суспільства, а також визначено правову природу раціонального природокористування як засобу збалансування зазначених інтересів [2]. В свою чергу, забезпечення балансу екологічної та економічної складових сталого розвитку та попередження можливих порушень екологічної безпеки під час здійснення діяльності із спеціального природокористування розглядається як основна мета дозвільної процедури у сфері спеціального природокористування [3, с. 18].

Не викликає сумнівів, що повномасштабна збройна агресія РФ і запровадження у зв'язку із цим в Україні воєнного стану впливає на всі сфери життя. Не є виключенням і дозвільна система у сфері екології.

По-перше, постановою Кабінету Міністрів України № 165 «Деякі питання реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб» в редакції від 28.02.2022 р. було зупинено строки

надання адміністративних послуг суб'єктами їх надання та видачу дозвільними органами документів дозвільного характеру на час воєнного стану в Україні. Такою редакцією постанови фактично на час дії воєнного стану унеможливилася на всій території України будь-яка господарська діяльність, для здійснення якої необхідно отримання документів дозвільного характеру. Постановою КМУ від 09.03.2022 р. № 233 були внесені зміни до пункту 1 постанови від 28.02.2022 р. № 165, де було уточнено, що зупиняється не видача, а строки видачі дозвільними органами документів дозвільного характеру (в подальшому, в редакції постанови КМУ № 480 від 19.04.2022 р., була змінена і назва постанови «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру»).

По-друге, п. 1 постанови КМУ «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» від 18.03.2022 р. № 314 встановлено, що «у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг). Виключення щодо декларативного принципу передбачено для здійснення видів господарської діяльності, вміщених у додатку 2 постанови «Перелік видів господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації в умовах воєнного стану». Коментуючи такі законодавчі положення, прем'єр-міністр України зазначив, що дозвільні документи залишаються буквально для декількох видів діяльності, при цьому підкреслив, що це не стосується тих, які мають відношення до безпеки країни [4].

Варто зауважити, що таких видів діяльності, для здійснення яких необхідно отримувати дозвільні документи у період воєнного стану, залишилося не так вже й мало. Так, в додатку 2 до постанови КМУ від 18.03.2022 р. № 314 міститься велика кількість дозволів, інших документів дозвільного характеру, ліцензій, що видаються саме у сфері використання природних ресурсів, охо-

рони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, зокрема: дозвіл на роботи з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючого випромінювання, висновок оцінки впливу на довкілля, спеціальний дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів, дозвіл на спеціальне водокористування, дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, спеціальний дозвіл на користування надрами тощо. Натомість на підставі декларації про провадження господарської діяльності відповідно до положень постанови передбачено здійснення викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами, провадження діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях, днопоглиблювальні роботи (крім експлуатаційного днопоглиблення), прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду тощо. При цьому не зовсім зрозуміло, чим обумовлений такий розподіл, якщо критерієм виступають питання безпеки, як було визначено, що, наприклад, діяльність, пов'язана із викидами в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами, тягне менше ризиків для безпеки, ніж спеціальне водокористування. Порядок подачі декларації визначено п. 2 постанови. Так, декларація може бути подана за вибором суб'єкта господарювання незалежно від задекларованого (зареєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця провадження господарської діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта: в електронній формі – через Портал Дія; у паперовій формі – через центр надання адміністративних послуг з подальшою передачею органам ліцензування, дозвільним органам та суб'єктам надання публічних (електронних публічних) послуг засобами Порталу Дія. Після внесення інформації до Порталу Дія декларація повертається заявнику. До введення в експлуатацію системи подання декларацій через Портал Дія суб'єкти господарювання подають декларації до Міністерства економіки, яке забезпечує їх передачу до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг.

Відповідно до п. 3 суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, у разі відсутності відповідних дозвільних документів (документи

дозвільного характеру, ліцензії та/або інші результати надання публічних послуг), невідкладно, але не пізніше трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності.

Строки дії діючих строкових ліцензій та документів дозвільного характеру автоматично продовжуються на період воєнного стану та три місяці з дня його припинення чи скасування (п. 5 постанови).

Наостанок слід зазначити, що під час дії в Україні правового режиму воєнного стану правове регулювання відносно дозвільної системи в сфері екології зазнало й інших змін (Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» від 15.03.2022 р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» від 28.07.2022 р., постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо користування надрами» від 26.07.2022 р. № 836). При запровадженні таких змін важливо уникнути надмірного «спрощення» умов введення бізнесу, яке в наших реаліях дуже часто проявляється в скасуванні передбачених раніше дозвільних документів, як це, зокрема, пропонується законопроектом №7689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)», яким хочуть скасувати 17 документів дозвільного характеру у рамках дерегуляції бізнесу, в тому числі у сфері використання та охорони рослинного і тваринного світу. Так це вже відбулося із внесенням змін до абз. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», відповідно до яких відновлювальні роботи з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій не підлягають оцінці впливу на довкілля. На сьогоднішній день довкілля в Україні надзвичайно страждає від збройної агресію рф. В той же час, необхідно уникнути додаткових загроз для навколишнього природного середовища, окремих при-

родних ресурсів та об'єктів під час відновлення України. А саме на це спрямована дозвоільна система в сфері екології.

Не викликає заперечень, що законодавством встановлюється пріоритети щодо вирішення питань оборони і відбудови. Але при цьому в будь-якому випадку повинні враховуватися вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, тобто необхідно зберігати той баланс інтересів суспільства, ідеї якого були закладені в роботах В. Л. Мунтяна.

Перелік використаних джерел:

1. Носік В. В. Наукові ідеї професора В. Л. Мунтяна з правових проблем взаємодії природи і суспільства у ХХІ сторіччі. Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі : В.В. Носік [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2017. С. 11-15.
2. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природо-користування. К.: Видавництво Київського університету, 1973. 181 с.
3. Євстігнєєв А. С. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в Україні. Автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Київ: 2019. 35 с.
4. Шмигаль пояснив скасування більшості дозволів для бізнесу та перехід на декларативний принцип. URL: https://24tv.ua/shmigal-ro yasniv-skasuvannya-bilshosti-dozvoliv-dlya-biznesu_n1911096 (дата звернення 30.10.2022 р.).

ГРИНЬКО С. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
доцент кафедри екологічного права*

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ НА ТЕРИТОРІЯХ, ЩО ЗАЗНАЛИ ВПЛИВУ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

Реалізація екологічних прав громадян України була б суттєво утрудненою без виконання державною конституційно-правового обов'язку із забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, а також без наявності системи нормативно-правових актів спрямованих на досягнення цієї мети, включаючи території, що зазнали впливу збройних конфліктів в Україні. У зазначеному контексті нагадаємо, що частиною національного законодавства України згідно Конституції України (ч.1 ст. 9) є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На сьогодні, територіями, які зазнали впливу збройного конфлікту можна вважати не тільки території територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 10 вересня 2022 року, перелік яких затверджений Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року № 75, або території розташування критичної інфраструктури населених пунктів, інших об'єктів та територій, що були атаковані російською федерацією як державо-терористом, а всю територію нашої держави. Варто відмітити, що з еколого-правової точки зору, враховуючи концепцію екологічного ризику, вплив збройного конфлікту, агресії російської федерації вже поширюється і за межі території держави Україна оскільки останній виявляється в штучному створенні техногенно-антропогенних загроз (наприклад, через екологічний, ядерний тероризм з боку держави агресора), у створенні високого ступеня ймовірності

заподіяння шкоди об'єктам підвищеної небезпеки нашої держави, що невідворотно може мати наслідком транскордонне забруднення навколишнього природного середовища, катастрофічне зниження його якості та, у випадку об'єктивації зазначеної загрози, буде справляти негативний вплив на життя та здоров'я не тільки громадян України, а й сусідніх держав, включаючи не тільки комбатантів, а й цивільне населення російської федерації як держави-терориста. Про це красномовно свідчать загрози ядерній та радіаційній безпеці не тільки нашої країни, які виникли в результаті дій агресора на Чорнобильській та Запорізьких АЕС, або, наприклад, загрози пов'язані з мінуванням російськими загарбниками Каховської ГЕС, про які заявив 20.10.2022 р. Президент України, пояснивши їх можливі наслідки [4].

У зазначеному контексті, норма-визначення, передбачена ч. 1 ст. 2 Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22 травня 2022 року № 2265-IX, згідно якої: «Російська Федерація є державою-терористом, однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах», на нашу думку, потребує доповнення після слів «гуманітарної катастрофи» словами «загроз екологічній безпеці та вчинення екоциду».

Відомо, що станом на 15 вересня 2021 р. правоохоронні органи відкрили 19 кримінальних проваджень за статтею «екоцид», серед яких 4 вже закрито, а за іншими триває досудове розслідування, а також про те, що Офіс генерального прокурора України розпочав кримінальне провадження за статтею «екоцид» через дії росії на Рівненській нафтобазі, Чорнобильській, Запорізькій атомних електростанціях, адже такі дії становлять загрозу ядерній безпеці [1, с. 325]. Також прокурори Спеціалізованої екологічної прокуратури Одеської обласної прокуратури розпочали кримінальне провадження

ня за фактом масового знищення дельфінів внаслідок збройної агресії рф проти України [5].

У контексті екоциду в юридичній літературі висловлюють пропозиції удосконалити нормативно-правове забезпечення як на національному рівні (вказують на відсутність визначення в Кримінальному кодексі України чи іншому нормативно-правовому акті екологічного законодавства ... понять «масове знищення», «отруєння» чи «екологічна катастрофа», на проблеми доведення прямого умислу винної особи) [1, с. 325], так і на міжнародному (пропонують внести зміни до преамбули Римського статуту міжнародного кримінального суду, зазначивши, що навколишньому природному середовищу щодня загрожує серйозне руйнування та погіршення його стану, що, як наслідок, створює загрозу для людства та світу в цілому, а також доповнити ст. 5 «Злочини, що підпадають під юрисдикцію суду» п. «е» «Злочин екоциду» та додати до міжнародно-правового акта ст. 8, що закріплює його склад [1, с. 323].

Значають про порушення російською федерацією щонайменше трьох із п'яти протоколів Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію, 1980 року ратифікованих рф: 1) Протокол про осколки, які не віднаходяться (Протокол I); 2) Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II); 3) Протокол про заборону або обмеження використання запальної зброї (Протокол III); 4) Протокол про засліплювальну лазерну зброю (Протокол IV); 5) Протокол про вибухонебезпечні предмети (Протокол V) [3].

Російська федерація заподіяла значної шкоди нашій державі у тому числі й у еколого-правовій сфері. Орієнтовна сума шкоди, яку російські війська завдали довкіллю України, становить понад 962 мільярди гривень (з них 138 складає шкода ґрунтам та землям, 823 – шкода від забруднення повітря) [2].

Варто відмітити, що на національному рівні, згідно п. 3 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326, інформація про шкоду та збитки зібрана за такими напрямками як: а) збитки, завда-

ні водним ресурсам, б) шкода, завдана атмосферному повітрю, в) втрати лісового фонду підлягає внесенню до Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, у той час як шкода, завдана земельним ресурсам або втрати надр зазначеним реєстром чомусь не охоплена за змістом цитованої постанови. Міжнародно-правовий механізм відшкодування збитків, втрат і пошкоджень внаслідок військової агресії рф знаходиться в процесі розробки, але, як повідомляють, може бути затверджений 14 листопада на засіданні Генасамблеї ООН [6].

Верховна Рада України 19 жовтня 2022 року постановою від 6 жовтня 2022 року № 2642-IX прийняла у другому читанні проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» щодо створення фонду ліквідації наслідків збройної агресії (реєстр. №8027). Законом передбачається створення у 2022 році фонду ліквідації наслідків збройної агресії у складі спеціального фонду державного бюджету з метою ліквідації наслідків (у т.ч. гуманітарних, соціальних, економічних), спричинених збройною агресією рф проти України. Законом передбачено спрямування коштів такого фонду, зокрема, на цілий ряд заходів, які, на нашу думку, не враховують повною мірою заходи відновлення в еколого-правовій сфері, що формує поле для подальших вдосконалень цих норм.

Не можливо не відмітити також, що російська федерація не ратифікувала Конвенцію про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення що, на нашу думку, може слугувати ще однією підставою для вимог громадянських суспільств держав ЄС до урядів своїх держав стосовно посилення санкційного економічного тиску, а також подальшої політичної, економічної та культурної ізоляції держави-терориста, який грубо потурає норми міжнародного гуманітарного права.

Перелік використаних джерел:

1. Глушко А. Д., Зазека А. Б., Сиротенко Я. В. Екоцид як злочин проти навколишнього природного середовища. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2022/74.pdf (дата звернення: 20.10.2022).

2. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довілля за 25-31 серпня 2022 року. URL : <https://mepr.gov.ua/news/39684.html> (дата звернення: 20.10.2022).
3. Заворотько Інна, Короткий Тимур Проти України рф використовує майже всі заборонені засоби ведення війни. URL: <https://www.056.ua/news/3406451/proti-ukraini-rf-vikoristovue-majze-vsi-zaboroneni-zasobi-vedenna-vijni> (дата звернення: 20.10.2022).
4. Зеленський: росіяни замінували Каховську ГЕС, потрібна міжнародна спостережна місія URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3597629-zelenskij-rosiani-zaminuvali-kahovsku-ges-potribna-miznarodna-spos-terezna-misia.html> (дата звернення: 20.10.2022).
5. Масова загибель дельфінів у Чорному морі через збройну агресію РФ – розпочато розслідування екоциду. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/masova-zagibel-delfiniv-u-cornomu-mori-cerez-zbroynu-agresiyu-rf-rozpocato-rozsliduvannya-ekoциду?fbclid=IwAR0vIB5l26nvjeJjyXgcvIQBrdpc-xF6_xZNHLW0Rlxdro3uOK6LChwFUjA (дата звернення: 20.10.2022).
6. Міжнародно-правовий механізм відшкодування збитків, завданих діями рф, – Генасамблея ООН може прийняти важливе рішення URL: <https://pravo.ua/mizhnarodno-pravovi-mekhanizm-vidshkoduvannia-zbytkiv-zav-danykh-diiamy-rf-henasambleia-oon-mozhe-priyniaty-vazhlyve-rishennia> (дата звернення: 28.10.2022).

КОВАЛИК АННА-МАРІЯ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЛІСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із найбільших багатств України є ліси, які для людства відіграють дуже важливу економічну та екологічну роль. Про важливість лісового середовища для людини, суспільства і держави зазначено в Конституції України [3], що впливає зі змісту ст. 13, у якій природні ресурси (а отже, і ліси) є об'єктами права власності

Українського народу. До того ж, у відповідності до Лісового кодексу України, ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезростаюванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах (ст. 1). Базовим законодавчим актом, яким врегульовано правові відносини у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Майже пів століття тому В. Л. Мунтян у своїх працях зазначав, що природа України та її ресурси природного походження щодо екологічного, економічного, наукового, рекреаційного, естетичного, культурного та духовного потенціалу, що задовольняє різноманітні потреби людини і суспільства, є об'єктом набуття всього народу України [2, с. 9]. Відповідно до природного походження і загального значення природи та її ресурсів у суспільному розвитку, сформовані та розвиваються специфічні суспільні відносини, якісно відмінні від інших сфер правового впливу. Природа, її ресурси, природні властивості стали об'єктами правового регулювання ще здавна, а ліси стали потужним фактором кліматорегулюючої функції природи, об'єктом матеріальної і духовної культури. Відповідно до цього, регулювання суспільних відносин у сфері лісового права покликане надати лісовим територіям стійкість, життєздатність, продуктивність, універсальність з метою забезпечення економічних, соціальних, екологічних і культурних благ нинішнім і майбутнім поколінням.

У зв'язку зі складним періодом функціонування нашої держави, а саме з початком повномасштабного варварського вторгнення російських військ на нашу територію, функціонування всієї України зазнало вимушених змін і жахливих наслідків. Війна призвела до того, що в Україні вже згоріло близько 120 тис. га лісів і степів. Унікальні заповідні території постраждали і, можливо, вже не підлягають відновленню, наприклад, як Національний парк «Святі гори». Багато лісів досі заміновані, на їх очищення від наслідків бойових дій можуть знадобитися десятиліття, у ході воєнних дій горять ліси

і степи – багатства України, – зникають унікальні та екосистемно важливі території. Відновлення таких об'єктів та земель, де вони проростають, є важливим напрямом державної екологічної політики і розвитку лісового, земельного, природно-заповідного права й законодавства. Близько 0,8 млн. га лісів, що належали колишнім колгоспам, знаходяться на землях запасу і перебувають у незадовільному стані (самовільно вирубуються, гинуть від пожеж, хвороб, шкідників тощо) [1].

Значну частину лісів в Україні створено штучно і наразі вони потребують інтенсивного догляду, регулювання здійснення санітарних рубок та рубок головного користування. В умовах зміни клімату необхідний перегляд застарілих підходів до ведення лісового господарства, які не забезпечують належної стійкості лісів до негативних антропогенних та техногенних впливів.

Окремим важливим напрямом державної лісової політики та ведення лісового господарства є охорона біорізноманіття лісів, адже централізовані системи моніторингу біорізноманіття в лісах не розроблені та не впроваджені, відсутній законодавчо деталізований порядок здійснення моніторингу лісів. Як наслідок, – відсутні достовірні дані про стан та динаміку біорізноманіття лісів, а заходи, необхідні для запобігання деградації біорізноманіття лісів і лісів загалом, не вживаються. Тривалий час існує нагальна потреба удосконалення інформаційної системи управління лісами на основі впровадження національної лісової таксації та вдосконалення моніторингу лісів. Потрібне також суттєве реформування системи, перш за все, державного управління у сфері використання, охорони, відтворення та захисту лісів, урахування особливостей здійснення державного контролю у цій сфері.

На виконання Указів Президента України та завдань Уряду України прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1142 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених», що має сприяти подоланню тіньових схем у лісовій галузі України, зокрема щодо запровадження електронного обліку деревини та реалізації деревини в електронному вигляді.

Водночас, проблеми здійснення незаконних рубок повністю так і не вирішуються, оскільки в Україні та за кордоном є попит на незаконно заготовлену деревину, а питання реалізації необробленої деревини законодавчо не врегульовано. Яскравим прикладом цього є вирубка лісів Карпатського регіону.

Загалом ведення лісового господарства за застарілими стандартами не враховує сучасних реалій зміни клімату та не базується на результатах сучасних наукових досліджень лісгосподарської науки. Це значною мірою призводить до зниження рівня практичної підготовки студентів лісових факультетів на місцях виробничих практик на підприємствах, що не відповідає рівню їхньої теоретичної підготовки. Водночас, дуже важливою є і підготовка правників з ґрунтовними еколого-правовими знаннями, оскільки саме такі фахівці повинні здійснювати правову експертизу законодавства в лісоправовій сфері. Необхідним вважаємо також подальший розвиток окремих еколого-правових напрямів наукових досліджень, що сприятиме вдосконаленню екологічного законодавства.

Варто підсумувати та зазначити, що незважаючи на складні часи, сумнівів немає – ми обов'язково переможемо всевітнє зло війни, яка прийшла на нашу українську землю, повернемо наші міста і села, наші луки, степи й ліси, продовжимо наш рух у гармонії з довкіллям. Відновленню благ природи, і зокрема лісів, сприятиме розвиток екологічного права й законодавства сьогодні та в повоєнний період.

Перелік використаних джерел:

1. Екологічні наслідки війни. Півроку болю України. 2022. URL: <https://eco.rayon.in.ua/blogs/536709-ekologichni-naslidki-viyni-piv-roku-bolyu-ukraini>.
2. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природо-користування. Київ: Юридична література, 1973. 184 с.
3. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL : <http://www.rada.gov.ua>.

НЕСТЕРЕНКО С. М.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ВІД РУЙНУВАНЬ, ЩО УТВОРИЛИСЯ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

В Україні завжди існувала проблема накопичення великих обсягів відходів у будь-якій сфері діяльності, що негативно впливає на довкілля та здоров'я людей в цілому. Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року погіршило ситуацію, оскільки виникла гостра необхідність у вирішенні проблем у сфері управління відходами, які утворилися внаслідок бойових дій. Удосконалення організаційно-правового механізму поводження із таким типом відходів – одне із найактуальніших завдань державної екологічної політики.

Свого часу В. Л. Мунтян та інші вчені акцентували увагу на тому, що підвищення екологічної правосвідомості населення тісно пов'язане із укріпленням законності, розвитком свідомого відношення громадян до вимог права [5, с. 273], адже «повага до екологічного права, до законності у величезній галузі суспільних відносин по охороні природи повинна стати особливим переконанням кожної людини, пронизувати всю життєдіяльність суспільства» [2, с. 31]. Таким чином, тісний зв'язок між свідомим відношенням суспільства до екологічних проблем та законністю є передумовою ефективності правового регулювання відносин у сфері поводження із відходами, які утворилися і продовжують утворюватися внаслідок бойових дій, на законодавчому рівні.

На конституційному рівні в ст. 16 Основного Закону закріплено обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і підтримувати екологічну рівновагу на території України, а згідно зі ст. 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [3]. Тривалий час правова охорона довкілля від забруднення відходами забезпечувалася законами України «Про охорону навко-

лишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про металобрухт», «Про відходи», «Про місцеве самоврядування в Україні», Кодексом України про надра та інші. На сьогоднішній день цю систему джерел доповнюють закони «Про управління відходами» (прийнятий 20 червня 2022 р. та який набере чинності 09 липня 2023 р.), «Про військово-цивільні адміністрації» та ін.

На підзаконному рівні найбільш деталізованим нормативно-правовим актом у даній сфері є Порядок поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків (далі – Порядок № 1073), затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1073. Міністр розвитку громад та територій України О. Чернишов прокоментував важливість цього документу, наголошуючи на дбайливому та господарському відношенні українців до своєї оселі, своєї власності, до рідного краю, що помітно особливо зараз, коли люди у поранених громадах розчищають завали після російських бомбардувань. Відмічаючи потребу в розробці правил поводження з відходами від руйнувань, він висловив сподівання, що «прийнятий Порядок, в якому прописаний алгоритм прийняття рішень органів місцевого самоврядування із поводження з відходами від руйнувань будівель та споруд, допоможе громадам якісно та швидко відновлювати свої території» [4].

Порядок № 1073 визначає механізм поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд, об'єктів незавершеного будівництва, об'єктів благоустрою внаслідок бойових дій з метою запобігання та зменшення негативного впливу таких відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини. У Порядку чітко визначено межі його дії – він застосовується під час виконання комплексу відновлювальних робіт з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану та у відбудовний період (протягом 90 календарних днів після припинення або скасування на території України воєнного стану). Раніше в проекті Порядку не було чіткого визначення часового проміжку, що на практиці не тільки ускладнило б відносини, а ще й призвело б до спекуляцій із відходами.

Слід також звернути увагу на те, що Порядок № 1073 не сприяє переробці та повторному використанню відходів від руйнувань, він тільки містить Додаток 1 «Перелік компонентів відходів від руйнувань та можливі шляхи їх повторного використання у будівництві, промисловості будівельних матеріалів (виробництві будівельних виробів (продукції)», таким чином маючи нібито рекомендаційний характер. До того ж, немає вказівки на те, що потрібно робити із небезпечними відходами в складі відходів від руйнувань, оскільки Порядок № 1073 не деталізує алгоритму поводження із ними. Такі відходи необхідно за можливості відокремити від інших відходів, забезпечити їм закрите місце зберігання та передати ліцензованим організаціям, які надалі прийматимуть рішення про подальше поводження із ними. Окремим питанням, яке потребує розгляду, є економічний фактор. У Порядку № 1073 зазначається, що уповноважений орган – виконавчий орган сільської, селищної, міської ради (військова адміністрація населеного пункту (населених пунктів) – у разі її утворення відповідно до законодавства), здійснює на відповідній території організацію та координацію поводження з відходами від руйнувань. Проте ніяких фінансових механізмів оплати послуг ліцензованих організацій, послугами яких може користуватися відповідний орган, не визначено. На наш погляд, це може спричинити не одну проблему, тому варто врегулювати це питання і узгодити потім із Законом України «Про управління відходами», коли він набере чинності. На практиці зараз відбувається так, що кошти можуть виділятися із місцевих бюджетів, фондів та держбюджету, однак цього недостатньо. Варто пам'ятати, що у разі військового часу приватно-державне партнерство виключено. До того ж, процедури з ціноутворення на надані послуги наразі немає, що може свідчити про ймовірність встановлення некоректної ціни на послуги у цій сфері. Положення Порядку № 1073 неодноразово піддавались критиці в тому аспекті, що облік відходів не деталізовано щодо методів обліку, а містить тільки Додаток 2 «Форма обліку відходів від руйнувань». Є проблемним і питання щодо визначення обсягів (ваги) чи об'єму таких відходів, адже методика оцінки обсягу таких відходів відсутня, тому профільним міністерствам слід деталізувати методики обрахунку відходів від руйнування для полегшення їх обліку.

У Порядку № 1073 не наведено механізму нагляду (контролю) за утилізацією чи видаленням відходів руйнувань із місць тимча-

сового їх зберігання. Відсутній також і обов'язок уповноважених органів повідомляти обласні військові адміністрації, Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України про повну утилізацію чи видалення відходів від руйнувань із місць тимчасового їх зберігання. Г. І. Балюк зазначає, що причиною виникнення проблем поводження із відходами є недосконала законодавча база, відсутність ефективної системи обліку та звітності, системи моніторингу у сфері управління відходами [1, с. 27]. До того ж, під впливом воєнних дій темпи збільшення обсягів накопичення відходів невпинно зростають, призводячи до поглиблення екологічної кризи.

Отже, можемо зробити висновок про нагальну необхідність удосконалення чинного законодавства, яке регулює відносини у сфері управління діяльністю із поводження з відходами від руйнувань, що утворилися внаслідок бойових дій. Проведення реформи у сфері управління відходами, яку наша держава реалізує, починаючи з 2014 року, у відповідності до положень Угоди про асоціацію України та ЄС, має сприяти вирішенню низки практичних проблем у цей непростий час.

Перелік використаних джерел:

1. Актуальні проблеми екологічного права України: забезпечення екологічної безпеки: монографія / Балюк Г.І. та ін.; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента НАПрН України Г. І. Балюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Чернівці : Кондратьєв А.В., 2020. 456 с.
2. Мунтян В. Л. Правові основи охорони природи. К. : Товариство «Знання» Української РСР, 1979. 48 с.
3. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL : www.rada.gov.ua
4. Уряд затвердив Порядок поводження з відходами від руйнувань будівель та споруд. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyl-poriadok-povodzhennia-z-vidkhodamy-vid-ruinuvanbudivel-ta-sporud>.
5. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян, Б. Г. Розовский. К. : Изд-во «Наукова думка», 1978. 280 с.

ШОМПОЛ О. А.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
доцент кафедри екологічного права,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФАУНІСТИЧНИХ ТА ФЛОРИСТИЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із фундаторів вітчизняної еколого-правової науки є Василь Лук'янович Мунтян – доктор юридичних наук, професор, великий Вчений і Людина. Василь Лук'янович Мунтян є автором понад 150 наукових робіт, серед яких числені монографії, підручники, посібники, наукові статті тощо. Василь Лук'янович завжди був вірний своїм поглядам і цінностям, що яскраво прослідковується в тематиці і спрямуванні його наукових пошуків в сфері правової охорони природи, земельного, природоресурсного, екологічного права, аграрного права, в тому числі, в радянський період, колгоспного і сільськогосподарського права.

Серед важливих наукових робіт, для розвитку правового регулювання природоресурсних (в тому числі фауністичних і флористичних), екологічних правовідносин, доцільно зазначити низку монографічних досліджень Мунтяна В.Л. «Правова охорона лісів Української РСР» (1964 р.) [2], «Правова охорона природи Української РСР» (1966 р.) [3], друге видання, доповнене (1982 р.) [4], «Правова охорона тваринного світу» (1968 р.) [5], «Правові проблеми раціонального природокористування» (1973 р.) [6] та інші.

Чи міг передбачити Василь Лук'янович Мунтян, ветеран Великої Вітчизняної війни, нагороджений орденами Богдана Хмельницького, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної зірки, медалями, що 100літній його ювілей з нагоди дня народження відбуватиметься в умовах воєнного стану в Україні? Мабуть ні.

Вже йде восьмий місяць захисту нашої держави від збройної агресії росії. Місяці втрат, болю, боротьби і перемог.

За період введення і дії воєнного стану в Україні (з 24.02.2022 р.) відбулися суттєві зміни в усіх сферах правового регулювання, в

тому числі, в регулюванні відносин щодо охорони та використання об'єктів рослинного і тваринного світу. Зважаючи на значний науковий доробок вчених юристів-екологів щодо дослідження проблем регулювання фауністичних і флористичних відносин (зокрема в роботах Г. І. Балюк, А. П. Гетьмана, М. В. Краснової, Г. М. Левіної, В. С. Шахова, В. В. Шеховцова та ін.), проте сьогодні є велика потреба в дослідженні проблем правової охорони об'єктів тваринного і рослинного світу в умовах збройних конфліктів і в умовах війни.

Особливістю наукових досліджень проблем правового регулювання екологічних правовідносин в умовах збройної агресії РФ, є нове розуміння і усвідомлення меж дії права, як ефективнішого регулятора суспільних відносин. Усвідомлення обмеженості суто правових засобів у регулюванні екологічних відносин, з точки зору збереження і захисту природних об'єктів від знищення та завдання шкоди, в умовах збройної агресії РФ, вимагає і від наукового спільноти, і від держави, як найкращої форми організації суспільства, від міжнародного співтовариства розробки та запровадження зовсім нових підходів та важелів щодо правової охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Україна тільки напрацьовує новий правовий досвід регулювання екологічних відносин в умовах воєнного стану.

Одними з перших законодавчих змін щодо регулювання екологічних правовідносин були введені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» від 15.03.2022 р. № 2132-IX [7], яким передбачено: по-перше, зупинення дії частини 5 ст. 39 Закону України «Про тваринний світ», а саме, зупинена дія заборон у період з 1 квітня по 15 червня на період розмноження диких тварин «проведення робіт, які є джерелом шуму...», «здійснення всіх рубок головного користування...», «меліоративний вилов біоресурсів, здійснення науково-дослідного, науково-конструкторського, науково-промислового лову із залученням технічної бази промислових рибальських підприємств, проведення ралі та інших змагань на транспортних засобах»[8]; по-друге, звільнення від проведення оцінки впливу на довкілля, в т.ч., впливу на тваринний і рослинний

світ, діяльність, яка «спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення, відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України, відновлювальні роботи з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій» [9].

Спрощено порядок здійснення господарської діяльності, яка здійснюється в умовах воєнного стану на основі поданих до державних органів декларацій про провадження господарської діяльності, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [1]. Проте, види діяльності, які пов'язані із ввезенням в Україну та вивезенням за її межі об'єктів тваринного та рослинного світу, імпортом та експортом зразків видів дикої флори і фауни, пересувні виставки, реекспорт та інтродукція з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, в частині риб і виробленої з них продукції [1], в умовах воєнного стану здійснюються на основі спеціально виданого дозволу або сертифікату. Зазначене вище свідчить про те, що держава і в умовах воєнного стану здійснює певний контроль за станом використання об'єктів тваринного та рослинного світу, та видами, що знаходяться на межі зникнення.

Окремим блоком проблемних питань, які потребують врегулювання є питання обрахунку шкоди, завданої об'єктам тваринного та рослинного світу в результаті збройної агресії рф. Об'єкти тваринного і рослинного світу не визначені як окремі об'єкти, втрати яких потребують обрахунку та відшкодуванню країною агресоркою відповідно до «Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 [10]. Проте, така шкода може бути обрахована в межах шкоди, завданої лісовим ресурсам, водним ресурсам, природно-заповідному фонду, якщо це буде передбачено методиками обрахунку шкоди, що

розробляються. Встановлення розміру екологічної шкоди, завданої природним об'єктам та природним ресурсам України в результаті збройної агресії РФ, це ще один крок на шляху притягнення країни агресорки до відповідальності та компенсації завданої шкоди.

Перелік використаних джерел:

1. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>
2. Мунтян В. Л. Правова охорона лісів Української РСР. К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1964. 84 с.
3. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1966. 104 с.
4. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР. Видання друге, доповнене. К.: Вища школа, 1982. 232 с.
5. Мунтян В. Л. Правова охорона тваринного світу. К.: КДУ ім. Т. Г. Шевченка, 1968. 108 с.
6. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1973. 181 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період : закон України від 15.03.2022 р. № 2132-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text> (дата звернення 20.10.2022 р.).
8. Про тавринний світ : закон України від 13.12.2001 р. № 2894 – III URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#n295> (дата звернення 20.10.2022 р.).
9. Про оцінку впливу на довкілля : закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#n23> (дата звернення 20.10.2022 р.).
10. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.10.2022 р.).

ПРОСКУРА Г. М.

*Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України,
наукова співробітниця відділу ядерно-фізичних технологій,
кандидатка юридичних наук*

ДОСТУП ЖІНОК ДО ВОДНИХ РЕСУРСІВ В ЗОНАХ КОНФЛІКТУ

Вода є джерелом життя на нашій «блакитній планеті». Проте антропогенний вплив на природу та її ресурси спричинив скорочення світового джерела питної води.

Воєнні конфлікти та стихійні лиха завдають значної шкоди будь-якій території: водам, ґрунтам, повітрю, біорізноманіттю [1], [2], [3]. Загалом, на якість води впливають і кліматичні зміни і господарство, і застарілі системи моніторингу, очистки і контролю за станом води. Незадовільний технічний стан водопровідних мереж і водоочисних споруд, постійне відключення водопроводів від електропостачання, подача води за графіками призводять до її бактеріального забруднення, створюють небезпечну епідемічну ситуацію в регіонах країни. Внаслідок, мирне населення страждає від хвороб, завданих неякісною питною водою та обезводнення. Відповідні установи ООН, Червоний Хрест, ОБСЄ вже не один раз робили акцент та привертали увагу до даної проблематики. Тому виникає необхідність дослідження та поліпшення якості наданої населенню води.

Особливу уваги потребує проблема доступу до води в зонах конфлікту, що є необхідним для життя [4], [5]. Під час воєнних конфліктів дуже часто об'єктами нападу стають водні очисні системи, системи подачі води, тощо. Наприклад, магістральний газопровід для експорту іракської нафти до Туреччини було бомбардувалося в середньому один раз на тиждень лише в 2013 році. У 2014 році трубопровід поблизу тигрів був бомбардований, що призвело до нанесення нафти в 70 км довжиною [6].

У Донецькій та Луганській областях України у ході збройного конфлікту сталося значне забруднення довкілля хімічними токсичними речовинами в тому числі, пошкодження каналізаційних і водогінних мереж. Компанія «Вода Донбасу» повідомила, що в ніч на 11

червня 2015 року у результаті потужного артобстрілу Горлівки був пошкоджений єдиний працюючий трубопровід каналу Сіверський Донець – Донбас. Через аварію під загрозою зупинки опинилися Донецької, Великоанадольської і Червоноармійської фільтрувальних станцій, від яких здійснюється водопостачання міст як Авдіївка, частково Донецьк і Ясинувата, Волноваха, Вугледар, Докучаєвськ тощо [7]. Більше того, ООН визнала, що жінки набагато більше страждають від зміни клімату та екологічної небезпеки, ніж чоловіки [8]. Жінки потребують чисту воду для себе, для сім'ї, хатньої роботи, готування. В рамках дослідження якості питної води було проведено ряд просвітніх заходів, що стосуються гендерних питань у зонах конфлікту. Здебільшого, було визначено, що існує нерівномірний вплив якості та кількості води на жінок у багатьох зонах конфлікту, зокрема Україна, Грузія, Молдова, Ліван, Сирія.

В результаті, було визначено суттєві недоліки в гендерній політиці в сфері екологічного менеджменту. Відповідно, визнано, що жінки в більшій мірі залучені до роботи з водними ресурсами чим чоловіки. В той же час, жінки в меншій мірі присутні в процесі прийняття екологічних рішень. Здатність жінок приймати екологічно важливі рішення обмежена. Тому, виникає не тільки ризик для життя та здоров'я, а також і диспропорція гендерної рівності в екологічному менеджменті. Моніторинг ситуації в зонах конфлікту показав, що чоловіки більш легко і часто покидають зони конфлікту, вони легше можуть отримати роботу. В той же час жінки, особливо в країнах, які розвиваються відповідають за дім, дітей, та побут. Пріоритетно, жінки залучені до професій прибиральниць, медсестр, кухарів. У країнах з низьким рівнем доходу жінки та дівчата несуть основну відповідальність за управління побутовою водою, санітарією та охороною здоров'я. І відповідно, мають значно менше можливостей покинути зону конфлікту. Справді, дослідження в 45 країнах, що розвиваються, показують, що в 76% домогосподарств жінки та діти в першу чергу відповідають за збір води. У 12% домогосподарств діти в першу чергу відповідають за збір води, і дівчата у віці до 15 років вдвічі частіше, ніж хлопчики того ж віку. Під час карантину уразливі групи, такі як молодь, діти та жінки, також більш обмежені у своїх правах. Тому, дана проблема ускладнює досягнення цілей 1, 2, 5, 6, 10 Цілей сталого розвитку.

Під час Кліматичної конференції ООН у 2019 році SBI51 обговорював пункт 17 (Гендер і зміна клімату), де було визначено, що жінки та чоловіки відчувають вплив на навколишнє середовище по-різному: вплив зміни клімату, забруднення природних об'єктів і особливо водних об'єктів для жінок та чоловіки часто можуть відрізнятися через історичну та сучасну гендерну нерівність та багатомірність факторів, що може бути більш вираженим у країнах, що розвиваються. Забруднена води впливають на якість життя та особливо на здоров'я вагітних, санітарію та гігієну.

Резолюція, яка включає Міжнародне десятиліття дій «Вода для життя» (2005-2015), закликала до участі та залучення жінок до діяльності з розвитку, пов'язаної з водою. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ратифікована 187 країнами, наголошує на праві жінок на належні умови життя, особливо на воду, житло та санітарні умови. У Платформі дій, прийнятій на Міжнародній конференції з питань народонаселення та розвитку 1994 року, також підкреслюється зв'язок між низьким соціальним статусом жінок, відсутністю доступу до води та бідністю. Резолюція Генеральної Асамблеї щодо покращення становища жінок у сільській місцевості, прийнята в листопаді 2011 року, закликає держави-члени забезпечити доступ до безпечної та чистої питної води та санітарії для зміцнення здоров'я сільських жінок і дітей. Також, на підтримку були прийняті Резолюція ЮНЕП 3/1 -2017: Пом'якшення наслідків та обмеження забруднення довкілля у районах, вражених збройними конфліктами та тероризмом та Резолюція ЮНЕП 3/10-2017: Вирішення проблеми забруднення води на користь охорони та відновлення пов'язаних з водою екосистем.

На національному рівні діє Конституція України, Національна екологічна стратегія до 2030, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Водний кодекс, Закон України «Про водопостачання та водовідведення» та інші нормативно-правові акти. При чому, лише Конституція України у статті 24 визначає рівні права та можливості жінок та чоловіків. Тобто, чинне законодавство України не визначає потребу в рівномірному доступі до природних ресурсів жінок та чоловіків. Варто відзначити, що питання доступу до питної води ускладнює те, що дослідження стану води в Україні несистематичні, нераціональні. По перше, в

Україні, використовуються різні методи моніторинг водних ресурсів, що досить часто є архаїчними. По друге, устаткування, засоби та технології вимірювання якості та належності води в країні є також застарілим. Як наслідок, досить складно оцінити шкоду і ризики здоров'ю людини [9], [10], [11]. Також відіграє роль недосконале законодавство та нормативи. Під час прийняття норм вимірювання враховувалися критерії, що на сьогодні не є актуальними. Норми і СНПи були прийняті на початку 2000-2007 років, потребували вимірювання по іншим, більш обмеженим показникам. Сучасні технології останніх років дозволяють використовувати в діяльності людини набагато більший спектр хімічних препаратів, пестицидів, які не відображені в застарілих нормативах. Тому, неможливо відобразити об'єктивну картину стану води в Україні під час моніторингу за старими нормативами. Як наслідок, дана проблема потребує комплексного рішення. З екологічної сторони існує потреба пом'якшення наслідків конфліктів на території та робота з очищення природних систем, і зокрема води.

Далі, удосконалення система моніторингу за якістю води. Окремо, існує потреба у визначенні соціальних аспектів, а саме моніторингу та підтримки жінок та дітей через забезпечення водою, як вразливих груп під час конфліктів. Важливим є залучення жінок до прийняття рішень в сфері управління водними ресурсами.

Окремим питанням є просвітні заходи, що допоможуть жінкам діяти в зонах конфлікту: ключовими можуть стати знання про можливі ризики та прості методи очистки води, отримання питної води.

Перелік використаних джерел:

1. Питну воду в Україні визнали небезпечною URL: <https://spilka.pro/pytnu-vodu-v-ukrayini-vyznaly-nebezpechnou>.
2. Аналіз актуальних чинників погіршення якості питного водопостачання в контексті національної безпеки України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-aktualnikh-chinnikiv-pogirshennya-yakosti-pitnogo>.
3. Питну воду в Україні визнали небезпечною. URL: <https://spilka.pro/pytnu-vodu-v-ukrayini-vyznaly-nebezpechnou>.
4. Стан басейну Сіверського Дінця та фактори впливу в умовах військових дій. Технічний звіт URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/419462>.

5. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Na-mezhi-vyzhyvannya.pdf> .
6. Living Under a Black Sky – Conflict Pollution and Environmental Health Concerns in Iraq. Pax for Peace. 2017. URL : <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/pax-report-living-under-a-black-sky.pdf>.
7. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Na-mezhi-vyzhyvannya.pdf>.
8. Water and Gender. URL: <https://www.unwater.org/water-facts/gender>.
9. Стан питної води в Україні. URL : <http://labprice.ua/statti/stan-pitnoyi-vodi-v-ukrayini/>
10. Аналіз актуальних чинників погіршення якості питного водопостачання в контексті національної безпеки України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-aktualnikh-chinnikiv-pogirshennya-yakosti-pitnogo>.
11. Інформація про якість питної води в Україні. URL : <http://www.health-loda.gov.ua/ukr/news/moznews/699.html>.

Наукове видання

ЗБІРНИК ТЕЗ
наукових доповідей

Всеукраїнської науково-практичної конференції

**«Правові проблеми раціонального
природокористування,
охорони природи та безпечного
довкілля в Україні»**

*присвяченої 100-річчю від Дня народження
професора Василя Лук'яновича Мунтяна*

Відповідальний редактор – Носік В.В.

Підписано до друку 21.12.2022 р. Формат 60×84 1/16.
Ум. друк. арк. 11,48. Наклад 50 прим. Зам. № 63.
Видано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.

29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8.
Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України про внесення
суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.